MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA SAJA KOLMEKÜMNE VIIES NUMBER : DETSEMBER 2023

HIND 2.80€
9 772346 662013

#135 : PRIVILEEG

JUHTKIRI

RETSEPTE PRIVILEEGITUIMUSE VASTU

Foto: Heikki Leis

Privileegidest rääkimine mõjub paljudele punase rätikuna. Mis mõttes tuleb keegi väitma, et minu saavutused pole seotud minu pingutustega, vaid need on saatuse määratud? Me ei ela ju enam pimedal keskajal, kus kõike sai seletada jumaliku ettemääratusega. Ajalooliselt on privileegid pärit just keskajast, kus valitsejad jagasid neid lojaalsuse või sõjakäikudel panustamise eest aadlikele, kes neid põlvest põlve edasi pärandasid. Privileegide abiga hoiti üleval tugevalt hierarhilist feodaalkorda, kus sotsiaalne mobiilsus ühiskonnakihtide vahel langes osaks vähestele õnnelikele. Selles ajas ja ruumis jäi näiteks sauniku pojana sündinud inimesel isegi omaenda talukoht tõenäoliselt kättesaamatuks unistuseks, mainimata haridust, ühiskonnaelus kaasarääkimise võimalust või suuremat liikumisvabadust.

Kuigi keskajast lahutavad meid aastasajad, pole sünniga kaasnev ettemääratus siiani kusagile kadunud. Majandusteoreetik **Branko Milanović** väidab, et meie sünniriik määrab ära poole meie hilisematest sissetulekutest.[1] Ühe viiendiku samast ettemääratuse võrrandist moodustab meie vanemate sissetulek. Need on kaardid, mis on meile kätte mängitud veel enne sündi. Seega ei maksa imestada, kui inimesed Aafrikast või Lähis-Idast soovivad Läände põgeneda. Halvustavalt „majandusmigrantideks" nimetatud inimestel on nendest sõltumatutel asjaoludel sattunud mängus nimega elu lihtsalt selline käsi, millega pole võimalik võita. Kui just ei emigreeruta. Selles mõttes on riigipiirid, passid ja tarad lihtsalt moodne viis hoida tänapäeva popse aadelkonnast eemal. Kuigi aadelkond ise on keskajaga võrreldes tohutult paisunud, on globaalsel tasandil sotsiaalsete hierarhiate ülal hoidmine – ehk teisisõnu oma privileegi kaitsmine – jätkuvalt üks selle keskseid ülesandeid.

Milanović ei maini oma käsitluses sugu, rassi ega seksuaalsust ehk kolme tunnust, millega seoses on privileegidest tänapäeval kõige rohkem räägitud. Siin on krestomaatiliseks tekstiks **Peggy McIntoshi** 80ndate lõpus ilmunud eneseanalüütiline artikkel, milles ta loetleb privileege, mida tema valgenahalise inimesena naudib, olgu selleks naabrite neutraalne või heatahtlik hoiak, oskus turvameestes ja politseinikes mitte kahtlust äratada või võimalus tunda oma kogemusi ära kultuuritekstides.[2] Privilegeeritus on pusle, mis pannakse kokku elu väikestest detailidest. Seejuures sellistest, mida privileegi omajad reeglina ei taju. Veel vähem on nad valmis nende olemasolu tunnistama. McIntoshi artikli ajendikski olid mehed, kes pidasid humanitaarteaduste õppekavade patriarhaalsust loomulikuks või vähemasti olid kategooriliselt vastu selle sidumisele meeste privilegeeritud rolliga ühiskonnas.

McIntosh nimetab privileegi tabavalt nähtamatuks ja kaaluta seljakotiks, mis on täis erilubasid, tööriistu, käsiraamatuid, kompasse, viisasid, hädaabivarustust ja tühje tšekke. Sellise seljakotiga varustatult kulgeb elu kändude ja aukude ületamine sujuvamalt, isegi kui enamik inimesi seda tunnistada ei soovi. Reegel number üks: säilita privileegide suhtes alati õnnis teadmatus, sest see kontseptsioon läheb vastuollu kultuuri alusmüüdiga raske töö ja suurte eneseohverdustega väljateenitud staatusest. See muidugi ei tähenda, et raske töö üldse mingit rolli ei mängiks, kuid sünniga saadud stardipositsioon võib ühe rasket tööd premeerida miljonitega, samas teise samaväärne pingutus aitab tal vaevu vee peal püsida.

Privileegidega käib paratamatult käsikäes ka ignorantsus. Nähtamatu seljakott garanteerib, et sul pole vaja arvestada marginaliseeritud gruppide hoiakute ja arvamustega. Vastupidine kindlasti ei kehti. Antropoloog **David Graeber** on selle fenomeni kirjeldamiseks kasutusele võtnud „interpretatiivse töö" mõiste.[3] Need, kelle käsutuses on võim, ei pea sellise töö vormiga tegelema, samas kui süstemaatiliselt marginaliseeritud gruppide jaoks on võimupositsioonil olijate sõnade, grimasside, kehakeele, käitumiskoodide ja igapäevaste praktikate täpne tõlgendamine nende heaolu seisukohalt määrava tähtsusega. Ainult kukesammu kaugusel on Stockholmi sündroom, kus tõlgendamisest saab etteaimamine, kaasanoogutamine, õigustamine ehk isegi lohutamine – küll see valge Lääne mees elab ikka rasket elu! Paraku ei aita ka usin interpretatiivne töö enamasti marginaliseerituid üle lävepaku privilegeeritute tõotatud maale.

Muidugi tuleb tõdeda, et viimastel aastatel hoogustunud vaidlused privileegide ümber võivad tihti päädida omamoodi privileegiolümpiaga, kus hakatakse välja selgitama, kes on ikkagi kõige rohkem kannatanud. Kehtivaid võimustruktuure sellised arutelud reeglina ei muuda. Niisamuti kipub privileegi diskursus jõudma tihti tupikusse, kus privilegeeritud tunnevad ennast küll konstantselt halvasti ja süüdi, kuid senisest eneseteadlikumana jäädakse ikkagi, pea norgus, käsi laiutama. Müürilehe privileegiteemalise numbriga üritasime neid karisid vältida ja aidata lugejatel teha interpretatiivset tööd. Nii mõnestki artiklist leiab näpunäiteid, kuidas sellise tööga alustada. Empaatiast siin üksi ei piisa, tuleb astuda aktiivne samm tundmatusse, et näha, millist koormat kannavad enda õlgadel privileegidest ilmajäetud. Sest nagu ütleb Graeber, kellestki hoolimine tähendab, et sa suudad tema vaatenurka endale ette kujutada. Privileegipimedus on teise sõnaga lihtsalt kujutlusvõime kriis.

Henri Kõiv, tegev- ja sotsiaaliatoimetaja

[1] *McElwee, S. 2014. On Income Inequality: An Interview with Branko Milanovic. – Dēmos, 14.11.*

[2] *McIntosh, P. 1988. White Privilege and Male Privilege. A Personal Account of Coming to See Correspondences Through Work in Women's Studies.*

[3] *Graeber, D. 2006. Dead Zones of the Imagination: On violence, bureaucracy, and interpretive labor. The 2006 Malinowski Memorial Lecture.*

Esikaanel Johhan Rosenberg. Foto: Aleksander Tsapov

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Helena Aadli	kultuuritoimetaja	helena@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Janet Kljuzin	müügi- ja reklaamijuht	janet@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan
Fotograafid: Alana Proosa, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 2.20 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

PRIVILEEG

LINNARUUM
Liikuvusvaesusest – *Mats-Laes Nuter, Mari Jüssi* [5–6]

KESKKOND
Rohepöördest ja ebavõrdsusest – *Maris Pedaja* [8]
Vaikusest – *Kristjan Maasalu* [16–17]

ARVAMUS
Haridusliku ebavõrdsuse leevendamisest – *Joosep Norma* [9]

KULTUUR
Vihast ja õiglustundest – *Hanna Linda Korp* [10–11]
Elitaarsest kultuuritarbimisest – *Margaret Tilk* [12–13]
Vabakutselise piinast ja privileegist – *Kaisa Ling* [15]

ESSEE
Imeline privileeg – *Jan Kaus* [18–19]

STUUDIOS
Johhan Rosenberg – *Aleksander Tsapov* [20–21]

SOTSIAALIA
Privileegist vananeda – *Hele-Mai Viiksaar* [22]

KULTUUR

PERSOON
Intervjuu Sven Mikseriga – *Maia Tammjärv* [23–26]

2023
Aasta nüüdiskultuuris [27–29]

ELUKESKKOND
Linnahalli apoloogia – *Gregor Mändma* [30]

KUNST
Intervjuu Solvita Kresega – *Aleksander Tsapov* [31–33]
Hea aeg nõusoleku õppimiseks – *Anita Kodanik* [36]

SKEENE
DJ-ankeet: Lene Ma Rue [34]
Tõukejõud: Roland Seer [34]

ARVUSTUSED
Rainer Sarneti „Nähtamatu võitlus" – *Maara Parhomenko* [35]

ETENDUSKUNST
Kiirkohting: Maria Lee Liivak – *Lisanna Lajal* [37]

LUULE

MAARJA PÄRTNA

Foto: erakogu

Maarja Pärtna on kirjanik, toimetaja ja tõlkija, jalakäija ja ringivaataja. Ta tegeleb oma loomingus sotsiaalökoloogiliste teemadega.

Kampsun ja üksildus

Ma ei märganudki, kuidas brändiriiete
ja värviliste vildikate vaiksed võtmed
keerasid me vahel uksed kinni.
Üksildusemüür mu ümber kasvab kõrgemaks,
selle tagant kostab naeruturtsatusi ja kihinat.
Värvin loodusõpetuse tunnis töövihikut
vanade viltpliiatsitega, mille õde täitis eile
veega, et saaksin neid uuesti kasutada.
Need jätavad endast maha kahvatuid jooni,
mis näivad korraga nii talumatult inetud.
Istun koolipingis ja tunnen, kuidas
välja veninud küünarnukkidega
rohelisest kampsunist ja turult ostetud
musta niidiga kannast parandatud botastest
tungivad kehasse alanduse õngekonksud.
Peidan jalad võimalikult sügavale tooli alla.
Kisun kampsunit seljast, aga see hoiab
minust kindlalt kinni nagu teine nahk.

Käsi ja kinnas

Kust on pärit vabalangemise õõnes tunne,
mis kruvib mu kehas vahel ka siis,
kui jalge all on kindel pind?
Tasane maa lainetab, vangub ja laguneb,
mina lainetan ja vangun kaasa,
keerlen lakkamatult allapoole
nagu sügisõhku auku puuriv vahtraseeme.
Tal on täpselt selle haaknõela kuju, mis hoiab kinni
mu koolikoti suud millalgi põhikooli lõpus –
ja igatsuse kuju, mida tunnen uue, terve lukuga
seljakoti järele, milles peksleb nagu tihane traatpuuris
iha rääkida hästi riietatud parfüümilõhnaliste
klassikaaslastega ka siis, kui ma ei aita neil
kirjutada kirjandeid. Heidan pilgu üle õla sinna,
kus neoliberaalne tulvavesi suunab ja vormib kõike,
kaasa arvatud mind. See liigutab mus tasakesi sõrmi
nagu nähtamatu käsi nahast kindas.

Majanduskriis ja juuksed

Keskendumisraskused, kuuma- ja külmahood
veerandtunniste vahedega. Õhupuudus, kätevärin,
aga väsinud ei ole mitte käed, vaid kogu keha.
Tahaksin karjuda, või sügavalt magada.
Kui lõpuks uinun, seisan toidupoe kassas
ja üritan kõigest väest meelde tuletada
pangakaardi PIN-koodi, kui pahane
järjekord mu selja taga pikeneb,
keegi näpistab mind valusalt käsivarrest,
keegi puurib mulle sõrme ribikondivahesse
ja küsib, miks ma ei pinguta rohkem,
miks ma olen nii saamatu,
miks ma ei tõsta, tiri, tõmba, sikuta end ise
juukseidpidi välja sellest sültjast mülkast,
mille nimi on prekaarsus.

Illustratsioon: Ann Pajuväli

SEAPÕIS 2024

Tulen just jääaugust, kus ma veetsin viimased kaks päeva end karastades. See on rituaal, mida kutsutakse prohvetite hulgas mahlapulgaks. Rituaali eesmärk on tuleviku lainepikkuste puhastamine mürast ja valenägemustest, samuti soosib pikk leotus kilpnäärme normaalset talitlust ja jalgade vereringet. Nüüd istun oma kütmata pööningukambris ja sorteerin pilte, mis on 2024. aastast minuni jõudnud.

Nagu ma juba mitu aastat tagasi ette nägin, sulgeb uuest aastast oma uksed noortele tööluusijatele suunatud Sveta Baar, kuid kauaks seda mõnusat vaikust ei jätku ja juba suvel lööb samas kohas uksed valla Petja Pubi, mille hubases puidust interjööris saab kuulata Retro FMi ja süüa üsna keskpärast friikartulit. Pubi kõrval avatakse ka Gennaadi Vintage, kuhu tulevad võrdlemisi taskukohase hinnaga müügile puhvaikad, läkiläkid, kalossid ja väiksemad pussnoad, mis sobivad pajupilli vestmiseks.

Umbes hiliskevadel või varasuvel tabab Tartut pikaajaline elektrikatkestus, mis jätab linna nädalateks vooluta, aga kuna kohapeal on nii pikalt „Ellujäämise kunstide" kriisiettevalmistusega tegeletud, saavad paljud elud säästetud. Eriti muljetavaldava ellujäämis-*show* annab Sting, kes ühe käega mängib elektrikitarri ja teisega väntab elektrigeneraatorit. Gennaadi Vintage saadab tartlastele tasuta sada pussnuga, millega vestetakse 2024 pajupilli, mille kaunid helid rasketel aegadel meeleolul langeda ei lase.

Kes aga tahab minuga tõepoolest päriselus kohtuda, siis esinen maikuus Prima Vista kirjandusfestivalil pealkirjaga „Paremad ja halvemad tulevikud", kus keskendun oma paneelis eranditult halvemale tulevikule. Oma esinemisel hoiatan tartlasi ka peatselt saabuva elektrikatkestuse eest, aga seda ei panda tähele, kuna just hoiatuse hetkel möödub telgist väga huvitava jopega isik, kellel on jalutusrihma otsas väga ebatavalist tõugu koer.

KAADRIS — „NÄHTAMATU VÕITLUSE" KAADRITAGUSED

Foto: Gabriela Urm

Foto: Iris Kivisalu

Foto: Iris Kivisalu

KÜMME KÜSIMUST ENNE PEOLE MINEMIST

Küsib **Marit Oja**, turvalisema ööelu vabatahtlike ehk ööhaldjate koordinaator

Foto: erakogu

1. Kas oled tutvunud klubi majareeglitega ja tead, milline käitumine on seal aktsepteeritud?
2. Kas plaanid tarvitada alkoholi ja/või narkootikume?
3. Kui jah, siis kas oled uurinud manustatavate ainete mõjude, ohtude ja doseerimise kohta?
4. Kas oled teadlik, et segatarvitamine suurendab riske, ja uurinud, mis ainete koosmõju on eluohtlik?
5. Kas oled kindel, et aine, mida tarvitada plaanid, on ikka see, mis diiler/sõber/tuttav väitis selle olevat? Kas oled testinud ainet reagendipõhise testiga?
6. Kas sul on olemas oma isiklik kõrs, juhul kui midagi ninna tõmbad?
7. Kas sul on 24/7 töötava narko tugiliini number (1747) telefoni salvestatud, et küsida vajaduse korral seoses narkootikumidega nõu või tuge?
8. Kas sul on kõrvatropid kaasas?
9. Kas sul on juba CONDO joogikaitse olemas, et vähendada korgijoogi saamise võimalust?
10. Kas sellel üritusel on ööhaldjad?

@MUURILEHT KÜSIB

MILLINE VÕITLUS ON NÄHTAMATU?

- võitlus depressioonikuradiga
- võitlus olmega, et see võitu ei saaks
- üksikema võitlus
- loomeblokk
- võitlus tuuleveskitega
- ühest sõltuvusest teise 💃👅
- need, mis on edukad, kuid millest me ei kuule midagi
- võitlus inimväärsema linnaruumi eest tundub tallinnale suht nähtamatu olevat
- hommikul voodist välja saada
- täiskasvanuna ATH diagnoosi ja ravimite saamine

VILDAKAST RUUMI-POLIITIKAST TEKKINUD AUK EESTLASE RAHAKOTIS

Ruumiloome võib ühiskondlikke ebavõrdsusi leevendada, kuid ka süvendada. Eestit viimasel veerandsajandil iseloomustanud autokeskne planeerimine on põhjustanud pigem viimast, tõugates liikuvusvaesusesse rohkem inimesi kui praegu poleemikat tekitav automaks.

Mats-Laes Nuter ja **Mari Jüssi**

Liikuvusvaesus saabub siis, kui inimene ei saa lubada endale liikumist tavapärastele teenustele ja tegevustele ligipääsemiseks, s.t teatud olulised liikumised tuleb üle jõu käivate kulutuste tõttu ära jätta. Arutleme selle üle, kuivõrd on liikumine Eestis kallinenud ja kas liikuvusvaesuse risk on suurem maapiirkondades, nagu on automaksu tulekuga kardetud.

Statistikaameti leibkonna eelarve andmetabelite abiga on võimalik piiluda küllaltki põhjalikult eestlaste rahakotti.[1] Täpsemalt sellesse, mis mahus sealt käiakse vahendeid välja puhtalt ühest kohast teise liikumiseks.

EESTI MADALAD TRANSPORDIKULUD EUROOPA VÕRDLUSES

Transpordikulud on väga kiirelt kasvanud. Ainuüksi kümneaastase perioodi jooksul on leibkonnaliikme aastased kulutused transpordi peale rohkem kui kahekordistunud: 346 eurolt aastal 2010 (moodustades siis 10,9% kogukuludest) 786 eurole aastaks 2020 (13,7%). Suur hinnatõus pole uudisväärtuslik. Tõusnud on ju ka kulutused näiteks toidukorvi, eluaseme-, tervishoiu- ja majapidamiskulude vaates. Osakaal kogukuludest on tõusnud ka tervishoiu- ja majapidamiskuludel, aga transpordikulude osa kasv kogukuludest on protsendipunktides mõõdetuna siiski suurim.

Euroopa riikide võrdlust pakub Eurostat aastast 2018[2], kui Eesti oli leibkonna transpordikulude poolest ELi riikide keskmisest tublisti madalamal tasemel ning seda ka võrdluses naaberriikide Soome, Läti ja Leeduga. Seejuures on täiesti automaksuvaba Leedu tabelis kõrgel teisel kohal, nende vastav näitaja ulatus pea 16 protsendini. Autokeskne USA edestab seda vaid ühe protsendipunktiga.

Kui vaadata kulutusi Eestis omakorda sissetulekukvintiilide kaupa, siis selgub, et kui keskmise sissetulekuga peres saadakse hakkama *ca* 200-eurose kütusekuluga leibkonna ühe liikme kohta aastas, siis kõrgeimas sissetulekugrupis pannakse kütusesse pea 450 eurot ning madalaimas täidetakse paagid ära 158 euroga aastas. See viitab selgelt, et jõukas peres on sõitmist rohkem, vahemaad pikemad ja sõiduvahendid janusemad.

Liikuvusvaesust ei süvenda mitte autokasutusega seotud maksud, vaid autokeskne planeerimine, mille eelduseks on, et kõik hakkavad rohkem autoga sõitma.

Huvitav on ka täheldada, et Statistikaameti andmete alusel on naised transpordis tunduvalt säästlikumad kui mehed. Naiste hoitud rahakotiga leibkondades on kulu liikme kohta 675 eurot aastas, mis moodustab 12% kogukuludest, ning meestel 860 eurot (15%). See erinevus ületab olulisel määral palgalõhet, seega peab koer olema mujale maetud. Üldteada tendents on see, et naised kipuvad meestest enam ühistransporti ja aktiivseid liikumisviise kasutama. Me ei pea paljuks järeldada, et see kajastub ka eelarves. Seejuures on naiste liikumised mitmekesisemad ega peegelda sugugi paiksemat elu.

MAA *VERSUS* LINN

Käesoleva sissevaate kontekstis on aga oluline ka asukohapõhine vaade transpordikuludele. Linnalistes asulates (sh vallasisesed linnad ja alevid) on transpordikulude osakaal kogukuludest 12,5%, samal ajal kui maalistes asulates (alevikud, külad) on see 16,4%, sh kulutavad maaelanikud kütusele rohkem.

Erinevusi linnaliste ja maaliste asulate transpordikulude vahel tuleb vaadelda kissis silmadega, kuna määratlus võib pilti märgatavalt mõjutada. Nimelt kuulub küla ja aleviku liigitusega asustusüksuste alla ka pikk nimekiri linnalähedasi piirkondi (näiteks Peetri, Tabasalu, Järveküla, Tartus Tähtvere küla jne), kus sissetulekud on eeldatavasti pigemini üle keskmise või ka kõrged ning tegelikkuses ei viljeleta sugugi maalist eluviisi. Seevastu sõidetakse palju autoga, käies linnades tööl ja muid asjatoimetusi ajamas, kuna kodukandis napib teenuseid ja vaba aja veetmise ning kaubandusvõrgus sobramise võimalusi ning seda ühistransportiga korraldada võib olla väljakutse hoolimata linna lähedusest. Seda ei saa panna ühte patta tõeliselt maalise eluviisiga, kus elatakse hajali ja pigem paikselt, kus liikumine linnadesse ei pruugi olla igapäevane vajadus ning kohapealne elu hõlmab ehk isegi põlluharimist ja loomapidamist, metsandust ning muud maalise eluviisi juurde kuuluvat tulusat või vähem tulusat tegevust. Selliselt elab väike osa Eesti elanikkonnast.

Jah, maal on liikumine autokesksem, aga see ei tähenda, et maal elavad inimesed liiguvad tingimata rohkem ja autoga. Sotsiaalministeeriumi tellitud meeste tervisekäitumise uuringu alusel saab välja tuua, et 59% meestest liigub mingi regulaarsusega jalgsi ja rattaga ka maal elades. Hoidku taevas meid veel selle numbri eest, mis esindaks rahatarkasid maanaisi!

Eesti elanike liikuvuse küsitlusuuringu alusel on Tallinnas ja Kohtla-Järves võrdne osakaal autota leibkondi,

Foto: Krista Vilippus

Mats-Laes Nuter on linnakorraldaja ja -strateeg ehk paberitega eesmärgistaja.

Foto: erakogu

Mari Jüssi on liikuvusekspert ja väsimatu nügija.

Foto: Raul Mee / Äripäev / Scanpix

jätkub >

< eelneb

mis näitab vähemalt teoorias, et autota elu on samamoodi võimalik ka väiksemas linnas ning seal, kus sissetulek on hoopis madalam kui pealinnas. Liikuvusvaesuse seisukohast murettekitav on see, et Kohtla-Järve on sellele vaatamata autokasutuse poolest Eesti viie suurima linna hulgas. Enim jalgsi liikujaid on Ida-Viru, Lääne-Viru ja Lääne maakonnas, kus osakaalud ületavad ka Eesti keskmist, samas vaates on jalg- ja tõukerataste kategoorias selge võitja Hiiu maakond ning Harjumaa alles kümnes.

KAS AUTOMAKS LÜKKAB LIIKUMISVAESUSESSE?

Liikuvusvaesusesse langemine ja maksumeede pole väga selges seoses. Liikuvusvaesust esines ammu enne automaksu, seega küsimus seisneb üleüldises vajalike sihtkohtade ja teenuste kättesaadavuses, transpordisüsteemi mitmekesisuses, transpordikulude suuruses ning selles, kui määrava osa sellest moodustaks plaanitav lisakulu autoomanikele.

Automaksu suuruse üle on meedias palju debateeritud. Viimaste andmete järgi sihitakse maksuteravik suurte, raskete ja suure CO_2 heitmekogusega (ehk suure kütusekuluga) sõidukite suunas, seejuures on maksumäära vähendavaks komponendiks auto vanus. Nende arvutustega soovitakse kehtestada n-ö astmeline varamaks, arvestades inimese sissetulekut ja võimalusi. On võimalik soetada sõiduk, mille aastamaks on 50 € ja Eestis esmaregistreerimisel ühekordne tasu 885 eurot, samal ajal kui teises äärmuses tuleb Porsche luksusmaasturi omanikul laduda letti üle 16 000 euro registreerimistasu kujul ning lisaks 1064 eurot aastas. Kui tulla nüüd tagasi varem jutuks olnud leibkonnaliikme kulude juurde, siis kõige madalamas sissetulekukvintiilis tähendaks 50-eurone aastamaks ühe autoga liikuvale neljaliikmelisele perele *ca* 3% suurust tõusu transpordikuludes (12,5 eurot leibkonnaliikme kohta), mille puhul ei saa ilmselt rääkida vaesema elanikkonna tõukamisest liikuvusvaesusesse. Samuti ei ole sellise lisakulu väljatoomine maaelu või linnaelu erinevuste kontekstis asjakohane.

Samal ajal on automaksu osis loodetavasti mõtlemapanev neile, kellel on rohkem valikuvõimalusi ning, nagu varem välja toodud, kelle jaoks liikumise osakaal on juba praegu kogukulude kontekstis suurem. Näiteks võib linnamaasturi või veidi väiksema heitmekogusega universaalkerega sõiduauto aastamaksu ja registreerimismaksu erinevus olla umbes kolmekordne, mis edastab tarbijale väga selge sõnumi targa otsuse langetamiseks. Automaks peab aitama muuta autoparki ökonoomsemaks ja vähendama eelkõige seisvate autode hulka. Ministeeriumi eelnõu järgi saab öelda, et väljatöötatav mudel on nende eesmärkidega kooskõlas. Sõltumata sellest, kas soov mõtestada automaksu keskkonnatasuna sündis pärast eelarveauku või enne seda, on oluline, et liikuvuseksperdid ja transpordiökonomistide aastatepikkune soovitus see lõpuks ära teha on olnud alati sisult sama.

MÄÄRAVA TÄHTSUSEGA DISAINIOTSUSED

Triivides arutelu tagasi üldise liikuvusvaesuse konteksti, on mitmeid olulisi aspekte, nimetagem neid disainiotsusteks, mida riik ja omavalitsused peavad õigesti tegema, et vältida inimeste sattumist liikuvusvaesusesse või tuua neid sealt välja.

20. sajandi alguses võeti Ameerikas kasutusele esimesed eksklusiivselt autodele mõeldud teed, kus seadus keelas kommertslike sõidukite, sealhulgas veokite ja busside liikumise. Ent kurikuulus linnaplaneerija **Robert Moses** raius regulatsioonid igaveseks kivisse, rajades teid ületavad sillad ja viaduktid nii madalate läbisõitudena, et bussid ka tulevikus füüsiliselt nende alt läbi ei mahuks.[3] Lisaks Mosese selgelt rassistlikule maailmavaatele on hästi teada ka tema ignorantsus vaesema elanikkonna suhtes – ta mängis suurt rolli ka USA linnasid ja maastikke lõhkuvate mitmetasandiliste maanteede rajamisel. Tema sirge joonlaua ette jäid terved linnaosad. Siit ilmneb, et liikuvusvaesust ei süvenda mitte autokasutusega seotud maksud, vaid autokeskne planeerimine, mille eelduseks on, et kõik hakkavad rohkem autoga sõitma olenemata nende vanusest, võimekusest või elukohast.

USA näide illustreerib, kui märkamatult saab sundida inimesi kulukamaid liikumisviise valima, ilma et neil oleks tegelikult üleüldse valikut. Sellest pole kuigi kaugel olukord, kus üle riigi rahakoti võimete investeeritakse neljarealistesse põhimaanteedesse, samal ajal kui maaelanikele olulistel kõrvalteedel ei pääse kehva hoolduse tõttu liikumagi, kohalikele olulisi ühendusi, ühistransporditeenuseid kärbitakse ning väiksemapalgalistele võib töökoha vastuvõtmine muutuda mõttetuks, kuna tööle jõudmisele kulub suurem osa sissetulekust. Samal ajal on ühistransporditettevõtted sunnitud jätkama tipptasemel reisijavedu lootuste ja unistuste jõul, konkureerides autoga liiklejate jaoks minutite võrra lüheneva Tartu maanteega. Ühistransporti arendamisest on küllalt palju juttu olnud ja selle võimalusi uuritud. Nõudlus kvaliteetsete ühenduste ja mugavamate piletisüsteemidega soodsama ringiliikumisvõimaluse järele on selgelt kasvamas.

Veelgi enam luubi alla paigutamist vajab Eesti hõre asustusmuster. Oleme harjunud rääkima, et midagi pole teha, paljud ei saa ilma autota ja see on paratamatus. Aga see pole ju alati nii olnud, et eramuid planeeritakse nimme suurlinnade ümbrusesse põldudele, selmet arendada edasi mõnesaja elanikuga asulaid rongipeatuste ümbruses. Selleks et hea ja mugav ühistransport saaks inimesi teenindada, tuleb elu- ja töökohad paigutada sinna, kus asuvad ühendused ja peatused. Ühissõidukipeatus ilma elu-, äri- või ühiskondliku funktsiooniga hooneteta jalutuskäigu kaugusel ei saa toimida – need vajavad üksteist, nagu tuli vajab hapnikku. Jah, me ei saa unustada maainimesi, aga seal räägime erilahendustest, nagu nõudetransport.

ÜHE TUNNI EESTI

Lähtuvalt sellest arutelust valitseb suur ootusärevus seoses uue üleriigilise planeeringu „Eesti 2050" valmimisega, mille üks peamisi ülesandeid peaks olema selgroolise maakasutuse kujundamine. Enam ei saa jätkuda kipsmajade kasvatamine endistel talumaadel tulu teenimise eesmärgil. Kehtetuks tuleb tunnistada ka strateegilisi eesmärke mitteteenivad detailplaneeringud, mis lubavad ehitada homme valmis eilse päeva mõõdaniku. Eesti linnalähedasi, rongi- ja maakonnaliinidega hästi ühendatud piirkondi tuleb tihendada ning välistada seejuures rangelt igasugune arendamine tühja koha peale – vananeval negatiivse iibega riigil ei jätku selleks ei rahvast ega ka ressursse.

Mõtestatud maakasutuse kavaleriks peab saama ühe tunni Eesti kontseptsioon. Seda eelmise Eesti inimarengu aruande stsenaariumit iseloomustavad liikuvusteenuste ja elamuarenduse seotuse kõrval ka võrdsemalt jaotatud ühiskonna kulutused baastaristule ning jagatud ja ligipääsetav hea avalik ruum, mille tulemusel on sotsiaalmajanduslik efektiivsus stsenaariumitest suurim. Automaks saab olla selles oluline ventiil ja katteallikas, kuigi me teame, et riigieelarves ei lähe konkreetse maksu laekumine otse sama sektori kulude ja investeeringute katteks. Kaude see siiski on nii – mida rohkem on potis raha, seda rohkem saab seda sealt ka kulutada sõltumata sellest, kas vajakajäämisi on tervishoiu-, haridus- või transpordivaldkonnas.

Nõudlus kvaliteetsete ühenduste ja mugavamate piletisüsteemidega soodsama ringiliikumisvõimaluse järele on selgelt kasvamas.

Enam ei saa jätkuda kipsmajade kasvatamine endistel talumaadel tulu teenimise eesmärgil.

[1] *Leibkonna eelarve näitajad. – Statistikaamet.*
[2] *Transport costs EU households over €1.1 trillion. – Eurostat, 08.01.2020.*
[3] *Campanella, T. J. 2017. Robert Moses and His Racist Parkway, Explained. – Bloomberg, 09.07.*

Foto: Erik Prozes / Äripäev / Scanpix

IDAIDAIDA.NET
JÕULUPIDU & PROGRAMMI AVALIKUSTAMINE
28.12. SVETA

KAS NEOLIBERAALSES MAJANDUSES ON VÕIMALIK ROBINHOODLIKULT ROHEREFORMIDA?

Ideaalis võiks rohepööre aidata ühiskondlikke ebavõrdsusi siluda, kuid praegu on arvukalt märke sellest, kuidas see neid nii globaalsel kui ka riiklikul tasandil hoopis võimendab.

Kirjutas **Maris Pedaja**, illustreeris **Laura Vilbiks**

Valimisprogrammides ja ühiskondlikus arutelus leidub vähe eesliiteid, mis oleksid intrigeerivamad ja polariseerivamad kui „rohe-”. See ilmestab selgelt, et rohepöördega ollakse viimaks tegudeni jõutud ja see on tulnud, et jääda.

Siiski kohtame iga päev teravat vastuseisu saastava majandamise ümberkorraldamisele. Nii mõnigi on kutsunud rohepööret keskkonna- ja inimvaenulikuks, uputades oma argumendid demagoogiasse, et „rohepööre on kallis” või „rohepööre on peale sunnitud”. Kes võtab vaevaks süveneda mõnda teaduslikku kliimaraportisse (soovituslikult viimasesse IPCC omasse) või viitsib kalkuleerida välja mittetegutsemise hinna, seljatab sellised argumendid kerge vaevaga. Rohepöördele on poogitud külge ka elitaarne maik, millel on ehk juba rohkem alust. Keskkonnakonverentsil esinev poliitik, kes muheleb, et tema sõitis kohale elektriautoga, liigitub elitaristi kategooriasse. Kopsaka investeeringuga peseb ta puhtaks oma käed, mõjudes privilegeerituna nii meie ühiskonna vaates kui ka makropildis.

Ka rohelise majandamise ökoloogiline jalajälg on koormav, kui eesmärk on rohkem toota, mitte vähemaga targemalt hakkama saada.

KAS ROHEPÖÖRE ON ELITAARNE GLOBAALSES VAATES?

Fossiilkütustel põhinev majandus on olnud vägivaldne ja koormav – põhjustanud enneaegseid surmasid, mürgitanud looduskooslusi, rahastanud sõdu. Rohepööre ei taotle „ainult” halvimate kliimastsenaariumite ärahoidmist, vaid ka **Putini**-suguste petrodiktaatorite valitsusaja lõppu. Ukraina sõja tõttu käima lükatud REPowerEU rahastuspakett on vaid üks konkreetne näide, kuidas Euroopa Liit on otsustanud kiirendada märgatavalt enda lahtihaakimist Venemaa fossiilsest gaasist. Niisiis püüdleb rohepööre juba olemuselt rahumeelsema ja demokraatlikuma ühiskonna suunas, kus pole ruumi sõltuvusele sõjakurjategijatest. Vastupidi, eesmärk on energiasõltumatus ja säilenõtkus, kasutades taastuvaid ressursse, mida jätkub kõigile piisavalt.

Ometi on selge, et päikesepaneelid kuluvad, tuulikulabad vajavad väljavahetamist, biokütused nõuavad kriitilist toorainet jne. Ka rohelise majandamise ökoloogiline jalajälg on koormav, kui eesmärk on rohkem toota, mitte vähemaga targemalt hakkama saada. Kui me ei juuri välja ekspluateerivat kasvuiha, vaid loodame veidi rohekama varjundiga *business as usual*'i edasi ajada, jääb tõeliselt transformatiivne siire saavutamata.

Rohepöörde üllam eesmärk peaks olema õiglasem elu kõigile, kuid praegu oleme tunnistajaks rikka põhja ja vaese lõuna vahelisele hõõrdumisele, mis avaldub näiteks Euroopa Liidu kasvavas nõudluses päikeseenergia, biokütuste ja haruldaste muldmetallide järele. Igal juhul nähakse Aafrikas ja Ladina-Ameerikas ohtrate võimaluste ampluaad odava taastuvenergia tootmiseks ja Euroopa Liidu roheunistuste täitmiseks. Kohalikele elanikele võib see aga tähendada elukvaliteedi piiramist või halvemal juhul vägivaldset ümberpaigutamist – fenomen, mis on ristitud „ rohekrahmamiseks”.[1] Ehkki Euroopa Liidus võime juubeldada transpordiheitmete vähenemise üle, tekib elektriautode võidukäiguga uut tüüpi ressursi- ja maakasutusmuutuse surve piiride taga.

Selleks et mitte suruda rohelise kasvu koormat vaesemate riikide õlgadele, on esmajärjekorras möödapääsmatu tegeleda rikaste riikide nõudluse juhtimise ja vähendamisega. Võti peitub holistilistes lahendustes. Biokütustele üleminek transpordisektoris aitab vähe, kui vohavat autostumist ei ohjeldata ühistranspordivõrgu mugavdamise, rattateede arendamise ja autokeelupiirkondade loomisega. Taastuvenergiale üleminek on ebapiisav, kui me ei soodusta energiasäästu ja energiasüsteemi võimalikult laialdast hajutamist vastukaaluks suurettevõtetele, kes on maksimaalse kasumi nimel valmis tõmbama välja maksimaalseid võimsusi ka siis, kui energiajulgeoleku vaates saaks hakkama kõvasti vähemaga.

AGA EESTIS?

Eesti valmistub renoveerimismaratoniks, investeerib taastuvenergiasse ja seotud taristusse, toetab ettevõtete rohe- ja digipööret, utsitab roheinnovatsiooni ja püüab tõsta taastuvenergia salvestusmahte. Ida-Virumaa on saanud palju positiivset tähelepanu ja kopsakaid toetusi Euroopast, aga Eestis leidub mitmeid teisi piirkondi, kuhu rahasummad ei taha veel hästi jõuda; kus kohtab palju energiaostuvõimetust ja lagunevat hoonefondi; kus hingitsevad sulgemisele määratud tööstusharud jne. Kuristik on kärisenud laiemaks. Statistikaameti andmeil tõusis absoluutse vaesuse määr 2022. aastal võrreldes eelmisega 150%. Vaesuse kasvuga väheneb inimeste toimetulekuvõimekus, mistõttu energia kulub ellujäämisele. Sellises kontekstis on keeruline leida rohepöördele soosingut, eriti kui see tembeldatakse peavoolumeedias tarbijale liiga kalliks.

Ometi poputatakse suursaastajaid siiamaani madalate keskkonnatasude ja tasuta ühikutega süsinikukvootidega kauplemise turul. Kui keskkonnatasud oleksid piisavalt kõrged (s.t kui printsiip „saastaja maksab” rakenduks efektiivselt) ja riik ei taoks kinni põlevkivisektorit, oleks (rohe)ettevõtluski palju paremas positsioonis, et ammutada elujõudu turupõhiselt. Niisiis leiame end olukorrast, kus ettevõtluse rohestamine vajab tugevat riigi toetust, et end ära tasuda. Sellest tingituna näeme aga kaduvvähe või suisa puuduvaid toetusi pehmematesse tegevussuundadesse, nagu looduse taastamine, energiasüsteemi hajutamine ja demokratiseerimine – ka Euroopa Liidu rahapada pole põhjatu ning tung toetada eeskätt ettevõtjaid ahendab toetuste jõudmist kodanikeni. Tugi energiakogukondade loomiseks on kahjuks veel vaid helesinine unistus, kuid ometi on ühistuline energiamajandamine üks transformatiivseimaid samme, milles peitub vastus energiavaesuse leevendamiseks, keskkonnaeesmärkide täitmiseks ning suurema säilenõtkuse tagamiseks hinnašokkidest räsitud energiaturul.[2]

Igal juhul on selge, et eestlastel on toetuste vastu huvi, mistõttu on nende kättesaadavaks tegemine rohkematele kodanikele võtmetähtsusega. Sellal kui riik näeb vaeva suurinvesteeringute meelitamisega toetusvoorudesse, osutus näiteks kodanikele suunatud küttesüsteemi väljavahetamise toetus nõnda populaarseks, et jooksutas umbe IT-süsteemi. Ka renoveerimistoetused lendavad letilt nagu **Bruce Springsteeni** kontserdipiletid, kuid enamik nii taotlustest kui ka lõpule viidud töödest on seni koondunud Harju- ja Tartumaale.[3] Suur osa eestlastest elab vanades korterelamutes, millest ligi pooled on jõudmas oma kavandatud 50-aastase eluea lõppu. Kui rekonstrueerimise mahtu ei suudeta tõsta, võib 2030. aastal elada umbes 200 000 elanikku avariilises seisukorras elamutes.[3] Piiratud toetusvahendid peavad eeskätt jõudma nendeni, kel on seda kõige rohkem vaja. Kui Soomes on sotsiaalmajanduslikud uuringud näidanud, et suurem osa renoveerimistoetustest koondub jõukamate leibkondade kätte täiendavate kulude katteks, siis Eestis sellekohased uuringud puuduvad.[4] Need on aga hädavajalikud, et osata hinnata, kas ja mil määral peaksime nägema probleemi leibkondade jõukusepõhises eraldumises.

Edukas rohepööre peab kindlustama meile tööriistad, et tulla targalt toime oma ressurssidega ja vähendada ebavõrdsust ühiskonnas. Soojustamine ja energiasäästt, taastuvenergia kasutuselevõtt, energiasüsteemi hajutamine, looduskeskkonna taastamine ja toetuste suunamine neile, kel pole endal võimalik muutusi teha – need on sammud õiges suunas. Kitsad korrektuurid ilma süsteemseid muutusi läbi surumata jäävad kobarkriisis väheambitsioonikaks. Õigesti elluviiduna ei tohiks rohepööre olla elitaarne. Rappa läinuna võib see seda olla.

[1] *Pedaja, M.; Kuld, J. 2023. Puust ja punaseks:* green grabbing*. – Müürileht, 22.02.*
[2] *Nielsen, I. 2023. Visioonid energeetika kogukonnastumisest. – Vikerkaar, nr 9.*
[3] *Eesti taaste- ja vastupidavuskava, lk 203, 2021.*
[4] *Piir, R. 2023. Renoveerimistoetuste nappus võib kannustada elanike jõukuspõhist eraldumist. – ERR, 10.10.*

Foto: erakogu

Maris Pedaja töötab Eesti Rohelises Liikumises energeetika teemadega ja unistab õiglasemast maailmast.

Foto: erakogu

Laura Vilbiks töötab kliimapoliitika vallas, vahel kirjutab ja illustreerib.

HARIDUS EI SAA OLLA AINUS SOTSIAALPOLIITIKA

Foto: Hanna Linda Korp

Levinud eksiarvamuse kohaselt on Eesti haridussüsteem egalitaarne, kuigi ka PISA uuringud näitavad, kuidas see taastoodab ühiskondlikke ebavõrdsusi. Paar muudatust hariduspoliitikas aitaksid ebavõrdsust vähendada, kuid haridus ei saa muutuda sotsiaalpoliitika aseaineks.

ARVAMUS

Joosep Norma

2020. aasta septembris hõiskas Haridus- ja Teadusministeerium: „PISA 2018 uuring: Eesti haridussüsteem tagab võrdsed võimalused”. Haridusminister lisas: „Mul on väga hea meel, et rahvusvahelised uuringud kinnitavad, et Eestis saab väga head haridust omandada sõltumata sellest, kus sa elad või milline on sinu pere taust.” Millised siis on need võrdsed võimalused, mida Eesti haridussüsteem tagab?

- Madala sotsiaalse taustaga[1] õpilaste keskmine lugemistesti tulemus oli 61 punkti ehk 1,5 õppeaasta võrra väiksem võrreldes kõrge sotsiaalse taustaga õpilastega.[2]
- Madala sotsiaalse taustaga õpilastest 16% sooritas testi alla baastaseme ning 7% saavutas tipptaseme. Kõrge sotsiaalse taustaga õpilastest jäi alla baastaseme 6% ning tipptasemele jõudis 24%.
- Tippsooritajate hulgas on 10% õpilasi, kelle vanemad on oskus- või lihttöölised, samas kui alla baastaseme jäänute hulgas on 38% sellise taustaga õpilasi.
- Koolide sotsiaalmajandusliku segregatsiooni poolest kuulume OECD keskmiste hulka, samas kui näiteks Põhjamaades, Kanadas ja Iirimaal toimub õpilaste tausta järgi segregeerimist vähem.

2023. aasta novembris kirjutatakse Eesti põhikoolide tõhusust käsitlevas Arenguseire Keskuse lühiraportis, et õpilaste perede sotsiaalmajanduslik taust on üks suurimaid haridustulemuste mõjutajaid. Siinse artikli

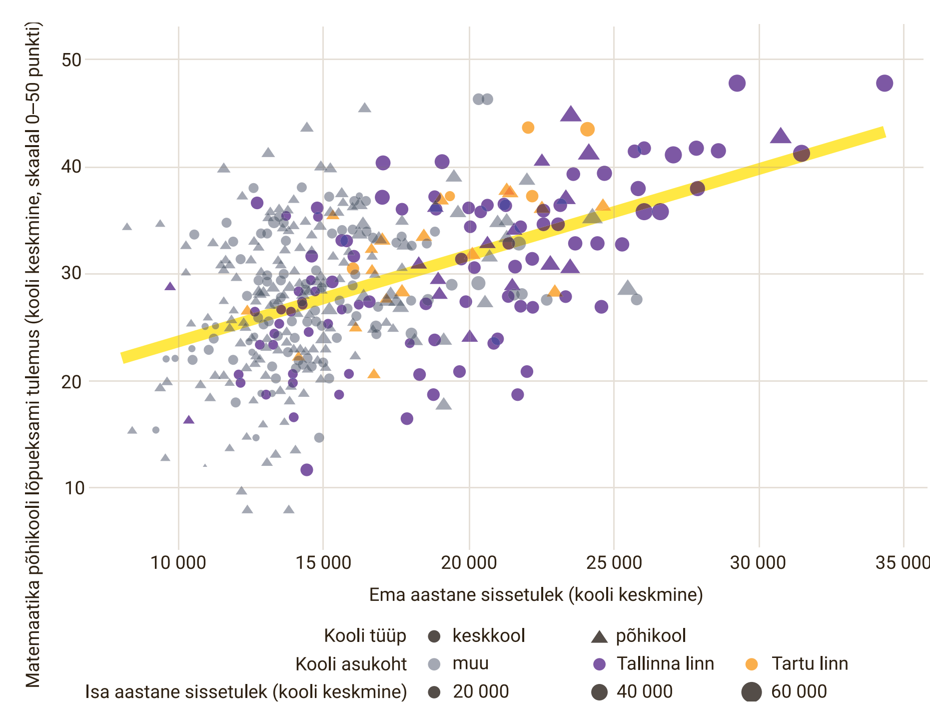

Matemaatika põhikooli lõpueksami ja ema sissetulekute vaheline seos, põhikoolid 2021/22. Allikas: Põder, K.; Veski, A.; Lauri, T.; Ferraro, S. 2023. Koolide ja koolivõrgu efektiivsus. – EBS.

eesmärk ei ole taas tõestada, et Eesti haridussüsteem ei taga õpilastele võrdseid võimalusi, vaid hoopis küsida, mida saaks teha, et hariduslikku ebavõrdsust vähendada.

ME PEAME RÄÄKIMA KOOLIKATSETEST

Arenguseire Keskuse raportist selgub, et emade ja perede sissetulek on positiivselt seotud matemaatika lõpueksami tulemustega: „iga ema aastas teenitud 1000 eurot toob kaasa 0,8 punkti matemaatika eksamitulemust” (vt joonist). Õhtulehes avaldatud tabelis reastati Eesti põhikoolid pere keskmise aastasissetuleku järgi ning selgus, et esikümnes olid eranditult Tallinna ülelinnalise vastuvõtuga (ja 1. klassi katsetega) munitsipaalkoolid või Tallinnas asuvad erakoolid, kus perede keskmised sissetulekud jäid 75 500 € ja 57 998 € vahemikku. Võrdluseks: 437 koolist koosneva tabeli keskel asus Tartu Annelinna Gümnaasium (pere keskmine aastasissetulek 27 784 €) ning kõige madalama keskmise sissetulekuga koolis peab keskmine pere hakkama saama 14 351 euroga aastas.

Kuna seos 1. klassi koolikatsete ja vanemate sissetulekute vahel on ilmne, järeldub siit ka esimene võimalus haridusliku ebavõrdsuse vähendamiseks: 1. klassi õpilaste testimine tuleks lõpetada ning asendada koolikohtade jagamine sobitusalgoritmiga, mis võtab arvesse ka õpilaste tausta. Kuni riik või omavalitsus ei julge kehtivat olukorda muuta, saavad koolid ise initsiatiivi näidata, näiteks loobus Gustav Adolfi Gümnaasium 2018. aastal 1. klassi katsetest. Samuti võiks ebavõrdsust vähendava mõjuga olla idee alustada kõigi laste kooliharidust kuuendast eluaastast ettevalmistusaastaga, mis ühtlustaks õpilaste valmisolekut kooliks ning võimaldaks loobuda tasulistest eelkoolidest. Positiivse üllatusena sisaldus selline mõte just Reformierakonna valimisprogrammis, kes kipub oma majanduspoliitikaga üldist ebavõrdsust pigem süvendama.

Nagu öeldud, sisaldas perede aastasissetulekute tabeli esikümme nii 1. klassi katsetega munitsipaalkoole kui ka erakoole. Kui koolikatsete küsimusega on haridusliku õigluse seisukohalt olukord selge, siis erakoolidega on lugu keerulisem. 2018. aasta PISA tulemused näitavad, et erakoolide õpilaste lugemistesti keskmine tulemus oli 19 punkti võrra kõrgem kui tavakoolidel.[3] Isegi kui erakoolid lahendavad 1. klassi vastuvõtu loosimise teel, võib õppemaks siiski segregeerivana mõjuda. Selles küsimuses võiksime ehk õppust võtta Rootsilt ja Soomelt, kus erakoolid saavad riigilt piisavalt toetust ning ei küsi seetõttu õppemaksu.

JÄLLE SEE EESTIKEELSELE ÕPPELE ÜLEMINEK

Eestikeelsele õppele üleminek on haridusliku ebavõrdsuse vähendamise vaates kahtlemata positiivse kavatsusega reform. On üsnagi levinud teadmine, et eesti õppekeelega koolide õpilaste keskmised PISA tulemused on *ca* 40 punkti (ehk ühe õppeaasta) võrra kõrgemad kui vene õppekeelega koolide õpilastel. Küll aga on pööratud tunduvalt vähem tähelepanu 2018. aasta PISA raportis sisalduvale tõdemusele, et „Tallinna eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste lugemistulemuse erinevusest seletab õpilaste ja koolide õpilaskonna erinev sotsiaalne taust 44%”. Sotsiaalse tausta olulist rolli eesti- ja venekeelsete koolide tulemuste erinevuse selgitamisel näitas ka Tartu Ülikoolis tehtud uuring.[4] Sellest järeldub, et kuigi eestikeelsele õppele ülemineku plaan on samm õiges suunas, ei ole see ebavõrdsuse vähendamiseks siiski piisav, sest emakeele alusel toimuv koolivalik jätkab õpilaskonna segregeerimist. Seega ei peaks reformi pikaajaliseks sihiks olema eraldi eesti õppekeelega koolid vene emakeelega lastele, vaid tõepoolest ühtne koolisüsteem, kus eesti ja muu emakeelega lapsed õpivad koos.

ÕPILASTE TAUSTA KOMPENSEERIMINE

Luban siinkohal endale väikese omaeluloolise kõrvalepõike. Kui ma veel noor informaatikatudeng olin, arvasin, et kogu maailma mured saaks lahendatud, kui me vaid senisest tunduvalt rohkem haridusse investeeriksime. Selline eestikahesajalik lähenemine, et lisame haridusse 300 miljonit eurot ja küll siis tulevikus majandus kasvab, ebavõrdsus väheneb ja õnn õuele tuleb. Pean tunnistama, et pidin päris mitu aastat haridusvaldkonnas töötama ja selle kohta õppima, et jõuda lõpuks tõdemuseni, mis tagantjärele mõeldes tundub ilmselge.

Selle tõdemuse on elegantselt sõnastanud **Kaire Põder**, **Triin Lauri** ja **Andre Veski**, kelle sulest ilmus hiljuti suurepärane raamat „Kas Eesti PISA on viltu?”. Raamatu 47. leheküljel kirjutavad nad nii: „[H]aridus ei saa olla ainus sotsiaalpoliitika, sest ilma ebavõrdsusprobleeme leevendavate meetmeteta kipub haridus ise ebavõrdsusprobleeme juurde tekitama.” See tähendab, et kui haridusliku õigluse aspektidega ei arvestata, võib haridusinvesteeringute suurendamine hoopis ebavõrdsust süvendada. Loomulikult ei järeldu sellest, et haridusvaldkonna rahastust ei peaks suurendama. Järeldus on, et haridusinvesteeringuid tuleks teha nii, et need võtaks arvesse ning aitaks koolidel kompenseerida oma õpilaskonna nõrgemat sotsiaalmajanduslikku tausta. Lühidalt: keerulisemates tingimustes töötavad koolid vajavad oma õpilaste toetamiseks teistest rohkem ressursse.

Teisalt tähendab idee, et haridus ei saa olla ainus sotsiaalpoliitika, et lisaks haridussüsteemis õpilaste sotsiaalmajandusliku tausta kompenseerimisele peavad ka ülejäänud poliitikavaldkonnad ebavõrdsuse vähendamisele kaasa aitama, sest nagu mainitud raamatu autorid kirjutavad, siis „haridussüsteemide võime ebavõrdsusprobleeme leevendada on sageli üle hinnatud”. Kui tahame kõigile õpilastele suurepäraseid haridustulemusi, ei piisa ainult hariduse rahastamisest, vaid tarvis on ka teisi sotsiaalkaitsekulutusi. Kui lapsed ei pea kasvama vaesuses ega ilmajäetuses, saavad nad keskenduda õppimisele. Ja vastupidi: kui soovime õiglasemat ja väiksema ebavõrdsusega ühiskonda, ei piisa jällegi vaid hariduse rahastamisest, sest vajame ka õiglasemat sotsiaal-, regionaal-, majandus- ja rahanduspoliitikat.

[1] *Madala sotsiaalse taustaga õpilaste grupi moodustab 25% õpilastest, kes kuulusid sotsiaalmajandusliku ja kultuurilise tausta poolest madalamasse otsa. Kõrge sotsiaalse taustaga õpilased kuuluvad sellel skaalal 25% privilegeeritud õpilaste hulka.*
[2] *PISA uurimuses võrdsustatakse 39 punkti ühe õppeaastaga.*
[3] *Kuna erakoolide õpilasi oli vähe, ei olnud tulemused statistiliselt olulised.*
[4] *Täht, K.* et al. *2018. Eesti ja vene õppekeelega koolide 15-aastaste õpilaste teadmiste ja oskuste erinevuse põhjuste analüüs. – Tartu Ülikool.*

Joosep Norma on Tallinna Ülikooli doktorant ja Noored Kooli koolitaja ja midagi oli vist veel :-)

VIHAST JA ÕIGLUSTUNDEST

Mida hakata oma viha ja õiglustundega peale siis, kui ise pole tingimata ebavõrdsuse all kannatanud? Kuidas, millest ja kellest üldse rääkida saab ja tohib? Ja kuidas leida need õiged sõnad?

Kirjutas **Hanna Linda Korp**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Õigupoolest olen juba proovinud sellest kirjutada. Sel kevadel, Sirbis. Panin artikli pealkirjaks „Kuidas seletada sotsiaalset ebavõrdsust surnud jänesele?" ning proovisin välja tuua kolm viisi, kuidas majanduslikust, ühiskondlikust ja kultuurilisest ebavõrdsusest rääkida võiks. Kirjutasin faktide lauale löömisest, isiklike lugude jagamisest ja kuulamisest ning lõppeks ka sellest, kuidas kirjandus (ja üldse kunst laiemalt) saaks seda tõlgendada – kui pea iga neljas eestlane elab suhtelises vaesuses, siis ainest ju ometigi jagub. Artikkel[1] ilmus ajal, kui Reformierakond, Sotsiaaldemokraadid ja Eesti 200 olid sõlmimas koalitsioonilepet, mida troonib rikkamaid soosiv maksupoliitika. Vaevalt ma lootsin, et **Kaja Kallas** loeb mu artiklit, saab ühtäkki aru, et **Mart Võrklaev** ja maksuküürust vabanemine ei päästa Eestit, ning suunab selleks kuluva 300 miljonit, noh, näiteks miinimumpalga tõstmisesse ja absoluutse vaesuse kaotamisse. Kui sotsid artiklit oma Facebooki lehel jagasid, tundsin suurt uhkust ja lootsin, et olen nii iseenda kui ka lugeja jaoks selle teema nüüd lõplikult lahti mõtestanud ja saan eluga edasi minna, valides ebavõrdsusest rääkides lihtsalt ühe nendest kolmest viisist, mille ennist välja tõin, ja lootes, et mu teedukõne[2] läheb kuulajale korda. See lootus läks paraku luhta, sest nagu mu artikliski, oli mu loogikas ja üldse mõtlemise viisis üks suur viga – see oli liiga naiivne. Ja on ehk siiani. Ma ei ole leidnud õ i g e i d sõnu, kuidas ebavõrdsusest rääkida, sest mulle tundus millegipärast, et need peavad olema isiklikud, tõukuma mu enda kogemusest. Aga mida hakata oma viha ja õiglustundega peale siis, kui sellist kogemust ei ole?

Mul võttis päris kaua aega, et mõista, et õiglustunnet saab tunda ka inimeste suhtes, kellega ma kogemusi ei jaga.

AHV ELEVANDILUUST TORNIS

Mu vanaisa Valter sündis 1918. aastal ühes vaeses Põhja-Eesti peres, kasvas üles Riisipere lastekodus ning töötas teise maailmasõja ajal Krulli masinatehases, aga mina käisin 2002. aastal emaga Sharm el Sheikhis, õppisin Tallinna eliitkoolis ja ei pidanud ei põhi-, keskega ka ülikooli ajal tööl käima. Ma jätsin 18-aastaselt pooleli autokooli ja 25-aastaselt magistrantuuri, sain lapse, ostsin korteri, viisin kassi maale vanemate juurde elama, teismelisena tundsin end pisut pahasti, kui sain sõita sügisvaheajal sõbranna juurde Madridi. Minu koolipõlv nullindate Tallinnas möödus tormiliselt, aga rahulikult, ma ootasin Viru peatuses bussi number 5, et sõita klassiõe juurde Piritale ja temaga loodusõpetuse kontrolltööks õppida, kõndisin õhtul enne lõpukirjandit Stroomi randa ja sain kirjandi eest 96 punkti, istusin õhtuti Kohvicumis ja jõin viiekroonist õpilasteed. Esimesel ülikooliaastal Tartus kuulasin kogu aeg biitleid ja mõtlesin umbes nii: õpin kirjandust, sest proovin enda mõtetest paremini aru saada, ilmselt on teistelgi sama põhjus. Välise maailmaga tegelevad need, kes õpivad sotsiaalteaduskonnas riigiteadusi või sotsioloogiat, aga see on hoopis teine asi ja see mind ei huvita. Kui mu õde küsis ükskord autos, et mida ma kavatsen uurima hakata, kas mind huvitaksid näiteks lugejauuringud, turtsatasin pahaselt ega osanud midagi kosta. Päike paistis ja ma tõesti siiralt uskusin, et: 1. kirjandus on turvaline suletud maailm; 2. mul ei olegi vaja sellest välja ronida.

Esimesel magistriaastal loobus ilukirjandus mulle elutõdesid vahendamast ja ma põlesin akadeemiliselt läbi, sain ülikooli peale pahaseks ja hakkasin üliõpilasesindajaks. Turtsusin instituudi nõukogu koosolekutel ja õppekomisjonides, seisin rektori valimistel ühe kandidaadi eest ja proovisin **Jevgeni Ossinovskile** midagi öelda, aga ta hästi ei uskunud mind. Kui sa liiga palju ennast peeglist vahid, näed seal ahvi, ütles vist ükskord **Sartre**, ja kui ma oma ahvinäo vaatamisest ära väsisin, avastasin järsku, et maailm on üks vildakas koht. **Donald Trump** valiti Ameerika presidendiks, bussis minu vastas istunud vanaproual olid kindad katki ja ühel päeval räägiti mulle lastest, keda ei lasta ööseks koju ja kes peavad mõnelt õpetajalt ulualust paluma, ning lastest, kelle ainus soe toidukord on koolilõuna. Ma ei osanud selle peale midagi kosta. Viha ebaõigluse vastu on mu sees alati pulbitsenud, aga see oli suunatud mujale, peamiselt minu endaga toimuvale (näiteks miks mu vanem õde ja vend said (enne mu sündi) Legomaal käia ja mina mitte?), aga mul võttis päris kaua aega, et mõista, et õiglustunnet saab tunda ka inimeste suhtes, kellega ma kogemusi ei jaga. Seda vist nimetataksegi solidaarsuseks?

ÄRA ANNA HÄÄLT!

„Mulle näib, et inimesed arvavad, et mõned ongi sotsiaalselt tundlikumad, *woke*'id, keskmisest suurema õiglustundega. See pole nii. Mõned lihtsalt ei saa endale vaikimist lubada. Mitte südametunnistuse, vaid sunnitud olude, näiteks mõnda marginaliseeritud rühma kuulumise tõttu," kirjutas **Sveta Grigorjeva** hiljuti ühes suurepärases artiklis. Ta jätkab: „Aga nüüd võiks aru saada ka sellest, et mõned inimesed, kes teistega võrreldes ehk päris agaralt ühiskonna teemadel sõna võtavad, ei tee seda enamasti eriliselt arenenud õiglusmeele tõttu ega vajadusest pidevalt pildil olla, vaid seepärast, et suurem osa ühiskonnast on valinud teise – vaikimise tee."[3] Olen Svetaga täiesti päri, kuid jõuan jälle sellesama küsimuse juurde, millega eespoolgi maadlesin: ma ei saa, suuda ega taha vaikida, kui 300 000 minu kodumaa kodanikku elab suhtelises ning üle 40 000 inimese absoluutses vaesuses, aga kui ma vähemalt sellesse marginaliseeritud rühma ei kuulu, siis kuidas, millest ja kellest ma üldse rääkida saan? Skandeerisin küll mullukevadises Sirbi artiklis uljalt, et „kellel on isiklik kogemus mis tahes vormis ebavõrdsusega, tehke häält! Kellel mitte, andke hääl neile, kes seda ise teha ei saa", aga juba nende ridade kirjutamise ajal mõistsin, et see on valskus. Pealtnäha üllas eesmärk anda hääl „ilmajäetud" inimestele võib olla täpselt samasugune koloniseerimiskatse nagu **Jimmy Nelsoni** või **Bobby Sageri** fotonäitused täies piduriides põlisrahvastest ja vaesest Aafrika lastest, mis teenivad küll vaid autorite majanduslikke huve.

Tõele (kui see üldse olemas on) aitas mind lähemale üks raamat, ameerika sotsioloogi **Matthew Desmondi** antropoloogiline uurimus „Evicted", mis lahkab pealtnäha vaid ühte teemat – üüriturgu –, kuid seeläbi ka kõike muud. Desmond tegi mitu aastat välitöid USA ühe kõige vaesema linna Milwaukee viletsamates linnaosades ja treileriparkides ning uuris seda, millise jälje kodust väljatõstmine sotsiaalmajanduslikult kehvemal järjel olevatele inimestele jätab. Tema loo kangelased on noored üksikemad, pisikuritegudes süüdimõistetud, endised ja praegused narkomaanid (tihti seda kõike samal ajal), kelle eluvalikuid ei ole suunanud mitte vaba tahe, vaid karmid sotsiaalsed olud ja paratamatus. Lisaks Eestiski aktuaalsele teemale paelub raamatu puhul hoolikalt läbi kaalutud uurimismeetod ja sellest tulenevalt empaatiline jutustamisviis. Austusest uuritavate vastu ja lastes nende lugudel esile pääseda on Desmond loobunud minavormi kasutamisest, kuid see ei tähenda, et ta poleks teadlik sellest, kuidas tema kui privilegeeritud seisuses uurija roll ümbritsevaid mõjutab. Ennekõike ajendab autorit soov mõista uuritavaid viisil, et nende elud vormivad ka tema enda oma: „Sa jälgid ja koged seda, mida nemad jälgivad ja kogevad, töötad ja mängid koos nendega, ja jätad meelde nii palju tegevusi ja sotsiaalseid olukordi, kuni hakkad liikuma nagu nemad, rääkima nagu nemad, mõtlema nagu nemad ja tundma ennast nii, nagu nemad tunnevad."[4] „Evicted" *kirjeldab* olusid, olukordi, inimesi ja poliitikat, kuid ei anna neile hinnanguid ega proovi kellelegi meelevaldselt häält anda. Ja sellest piisab, et raamat paneks pakatama solidaarsusest rõhututega ning tulisest vihast süsteemse ebavõrdsuse vastu!

Hanna Linda Korp elab Tartus, töötab Värskes Rõhus ja armastab autofiktsiooni.

Foto: autoportree

KUIDAS KIRJUTADA HEADUST?

Hästi, Matthew Desmond on Princetoni ülikooli sotsioloogiaprofessor ja tema *noblesse oblige* ongi kasutada oma erakordset uurijaeetikat selleks, et uurida USA kõige vaesemaid piirkondi. Aga milleks minu seisus mind kohustab? 2020. aastal Värske Rõhu peatoimetajaks kandideerides olin küll juba täiesti *woke* ja vihane, aga sellegipoolest ei leidnud õiget viisi, kuidas seda noorte kirjandusajakirja juhtimisse kanaldada. No mis on ühist trükieelse korrektuuri lugemisel ja õiglustundel? (Nüüd saan muidugi aru, et teksti hea käekäigu eest hoolitsemine ja ligimeses turvalise tunde tekitamine on olemuselt üsna sarnased nähtused.) Mõtlesin, et kui noores kirjanduses valitseb suundumus kirjutada ägeda ühiskonnakriitika asemel näiteks siilidest ja surnuaedadest, siis olgu nii. Loometeed alles alustava autori toetamine ja talle toimetamis- ja avaldamisvõimaluse andmine on ju ka solidaarsusakt omaette!

2020. aastal Värske Rõhu peatoimetajaks kandideerides olin küll juba täiesti woke ja vihane, aga sellegipoolest ei leidnud õiget viisi, kuidas seda noorte kirjandusajakirja juhtimisse kanaldada.

Munesin oma kirjutamis- ja tegutsemisvõimetuse otsas seni, kuni saabus ootamatu pööre. Mulle tehti ettepanek korraldada 2024. aasta Prima Vista kirjandusfestivali raames noorte autoritega „midagi head", midagi, mis sobiks festivali katusteemaga „Paremad ja halvemad tulevikud", näiteks saata neid mõneks ajaks heategevusorganisatsioonide kaudu abivajajatega töötama ja paluda neil oma kogemus ilukirjanduslikku vormi valada. Olin sellest võimalusest otsemaid haaratud – mõelda vaid, terve ajakirja erinumber tekstidest, mis räägivad a i n u l t sellest, kuidas Eestis päriselt elatakse! Seda eesti kirjandus vajabki! Olin juba tükk aega mõelnud, et (mõned) siinsed kirjanikud võivad küll avalikult sotsiaalselt tundlikud olla, aga nende looming pole seda mitte, ja et õigupoolest on viimase 15 aasta jooksul tunnetatud või tunnetamata ilmajäetusest kirjutanud vaid üksikud (nt **Andrus Kasemaa**, **Mari Saat**, Sveta Grigorjeva, **Piret Põldver** ja mõned teised). Halvimatel hetkedel on mulle koguni tundunud, et nähtus nimega eesti kirjandus on nüüdisaja pahupoole kujutamisest sootuks loobunud! Nii kutsusimegi üheksa noort autorit kampa ülla sõnumiga: „Selle kõige suur eesmärk on kirjanduse abil tuua kultuuriavalikkuse tähelepanu keskmesse olukordi ja inimesi, mis ja kes on erinevatel sotsiaalsetel põhjustel sellest keskmest välja jäänud või välja tõrjutud. Oled palavalt oodatud osalema!"

Olin juba tükk aega mõelnud, et (mõned) siinsed kirjanikud võivad küll avalikult sotsiaalselt tundlikud olla, aga nende looming pole seda mitte.

Projekt algaski tänavu hiliskevadel ning tahtmata tegeleda heategevusturismiga, saatsime autorid 3–6 kuuks organisatsioonidesse, mis seisavad võrdsema ühiskonna eest: kogukondlikku erihooldekülla, naiste turvakeskusesse, Pagulasabisse, Ööhaldjatesse, Peaasjadesse, Vabatahtlikku Seltsilisse ja mujalegi. Osalejate vaimse heaolu toetamiseks korraldatud jagamisringides oleme jõudnud koos paari järelduseni, mis võib-olla aitavad (vähemalt mul!) mõnest võimatuna tundunud vastuolust – kuidas, oh kuidas sellest kõigest küll rääkida? – üle saada. Näiteks:

– lõppeesmärk (ajakirja erinumber) tundub olevat vähemalt praegu täiesti sekundaarne selle kõrval, mida osalejad organisatsioonides näevad, kogevad ja teevad;
– ka kõige jõhkramast läbielamisest on võimalik luua kujund, mis vabastab;
– hääle saab anda ennekõike iseendale, mitte kellelegi teisele;
– igaüks saab kasvatada endale paari silmi, kõrvu ja käsi, et märgata ja aidata hädas olevat inimest;
– ei saa aidata teist, kui ei aita iseennast;
– ja mis kõige olulisem: inimesed, kellega me töötame, on peamiselt ikkagi inimesed, me saame aidata kohaneda, õpetada keelt ja toimetulekuoskusi, kuid me ei saa ega tohi kellegi eest üleni vastutada.

MÕTE NUMBER ÜKS

Seitsmendas klassis otsustasin hakata punkariks. Olin kooli peale vihane, nii et värvisin juuksed siniseks, panin kõrva haaknõela, kirjutasin eKooli kurje kirju ja käisin õppealajuhataja juures vaibal. 2006. aasta kevadel otsiti TV3 saatesse „Eesti muusika karikas" publikut, kes elaks ansamblite Elav Legend ja J.M.K.E. kolmanda koha võitlusele kaasa, ning **Villu Tamme** tulihingelise fännina läksin muidugi kohale. Paraku otsustas Eesti rahvas hääletada finaali Elava Legendi ja see ajas J.M.K.E. fännid nii marru, et organiseerisime kähku pea 50-inimeselise protestimarsi telemajast südalinna, skandeerides kõiksugu loosungeid ning sodides Viru Keskuse bussiterminali seinale „Elav Legend on pask". Meile näis, et oleme sama äärelised ja võimule ohtlikud kui need, kes osalesid 1980. aasta noortemässus, ja tundsime alahinnatud eesti alternatiivmuusikutega suurt solidaarsust. Kui kari teismelisi suudab oma jälestuse suvalise Pärnu süldibändi vastu nii häälekalt kogu maailmale teatavaks teha, siis miks peaks olema vait, kui oled tunnistajaks veelgi suuremale ebaõiglusele?

[1] *Korp, H. L. 2023. Kuidas seletada sotsiaalset ebavõrdsust surnud jänesele? – Sirp, 17.03.*
[2] TED talk.
[3] *Grigorjeva, S. 2023. Aga Sveta, sa oled ju sotsiaalselt tundlik? – Sirp, 20.10.*
[4] *Desmond, M. 2018. Evicted. Poverty and Profit in the American City, lk 318. The Crown Publishing Group.*

ASJATUNDLIK OMNIVOORNE KULTUURITARBIMINE = ELIIT

Klassiühiskond on surnud ja selliseid nähtusi nagu „kõrge” või „madal” kultuur ei eksisteeri enam ammu. Heaoluühiskonna üleilmne ikoon Sanna Marin käib avalikult sõpradega muusikafestivalidel. Lavakunstikooli tudengid ja õppejõud kannavad avalikus ruumis Adidase dresse.

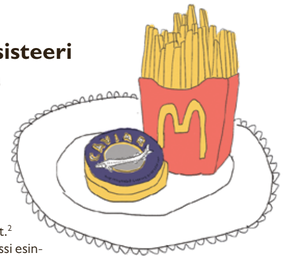

Kirjutas **Margaret Tilk**, illustreeris **kadi sink**

Eri kultuurivormid on kaotanud oma sümboolse väärtuse ja tähenduse ning kõik tarbivad kõike, võrdselt ja piiramatult. Nojah, kuid kas see, et Sirbist võib lugeda „Armastuse saare” või Müürilehest „Eesti selgeltnägijate tuleproovi” arvustust, näitab tõesti, et saabunud on ühiskondlik võrdsus? Pigem, väidan ma, räägib see institutsiooni nimega „eliit” niivõrd keerukaks muutumisest, et enam ei määra sotsiaalset positsiooni mitte see, mida sa tarbid, vaid rõhk on sellel, kuidas, kui palju ja millise *olekuga* sa seda tarbid.

Kultuurne eliit ületab hõlpsasti kõrge või legitiimse ja madala või populaarse kultuuri vahelisi piire.

Prantsuse kirjanikud **Annie Ernaux** ja temast inspireeritud **Édouard Louis** on kirjeldanud omaeluloliselt Põhja-Prantsusmaa vaesusest Pariisi kultuurieliiti tõusmise raskusi, rõhutades „progressitee” valurohkeid tahke. Ernaux toonitab näiteks haritust ja raamatute „tarbimist” kui eristumise märki koduküllа jäänud vanemate ja tõusikust lapse vahel ning detailides peituvaid eristumise märke esimese põlve haritlase ja mitmenda põlve haritlase (sh vanarikkad) vahel. Olles omandanud kõrgkultuuri peensused ja rääkimisviisi, hankinud „õiged” riided ning läinud isegi nii kaugele, et vabaneda oma taustast nimevahetusega (Ernaux’ puhul abiellumise tulemusel, Louis’ jaoks oli see teadlikum valik), jäi mõlemal alles see miski, mis annab märku, et ollakse „uus” või lihtsalt „teine”. Kahe literaadi enesekirjeldustesse on põimitud tihedalt **Pierre Bourdieu’** arusaamad klassist – mis moodustub teada-tuntult kapitalide omamise või mitteomamise ja *habitus*’e najal – ning tarbimisest. Bourdieu’ arusaamade järgi on kõrgema klassi esindajad need, kes määravad oma sotsiaalse ja kultuurilise kapitali tõttu, mis on hea ja halb maitse – arusaam, mis tekib neil lähtuvalt neid ümbritsevast miljööst.

Foto: @casualsportfood

Margaret Tilk õppis BA semiootikat, siis MA kultuurisotsioloogiat ja nüüd õpib ta MA sotsiaalset disaini. Tal on kaks kodakondsust ja Lääne-Euroopa eesnimi.

Foto: Joel Villi

kadi sink on sülekoer-käsigranaat.

AVAMEELSELT AVATUSEST

Kaks kümnendit pärast Bourdieu’ siitilmast lahkumist on eliit ja selle mõtestamine märgatavalt täienenud, sisaldades nüüd avatud rahvusvahelist haaret ja viitesüsteemi. Uue kultuurse eliidi esindaja ihaldatavad omadused on avatus ja kosmopolitism, mis on mõlemad tihedalt seotud kultuursele eliidile omase omnivoorse kultuuritarbimisega.[1] Teisisõnu ületab kultuurne eliit hõlpsasti kõrge või legitiimse ja madala või populaarse kultuuri vahelisi piire. Kuna need on eliidi seas ihaldusväärsed omadused, toimivad need tõhusate eristamis- ja väljatõukamisvahenditena eliidi ja tavarahva vahel.[2] Näide kultuursest elitistist: mu vanemad on andnud mulle rahvusvahelise nime ja hariduse; ma tarbin regulaarselt nii kõrg- (nt väärtfilmid, tants) kui ka massikultuuri (nt Netflixi kõik tõsielusarjad, mille sužeeks on otsida endale seksikas partner) ning tarbin seda kõike palju; olen saanud formaalse hariduse, kuidas luua ja tarbida muusikat, ning mitteformaalse hariduse, kuidas *techno*-peol oma keha ruumi asetada; enamik mu sõpru on avatud suhetes ja avatud teiste avatud suhete suhtes, sest me kõik oleme väga avatud ja tarbime kõike eetiliselt avatult. Sotsiaalteaduste sfääris ongi arutatud, kas kultuurivaldkonna uutest arengutest aktiivselt teadlik olemist võib vaadelda alternatiivina Bourdieu’ klassikalisele arusaamale staatuse sündimise nurgakividest.[2] Kõrgema klassi esindajat ei defineeri see, kuidas ta muudab oma sotsiaalse kapitali majanduslikuks, vaid kas ta on käinud viimasel Veneetsia biennaalil, kas ta teab, mis eristab Saksamaa ja Ladina-Ameerika „Perfect Matchi”, ja kas ta oskab arvata midagi eilsest esietendusest, kus ta ise ei käinud.

Niisiis on eliiti eristavaks märgiks loomulik ja osav nii stigmatiseeritud kui ka kõrge staatusega kultuuri tarbimine. Stigmatiseeritud sisu, mis kannab mõne teise tarbija puhul endaga kaasas tarbija madalalaubalisusega seotud eelarvamusi, saab avatud kosmopoliidi elus hoopis kultuuri pulsil kätt hoidva inimese märgi.

Töö ja vaev ei vii inimest eliiti, kui sinna pääsemiseks on vaja lapsest saati õppida, kuidas asjatundlikul, loomulikul ja avatud moel nii massi- kui ka kõrgkultuuriga kontakti astuda.

Kontserdil käimine või sõpradega peo panemine muutis **Sanna Marini** nii teiste kõrgema klassi esindajate kui ka n-ö rahva silmis avatumaks suhtlejaks ja „normaalsemaks”. Marin on igas mõttes hea näide, sest ta on nii minu kui ka sinu grotesksem versioon: veidi rohkem vasakul, veidi rohkem naissoost, veidi täiuslikuma *origin story*’ga (Marin kasvas üles vaeses kahe emaga perekonnas) ja palju edukama karjääriga. Massikultuuri tarbimine ei kanna tema puhul stigmat, sest see ei defineeri teda.

Privileeg olla määrimatu võib ehituda tugevale isiklikule identiteedile, asjatundja olemusele. Teadvustamata asjatundlikkus selles, mis viisil tuleb asju tarbida, areneb varajastes eluaastates, kui tutvustatakse samm-sammult eri kultuurivorme ja üldisi nähtusi.[3] Hollandi sotsioloog **Janna Michael**[2] väidabki, et „tõeline mina” olemine ehk autentsus on see, mis eristab kõrgemat klassi madalama ja keskklassi taustaga inimestest, viimased otsivad tema sõnul suurema tõenäosusega kinnitust väljastpoolt iseennast. See omakorda toimib sotsiaalse ja kultuurse piirina nende vahel, kes tarbivad „loomulikult”, ja nende vahel, kes ei pürgi selle poole või ei valda seda kunsti. Kui ma tahan olla osa kõrgemast klassist, pean oskama süüa kahvli ja noaga, ilma et krimpsutaksin restoranis 180° hindade ja menüüs olevate keeruliste terminite peale nina, kuid samas ei tohi ma ka keelduda üleolevalt õisest lägaburksist, mida võtan eksootilise kogemusena.

KAKS OMNIVOORI KOHTUVAD TÖÖVESTLUSEL

Vot siin seisnebki uue kultuurse eliidi problemaatilisus. See, kuidas kultuurne eliit tarbib samal õhtul Estonias lavastust „Macbeth” ja Levikas karaoket, ei ole kõigile kättesaadav. Kui vaesem ja väiksema kultuurse kapitaliga inimene ei saa kohvipausil rääkida, mis „Perfect Matchi” kolmanda hooaja neljandas osas juhtus, kartmata, et keegi võib teda selle tõttu alandada, siis preili Kultuursel Eliidil on see vabadus. Sest ta oskab rääkida sellest kergusega, mis viitab häbi ja madalama staatuse ahelate puudumisele. Selline nüansirohke mäng näitab (taas), et me ei ela meritokraatlikus ühiskonnas, kus töö, vaev ja õnn on need, mis määravad, kes jõuab tippu. Töö ja vaev ei vii inimest eliiti, kui sinna pääsemiseks on vaja lapsest saati õppida, kuidas asjatundlikul, loomulikul ja avatud moel nii massikui ka kõrgkultuuriga kontakti astuda. Meil on koolid, kus (teoorias) kõigil lastel on võimalik ratsutama õppida või harrastada mõnda teist kõrgema keskklassi hobi, kuid meil ei ole koole, kus õpetatakse õige tooniga selle nädala kõige populaarsematest Instagrami *reel*’idest rääkima.

Aga raha? Eliidi vundamendiks on ju keskmisest suurem summa pangakontol? Barjääril nimega „asjatundlik omnivoorne kultuuritarbimine koos avatuse ja kosmopolitismiga” on ka toimetulekuga seotud tõsised tagajärjed maailmas, kus kõrgepalgaliste töökohtade pakkujad otsivad värbamisprotsessis kandidaadi „kultuurilist kokkusobivust” (nt sarnane maitse, kogemused, vaba aja tegevused, enesepresentatsioon) ettevõtte ja tööandjaga.[4] Otsides „sädet” või „seda miskit”, leiavad tööandjad enda kõrvale endasuguse kuju, kellega „lihtsalt klikkis”. USA haridusteadlane **Amy Bergerson**[5] rõhutab, et vaesematest peredest tulevad lapsed usuvad suurema tõenäosusega, et edaspidise edu määrab tegevus või tegevusetus klassiruumis, mitte see, mis toimub nt kontserdisaalis või klubis, ja seega suunavad nad ka oma energia ja tähelepanu puhtalt formaalsesse haridusse. Seetõttu võib kultuuriliste sarnasuste otsimine viia situatsioonini, kus kõrgepalgaliste töökohtade märkamatuks eelduseks on vanemate kõrge sotsiaalmajanduslik staatus, mistõttu isik, kelle vanemad ei ole teda sünnist saati eri riikidesse sõidutanud või näidanud, et klassikalisest muusikast ei pea rääkima kõrgendatud toonil, ei saa endale tööpositsiooni, mille nimel ta on aastaid koolipinki nühkinud. Seega see, et meile on valla kogu maailm, tähendab tihti, et see maailm on kellelegi teisele sedavõrd rohkem suletud.

See, et meile on valla kogu maailm, tähendab tihti, et see maailm on kellelegi teisele sedavõrd rohkem suletud.

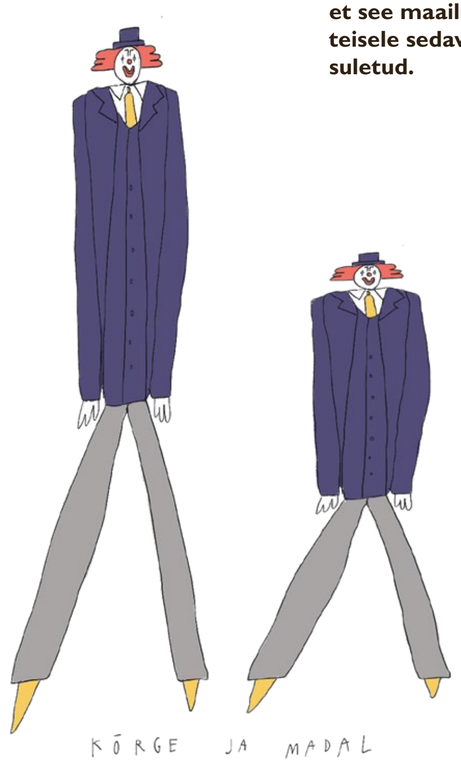

[1] *Bellavance, G. 2008. Where’s high? Who’s low? What’s new? Classification and stratification inside cultural „Repertoires”. – Poetics, nr 36, lk 189–216; Buchmann, M.; Eisner, M. 1997. The transition from the utilitarian to the expressive self: 1900–1992. – Poetics, nr 25, lk 157–175; Peterson, R. A. 1992. Understanding audience segmentation: From elite and mass to omnivore and univore. – Poetics, nr 21, lk 243–258; Warde, A.; Wright, D.; Gayo-Cal, M. 2007. Understanding cultural omnivorousness: Or, the myth of the cultural omnivore. – Cultural Sociology, nr 1 (2), lk 143–164.*

[2] *Michael, J. 2015. It’s really not hip to be a hipster: Negotiating trends and authenticity in the cultural field. – Journal of Consumer Culture, nr 15 (2), lk 163–182.*

[3] *Bourdieu, P. 1984. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Routledge and Kegan.*

[4] *Rivera, L. 2012. Hiring as Cultural Matching: The Case of Elite Professional Service Firms. – American Sociological Review.*

[5] *Bergerson, A. 2007. Exploring the Impact of Social Class on Adjustment to College: Anna’s Story. – International Journal of Qualitative Studies in Education, nr 20, lk 99–119.*

AKNAST VÄLJA KUKKUJA TÄNUUUUU

(Algaja) vabakutselise elu süsteemis, mille kõik osad on disainitud takistustena, ei ole muidugi mingi meelakkumine. Eriti kui võrrandisse siseneb mõni vääramatu jõud. Sellegipoolest ei tohiks unustada ka iseenda peremeheks olemise hurmavat privileegi!

Kaisa Ling

Ma olen vabakutselisena alles roheline, vöö vahel vaid neli aastat, näiteks mõnevõrra teenekam **Anti Saar** on Müürilehe veergudel minu arvates üsna ammendavalt välja toonud eeltingimused, mis on vajalikud, et inimesest vabakutseline kultuuritöötaja saaks[1]. Olen temaga selles nõus, et vabakutselise elu pole enamasti teadlik otsus, sellegipoolest tundub mulle, tagantjärele targale, justkui oleksin taoliseks elusaatuseks põhjalikult valmistunud ning astunud selle sammu täiesti teadlikult!

Foto: Lisett Kruusimäe

SEE OLI KÕIK PLAANIS

Priikunstnikuks hakkamine kuulus mu võimalike karjäärivalikute sekka juba varases eas ning oli vastuvaidlematult paeluv. Kangastusid dekadentlik ja ekstravagantne kunstielu, ise oma saatuse üle otsustamine ning mõõdutundetu molutamine. Kaasa ei aidanud loetud kirjandusteosed, pigem vastupidi. Kui olin kakskümmend viis, tabas mind nüüdsel ajal tavapärane varatäiskasvanueakriis: puntrasse oli jooksnud magistritöö, kehva tervise tõttu vajasin paindlikumat graafikut ning hakkasin end psühholoogiliselt ette valmistama selleks, et millalgi ebamäärases tulevikus pean laskma lahti oma esimesest eelistusest, tööst akadeemias.

Asusingi süstemaatiliselt valmistuma kulturnikueluks, mis näis igati loogilise järgmise sammuna karjääriredelil. Esimesed kannused teenisin Tartus kirjandusfestivalil Prima Vista, kus sain suhu kultuurikorralduse mõnusa (mõru) maitse. Vaid paar aastat hiljem asutasin endanimelise ansambli ning sellega koos juriidilise keha – oma esimese OÜ. Sain protsessi käigus rohkesti hädavajalikku nõu, tuge ning asjakohaseid manitsusi sõpradelt ja tuttavatelt, leidsin raamatupidaja, harjutasin väikeses mastaabis bürokraatiat, rahade haldamist ja liigutamist, maksude maksmist, kulude hüvitamist, aruandeid… Lisaks oli mul kindel tugistruktuur, toetav pere, sõbrad ning elukaaslane, kes võttis suure osa igapäevasest finantssurvest enda kanda, kuniks mina poole kohaga kulturnikut mängisin.

Võin ise valida oma töökoha, -riietuse, -asendi ja -aja. Võin töötada voodis või vannis, alasti või skafandris, pea alaspidi, horisontaalis või ringi tuisates, kasvõi ööd ja päevad läbi.

Viimaks olin pärast viit (!) aastat valmistumist 2020. aasta alguseks valmis ning 1. jaanuaril (kuna mulle meeldib dramaatilist efekti silmas pidades suuri elumuutusi teha just aastanumbri – veel parem, millenniumi! – vahetumisel) alustasingi värskelt Tallinna Ülikooli doktorantuurist eksmati võtnuna viimaks karjääri vabakutselise kulturnikuna! Meri oli põlvini, toimusid ansambli esimesed esinemised näitustel, festivalidel, esimene välisesinemine (küll Riias, aga ikkagi piiri taga!) ja ülesastumine rahvustelevisiooni hommikusaates.

Ja siis kukkusin ma, selg ees, aknast alla.

Õnneks küll mitte päriselt. Aga tunne oli selline. Olin n-ö akna peal kõõluda saanud vaid üürikese hetke, kuid õnnetus, nagu öeldakse, ei hüüa tulles ning vaatamata sellele, et olin end ohtlikku olukorda pannud vabatahtlikult ja riskidest justkui teadlik, ehmatas pandeemia mind siiski pildituks. Kuidas saada hakkama, kui pole veel olemas kliente, kontakte, toodet, infrastruktuuri, oskusi ega teadmisi, mida eeldab isenese tööandjaks olemine? Mida ma viis aastat teinud olin, kas tammetõrudega poodi mänginud?

PRIVILEEGI JA PIINA RÄGASTIKUS

Lahendasin olukorra ainsal mõistlikul viisil – kuhjates töölauale arutu hulga projekte, mis päädis muidugi lõpuks läbipõlemisega. Praegu tunnen jätkuvalt, nagu kukuksin, kuid olen eluga vabalanguses vist viimaks ära harjunud. Lisaks julgen nüüd enesekindlalt öelda, et olen vabakutselise tiitli auga välja teeninud ning leidnud selle hirmuäratava prekaarse eluviisi juures mitmeid positiivseidki jooni.

Põhiliseks eeliseks ongi muidugi see, et põhimõtteliselt saan teha täpselt seda, mida tahan, ning mitte keegi teine ei saa mulle mitte midagi peale sundida. Võin ise valida teemad ja projektid, millega end siduda soovin ning mis tekitavad tunde, et suudan nendega tegeleda süvitsi ja kirglikult. Teisel kaalukausil laiutab küll endiselt hirm nälga jäämise ees, mistõttu pole kõnealuse privileegiga kunagi mõistlik liialdada. Liiga pirtsakaks muutudes võib juhtuda, et kauaoodatud unistuste projekt ei saabugi kunagi. Pidin kiiresti õppima tegema kompromisse aadetes, kui ohtu võis sattuda kallis leivapaluke. Nagu küsib tööturuportaal *vabakutselised.com*: mida oled Sina valmis tegema raha eest?

Sellele vastan tavaliselt: kõike, mille eest on võimalik esitada arve. See tähendab ka, et vahetevahel olen sattunud töötama koos isikutega, kellega lävimine on piinarikas: egomaniakkide, šovinistide, kompromissi- ja empaatiavõimetute ning pilvedes heljujatega. Vähemasti on kõikide projektidega alati kohutavalt kiire, mis tähendab aga sedagi, et need saavad ruttu valmis ning võib edasi liikuda. Hoian, kus võimalik, enda käes õigust keelduda töödest, mille raames peab nimetatud inimtüüpidega kokku puutuma. Niiviisi ongi mu vähesed kolleegid kõik üldjuhul väga toredad. Ja kuna neid pole palju, ei pea ma ka alatasa tüütutel koosolekutel istuma.

Firmajuhi ja bossina olen nüüdseks saanud võimupositsioonil istumisest hamba verele ja see tõstab omakorda enesekindlust. Olgugi et suurema osa ajast töötan minu juures ainult mina ise, meeldib mulle olla karm, ent lahke ülemus. Sunnin end tublisti tööd tegema, aga annan ka tegematajätmised suuremeelselt andeks. Näiteks pole mul vaja täita tööajagraafikut, saan väga harva riielda, olgugi et kiitust ka vaid näpuotsaga, ja tulevikus, siis, kui ma ükskord kasumit teenima hakkan, võin selle kõik enda taskusse pista. Vaatamata sellele, et pean täie rauaga makse tasuma, tasakaalustan seda rahuldustundega, mis mind tabab, kui näen pangakontole laekumas suuri summasid tulumaksutagastusest!

Paindlik töökorraldus on vabakutselise elu juures väga nauditav. Võin ise valida oma töökoha, -riietuse, -asendi ja -aja. Võin töötada voodis või vannis, alasti või skafandris, pea alaspidi, horisontaalis või ringi tuisates, kasvõi ööd ja päevad läbi. Ülevoolava paindlikkusega kaasneb küll ka oht rõvedalt üle töötada, kuid oma kaarte osavalt mängides ja veidi harjutades on laialt võimalik ka laiselda: sisse magada, vara uinuda, kas või nädalate viisi molutada, lõputult tasustamata puhkust võtta. Pole kubjast, kes mürgiseid märkusi teeks, ning sisekorraeeskirjad puuduvad sootuks. Kahjuks puuduvad koos nendega ka firmapeod, kontoriromansid ja kolleegid, kellega protsessi arutada, mistõttu jääb teinekord kuni viimase hetkeni ebaselgeks, kas valitud suund üldse õige on.

Tänu sellele pean aga vastutama vaid iseenese väljaütlemiste ja seisukohtade eest. Ma ei pea kartma, et piinliku otsuse, näiteks mõnele avalikule kirjale allakirjutamise või alla kirjutamata jätmise järel halvakspanu ka kolleegide või institutsiooni kuvandile langeb. Ise, ikka ainult ise saan endale augu kaevata ning ise ennast sealt ka välja kraapida.

Niiviisi õpetabki vabakutselisus enese eest seisma, tegema kiireid ja otsustavaid muudatusi ning viimse veretilgani võitlema – muudmoodi ei saakski, sest kaalul on ei vähem ega rohkem kui elu. Kuna vaeghõivatul puudub Eestis tihtipeale tervisekindlustus, ripub projektipõhiselt töötaja pea kohal alati kirvena võimalus, et midagi juhtub ning raviarved jäävad tasumata. Seejärel jääbki üle kas võtta laenu (mida ebastabiilse sissetuleku puhul ei anta) või maha surra. Me, vabakutselised, oleme karm rahvas ja meiega ei tasu jamada, *capisci*?

TASU ON VÄÄRILINE

Pärast nelja aastat vabalangemist mõistan, et taoline hirmus olukord ei pea iga hinna eest olema lõplik ega täielik. Austatud kolleegid, kellega sellest ikka juttu olen teinud, kombineerivad tihti eri töövorme läbi elu, ning mistahes helesinise unistuse külge nui neljaks klammerduda võib olla keeruline ja ka ebamõistlik. Mulle näib, et Eestis võiks eksisteerida maailma parim vabakutseliste kultuuritöötajate süsteem, sest tegelikult on meil selleks kõik eeldused olemas: väike riik, vähe inimesi, hea haridus, tugev kultuuritraditsioon, kõik vajalikud digitaalsed ja analoogsed süsteemid, oskused ja mentorid, kes muidu defenestreerumisohus kontingenti vajaduse korral toetavad ja iseseisvaks eluks ette valmistavad…

Kuidas iganes minu tööelu ka ei jätku, olen pärast seni läbielatut uhke ja õnnelik, et selle väikesegi osa oma elust tõeliselt rokenrolli vabakutselisena sain veeta. Esialgu kavatsen jätkata bravuurikalt iseenese ülemusena, olgugi et ma ei ole vastu ka mõttele kunagi teiste alluvusse siirduda. Praeguseks olen tehtud terasest, võimeline ükskõik milleks. Kui saan hakkama süsteemis, mille kõik osad on disainitud takistustena, kus konkurents on meeletu, ressursse ei jätku, ootused on ebamõistlikud ning mis on loodud sisuliselt sobimatu mudeli põhjal, ja kõige tipuks samal ajal kogu maailm uppi lendab – no mis sa teed, ajab rinna kummi.

Lisaks olen mõistnud, kui tähtis mu töö on ja et mu otseseks ülemuseks on publik, lugeja ja kuulaja, see tähendab, ühiskond ise. Mistõttu tunnen küll tõsist vastutust, aga vastukaaluks on ka mu tööõnn täitsa teisest puust tahutud. Annangi endale nüüd hetkeks loa rõõmustada selle üle, et läheb hästi. Kergendunult hingata. Rõõmustada ennast ja ümbritsevaid, luua maailma juurde ilu, nalja ja häid emotsioone. Kui te lubate, muidugi.

[1] *Saar, A. 2021. Kuidas hoida kätt mängus – vabakutselise kultuuritöö ontoloogilised tingimused. – Müürileht, veebruar.*

Kaisa Ling on OÜ Teet ja pojad kunstiline juht.

VALI VAIKUS

Foto: Madis Katz

Fred Jüssi järgi on vaikus üks meie suurimaid loodusressursse, aga aga usutavasti on vaikuse kogemise võimalus (ja lähedus) lisaks sellele ka privileeg. Suurlinnade ümbruses ei pruugi olla võimalikki leida soppi, kuhu näiteks liiklusmüra ei ulatuks, küll aga võime teritada kõrva Muraka rabas, Viru- ja Pärnumaa metsamassiivides ja nii mõnelgi Eesti saarel.

Kristjan Maasalu

Nende ridade mõte hakkas idanema juba mitu aastat tagasi ühel krõbedalt külmal südatalveööl hiiglama suure Muraka raba servas. Olime jõudnud hea sõbraga oma rännaku sihtkohta endise metsavahimaja juures ja jäänud peatuma kõrvalolevas metsatukas. Hindan kõrgelt tema omadust, et ta ei tunne pidevat vajadust millestki jutustada ehk teisisõnu on tegemist suurepärase vaikimiskaaslasega.

Kui me vestlus taas soiku jäi, tunnetasin ühtäkki enneolematut, sügavat vaikust, mis on siiamaani kuidagi eriti selgelt meeles. Täielikus tuuletuses ronisid lehtedeta puud vaikuses kuuvalguse poole. Tugevad külmakraadid olid jäätanud veed ja mähkinud tardumusse kõik elava. Puuderja lume paks kiht summutas kõik helid enda all ja ümber. Mis eriti kõrva torkas, oli igasguse müra puudumine – müra, mis seostub maanteede, raudteede, lennuväljade, tööstuse, linnade, ehitustööde või teiste inimtekkeliste allikatega. Ainsad helid, mida kõrv viimaks eristas, olid mu enese sisse- ja väljahingamise vali kohin ning justkui kõrvade tagant kostev südame ärev rütmiline trummimäng. Kõrvulukustav vaikus, tabasin end mõtlemas.

Vaikus rahustab, lõõgastab, tagab kosutavama une. Vaiksem kinnisvara maksab rohkem. Päris vaikuses elamine on väga väheste privileeg.

Selle kogemuse erakordsus viis mõtted mu igapäevasele helikeskkonnale ning õpetas hindama, kui väärtuslik ja haruldane oli mu kogemus tollel ööl. Meenusid **Fred Jüssi** sõnad, mida mäletan umbes nii: vaikus on üks meie haruldasemaid loodusressursse ja iga päevaga kahanemas. On raske leida vaikuse alal suuremat asjatundjat – Jüssi on olnud enam kui poole sajandi vältel pühendunud meie looduskeskkonna helilise kanga kaardistamisele ehk enda sõnul maailma kõrvadega vaatamisele. Millisele vaikusele Jüssi viitab, kui palju maksab võitlus müraga ning kuidas kõlab kliimakriis?

Foto: Priet Rähi

Kristjan Maasalu on keskkonnasuhete korraldaja ning FSC Eesti juht, kelle leivaks on sassis suhete harutamine planeerimises ja metsanduses. Tröösti otsib loodusest, muusikast, huumorist ja ilusatest inimestest.

VAIKUSE JÄLGEDES

Esmalt võime jätta hõlpsasti kõrvale absoluutse vaikuse küsimuse, enamik meist ei puutu sellega kunagi kokku. See eksisteerib vaid kosmilistes kõrgustes, sügavaimates kaevandustes või helikindlaks ehitatud kambrites[1]. Oma südametuksete ja vere voolamise kuulmine põhjustab inimeses ärevust, kaja puudumine pärsib meie ruumitunnetust. Nii mõnigi vaikusekambri külastaja soovib sealt kiiresti põgeneda. Ka haudvaikuse kogejale on selle kõla halvaendeline.

Inimesele meeldivat vaikust võib käsitleda kui müra puudumist. Vaikust maalitakse looduse ja loodusjõudude tekitatud helidega. Vaikuse juurde võib käia kevadine vetevulin, suvine vihmasadu või sügisene tuuleulg. BBC palus kunagi Jüssil salvestada Eestimaa männimetsa vaikust[2]. Vaikus rahustab, lõõgastab, tagab kosutavama une. Vaiksem kinnisvara maksab rohkem. Päris vaikuses elamine on väga väheste privileeg. Ma ei tea, et Eestis oleks otseselt vaikust kaardistatud, kuid tinglikult võib vaikusekaardiks lugeda strateegilise mürakaardi[3] negatiivi. Vaikust peame jahtima kaugel maanteedest ja raudteest, eemal linnadest ja tehastest. Kõrvadega piiluma Virumaa ja Pärnumaa metsamassiivides, küllap ka saartel. Nõnda pole ime, et minu väike epifaania just Muraka rabas toimus – suurte teede ja tööstuseni jäi kümneid kilomeetreid ning Aidu karjääris ei kaabi kopp enam ammu maad. Vaikuse muutis eriti mõjusaks looduse talvine tardumus, mille tõttu see tundus ulatuvat kuidagi eriti kaugele.

KURADI LEHEPUHURID

Enamik meist pistab oma linnades ja korterites ja autodes rinda kõrgema või madalama müratasemega. Seaduse[4] definitsiooni järgi on müra „inimest häiriv või tema tervist ja heaolu kahjustav heli", laiemas mõttes võib käsitleda mürana kogu inimtekkeliste helide paletti. Müra põhjustab stressi, ärevust, unehäireid, kognitiivseid häireid, häireid ainevahetuses ja südameveresoonkonnas. Maksame müra eest varajaste surmade ja rahvatervisega, teeme selle tõrjumiseks suuri kulutusi. Müra reostab vaikust ja sunnib meeleheitele – laupäevahommikul taotlema lehepuhurioperaatori erakorralist küttimisluba Tallinna lubade menetlemise infosüsteemis…

Kõige mürarohkem ongi elada Tallinnas, kus inimesi on sada korda tihedamalt koos kui Eestis keskmiselt. Elanike ja autode hulga suurenemise tingimustes on ehitusprojektide üha tõsisemaks väljakutseks vastata müranormidele ja müra võimaluse korral vähendada. Peatänava projekti teostamine säästaks mürataseme langusega aastas 0,1 inimelu[5], heitgaaside vähenemisega juba kümme korda rohkem. Haabersti ringristmiku ehitamine, mille käigus eemaldati suure kära saatel hulk kõrghaljastust, olla mürataset hoopis suurendanud[6]. Tallinna ja Tartu kesklinna mürakarikad hakkavad täis saama, mis on tekitanud surve müranormide painutamiseks[7]. Eesti strateegilisel mürakaardil Tallinnast jämedate soolikatena väljasopistuvad maanteed sirutuvad teiste linnade poole, tõmmates meie vaiksete paikade vahele mürakardina.

Käitumisökonoomikast on keskkonnahüvede väärtuse hindamiseks võetud üle „maksevalmiduse" (ingl *willingness to pay*, WTP) kontseptsioon, mis näitab inimese valmidust maksta mingi keskkonnatingimuse parandamise või säilitamise eest. Näiteks on uuritud, kui palju on Euroopa majapidamised nõus aastas maksma[8] müra vähendamise eest detsibelli võrra. Võime käia välja paarsada eurot müra summutavate kõrvaklappide eest, meeter müratõkkeseina maksab paar tuhat eurot – meie rahakasutus võimaldab kaudselt hinnata, millise väärtuse me vaikusele omistame.

„Maksevalmiduse" sõsarmõiste „talumisvalmidus" (ingl *willingness to accept*, WTA) näitab meie valmidust kompensatsiooni eest mingit häiringut taluda. Võime uurida kohalike elanike valmidust leppida tuulepargi rajamise või harjutusväljaku laiendamisega, kui häiringu talumine kuidagi kompenseeritakse. Kogukond võib leppida üleaedse tuuliku undamisega, kui nad saavad projektis osanikeks või muul moel hüvedest osa. Praktikas seab mingid piirid müra talumisele Terviseamet normtasemetega – kedagi ei saa sundida pidevalt liigset müra taluma. Harjutusväljakute helid on psühholoogiliselt eriti mõjusad – paukhaaval maksame tänase vaikusega homse vabaduse eest. Neist piisavalt kaugel elavate inimeste privileeg on olla vabastatud meie liigisisese hävitustöö helilisest meeldetuletusest.

ORKESTER HÕRENEB

Olen siiani lähenenud vaikusele maru antropotsentriliselt. Tegelikult häirib meie tegevusega kaasneva müra pealetung lisaks inimesele teisigi liike. Ka seeläbi, kuidas kasvatame oma toitu – pestitsiidide mõju helikeskkonnale tõi **Rachel Carsoni** „Hääletu kevad" välja juba enam kui pool sajandit tagasi. Nüüdseks on koos elurikkuse kriisiga hakanud biosfääri kõlapilti mõjutama ka kliimamuutused. Bioakustik **Bernie Krause**, kes on loodushelide salvestamise kogemuselt umbes nagu Ameerika Fred Jüssi, annab koos kolleegidega karmi hoiatuse[9]: Maa ökosüsteemide orkester hakkab häälest ära minema ja rütm lohisema. Autorid ei näe, et biosfäär saaks kohaneda akustilise pildi kiireneva muutumisega, ja soovitavad inimkonnal teha kliimamuutuse mõju leevendamiseks kõik endast oleneva.

Eestis on viimaste aastakümnetega veerand me metsalindudest vaikselt pillid kotti pannud[10]. See jahmatav muutus jääb inimpõlve peale venitatuna kõrvale hõlpsasti märkamata. Milliseid Jüssi poole sajandi eest salvestatud liike on võimalik üldse samadest paikadest leida?

Praeguseks on bioakustilise arhiivi inventuuriks paljulubavaid tööriistu[11], mis võimaldavad tunduvalt paremini vaikuse andmeid koguda ja omavahel võrrelda. Kas selle hääbumise dokumenteerimine pole meile isegi auasi? Panna surivoodil kirja lahkuja kuhtuv ohe, hääletute hääletuks taandumine, see tagurpidi Raveli „Boléro". Kuni ainsaks linnulauluks me kõrvus jääb spaa WC kõlaritest kostuv anonüümsete troopiliste lindude arusaamatu kädin.

Võime käia välja paarsada eurot müra summutavate kõrvaklappide eest, meeter müratõkkeseina maksab paar tuhat eurot – meie rahakasutus võimaldab kaudselt hinnata, millise väärtuse me vaikusele omistame.

Kui näiteks puidu väärtus rahas on meile üheselt mõistetav, siis vaikuse vaatlemine ökosüsteemiteenusena on tundunud provotseeriv mõtteharjutus. Moel või teisel vaikuse hoidmisele ja müra tõrjumisele hinnasildi külge panemine aitab meil üsna harva muuta otsustusprotsesside kulgu või saavutada eelarvetasaakaalu. Aga ehk aitab see hoomata keskkonnas valitsevaid nüansse ja märgata kõiki neid liblika tiivalööke, mis meie ja teiste liikide helikeskkonna määravad. Ehk peaks kõige harukordsemat kõrvailu pakkuvaid kohti üldse saladuses hoidma nagu mõne rangelt kaitstud liigi elupaika, et hoida ära armsasse paika vaikuseturistide hordide voorimist.

[1] *Vt Gray, R. 2017. Inside the quietest place on Earth. – BBC Future, 29.05.*

[2] *Kontekstiks vt* fredjyssi.weebly.com/elulugu.

[3] *Maa-ameti mürakaart.* – xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/myrakaart.

[4] *Müra normtasemed elu- ja puhkealal, elamutes ning ühiskasutusega hoonetes ja mürataseme mõõtmise meetodid.* – riigiteataja.ee/akt/163756.

[5] *Orru, H. jt. 2016. Tallinna kesklinna ja Vanasadama vahelise liikumisruumi õhusaaste ja müra muutuste modelleerimine Tallinna uue peatänava rajamisel ning sellest tulenevate tervisemõjude vähenemise hindamine. – Tartu Ülikool, peremeditsiini ja rahvatervishoiu instituut.*

[6] *Kalberg, J. 2017. Haabersti ristmik ei vähenda müra ja Reidi teed pole enam vaja. – Eesti Päevaleht, 24.07.*

[7] *Koch, M. 2023. Tallinna ja Tartu kesklinna ei saa suure müra tõttu ehitada. – ERR, 09.11.*

[8] *Barreiro, J.; Sánchez, M.; Viladrich-Grau, M. 2005. How much are people willing to pay for silence? A contingent valuation study. – Applied Economics, nr 37 (11).*

[9] *Sueur, J.; Krause, B.; Farina, A. 2019. Climate Change Is Breaking Earth's Beat. – Trends in Ecology & Evolution, nr 34 (11).*

[10] *Aitsam, V. 2019. Mitme metsalinnuliigi arvukus kahaneb. – Maaelu, 31.07.*

[11] arbimon.rfcx.org.

IMELINE PRIVILEEG

Iseenda privilegeerituse tajumise teeb iseäranis keeruliseks selle iseenesestmõistetavus ja kohatine paratamatus. Ometi jagavad kõik inimesed ideaalis vastutust oma koosolemise organiseerimises, milleks on vajalikud tähelepanelikkus ja tundlikkus – katse mõista ja võtta tõsiselt ka teiste inimeste eksistentsi, meelelaade ja ka paratamatusi.

Kirjutas **Jan Kaus**, illustreeris **Andrei Kedrin**

Leidub lihtne põhjus, miks olin nõus privileegist kirjutama: privilegeeritus pole üldse nii lihtne, kui pealispinnal paistab. Eeliseid tundub olevat raske kõrvalt vaadata, seda enam, et kõigi parameetrite kohaselt olen ma üsnagi privilegeeritud seisus – eks osalt just seetõttu lugu minult tellitigi. Nii võikski privileegidest mõtlemist alustada jõulise üldistusega: mida lähemal privileeg on, seda raskem on seda näha, s.t seda eesõigusena tajuda. Kui ma kehastan privileegi, siis on paratamatu, et see on mu kehaga kohakuti, ning privileegi kõrvalt vaatamine eeldab eraldi pingutust. Tõsi, mis see elu ilma pingutuseta on.

Ühesõnaga, enesestmõistetavuse tõttu ei kipu me oma eelisseisundeid ära tundma. Tajume paremini neid eesõigusi, mida meil pole. Näiteks ei mõtle ma pidevalt sellele, et mul pole rasket kroonilist haigust – kui see mul oleks, s.t kui mul poleks üldjoontes kehalist eelist, mida oleme harjunud tähistama sõnaga „tervis", oleksin sunnitud tervise puudumisele pidevalt mõtlema.

PRIVILEEGI ENDASTMÕISTETAVUS

Minu – ja minusuguste – puhul puudutab eelöeldu kõige selgemalt kaht kõige paremini nähtavat sotsiaalset privileegi: sugu ja etnilist kuuluvust. Ma ei kaldu üldjoontes võtma oma meessoolisust või valgenahalisust kui mingit eraldi pühendumist nõudvat probleemi (tõsi, eestlane olemisega pole asjalood nii lihtsad, siin mängib rolli „eksistentsiaalne" ohustatus, mis tuleb ettekujutusest, et me rahvus viibib pidevalt kadumise lävel).Sama lugu on seksuaalsusega: loomuomaselt pole mul vajadust tajuda heteroseksuaalsust eraldi privileegina, mida peaks pidevalt vaagima. Seega on privilegeeritus seotud vähese sotsiaalse survega. Kui eaksime ühiskonnas, milles heteroseksuaalsetele inimestele oleksid kohandatud erinevad sotsiaalsed piirangud või struktuursed eelarvamused, s.t kui heteroseksuaalsus poleks enesestmõistetav, oleksin minagi sunnitud tajuma oma seisundit probleemsena ning peaksin sellele aktiivselt mõtlema.

Muidugi on asjad eelkirjeldatust tsipa nüansirikkamad. Heteroseksuaalsus on kahtlemata sotsiaalne privileeg, ent selle seest jooksevad omakorda läbi teistsugused privileegid, mis ei pruugi olla näiteks selgelt seadusandluses reglementeeritud (ja polegi vaja!), ent mis mõjutavad inimestevahelisi irratsionaalseid suhteid igast seadusest palju rohkem – näiteks väline atraktiivsus. Hea välimus on eelis, mida ollakse harjunud seostama ennekõike naistega, ent see puudutab ka meessugu. Viimasega seoses tasub lugeda **Michel Houellebecqi**, kes on veenvalt kirjeldanud seksuaalsuse ebademokraatlikkust, mis tuleneb asjaolust, et väline atraktiivsus ei jaotu inimeste vahel ühtlaselt: „Noored, ilusad ja kuulsad *rokkstaarid*, keda kõik naised ihaldasid ja kõik mehed kadestasid, moodustasid sotsiaalse hierarhia absoluutse tipu."[1] Sellest omakorda tuleneb nooruse privilegeeritus: „Moodsas maailmas võis osaleda paarivahetuses, olla bi- või transseksuaalne, zoofiil või sadomaso, aga oli keelatud olla *vana*."[2]

Sarnane asi on naissoo ja meessoo vaheliste suhetega. Olgugi et pole kahtlustki meessoo üldises struktuurses privilegeerituses naissoo suhtes, võib mingites nüanssides avastada vastupidiseidki hoovusi (näiteks riietumise vabadusi puudutavates küsimustes, seelikus ja sukkades mehel oleks meie avalikus ruumis kõvasti keerulisem hakkama saada kui pükstes ja pintsakus naisel). Tõsi, sedasi öelda on omajagu ohtlik, sest mõni võitluslikum pilk võib siit välja lugeda privilegeeritud mehe instinktiivse kaitsereaktsiooni – soovi hakata oma privilegeeritust pisendama. Esiteks võin vastata, et mul poleks tulnud sellist mõtet, kui ma oma privilegeeritusele ei mõtleks, s.t ühiskond on piisavalt muutunud, et ma ei saa võtta oma positsiooni läbinisti enesestmõistetavalt. Teiseks, õnneks (või õieti paraku) olen õppinud nägema kõrvalt *male gaze*'i levikut ja toimet ning püüdnud ette kujutada, kuidas oleks naisena selliste pilkude all elada, ning aru saanud, et mehena jään taolisest tähelepanust üldjoontes puutumata (põhjusi ei hakka praegu lahkama).

Naiste laiemas objektistamises pole mul samuti illusioone. Hiljuti käisin PÖFFil vaatamas USA dokfilmi „Teine keha" (rež. **Sophie Compton** ja **Reuben Hamlyn**), mis räägib *deep fake* ehk süvavõltsingutehnoloogia kasutamisest – sotsiaalmeedias aktiivsete noorte naiste nägusid kasutatakse pornovideotes, s.t võetakse mõne naise nägu ja kleebitakse see mõne teise naise keha külge. Sotsioloog **Katrin Tiidenberg**, keda pärast seanssi intervjueeriti, nimetas seda üha levinumat praktikat „struktuurseks naistevastaseks kahjuks". Tõsi, sama asja harrastatakse ka meestega, ent tunduvalt-tunduvalt vähem – ning julgen mehena lisada, et meie hulgas tekitaksid selliste süvavõltsingute objektiks sattumised vähem sotsiaalseid üleelamisi. Olen üldjoontes Tiidenbergiga nõus, et võltsitud porno puhul pole tegu mitte niivõrd tehnoloogilise, kuivõrd kultuurilise probleemiga, õieti väljendubki kultuuriline probleem selles, kuidas me tehnoloogiat kasutame, kuidas mehed oma sotsiaalset ebakindlust tehnoloogiliste võimaluste abiga naiste peal välja elavad.

MINU PROBLEEM = TEISTE PROBLEEM?

Privilegeerituse puhul tuleb pidada silmas eri nüansse – mitte ainult seda, millised arusaamad sotsiaalsete privileegide jaotumisest on vähem või rohkem levinud, vaid kuidas need arusaamad igas inimeses ainuisikuliselt vastu kajavad. Siin olen pannud tähele ilmingut, mida on tabavalt kujutanud **Gary Larson**. Ühel ta karikatuuril vaidlevad valemeid ja skeeme täis tahvli ees kaks teadlast, üks neist hästi lühike. Viimane on tõstnud näpu püsti ja seletab midagi aktiivselt. Esiplaanil on veel kaks teadlast, üks sosistab teisele: „Näe, Williams püüab jälle tõestada oma Väikese Paugu teooriat." See vaimukas karikatuur viib mõtted ühele üldinimlikule omadusele: me kipume projitseerima oma hädasid ja ootusi liiga suurel määral endast väljapoole, nii et isiklikud puudujäägid-igatsused paistavad ennekõike väliste probleemidena. Mitte et see nii ei pruugi olla, mitte et ümbritsevas tegelikkuses polekski midagi parandada. Muidugi on – ja kuidas veel! Pealegi pole ülekandes „minu probleem = teiste probleem" iseenesest midagi halba, see on täiesti legitiimne viis ihaldada teiste iha, osutada oma isiku kaudu suurematele kitsaskohtadele, võidelda sotsiaalse privilegeerituse nimel. Iseasi aga, kuidas see iha ilmneb. Võimalik, et näiteks EKRE edukus põhinebki võimel panna paljude inimeste sisemine jõuetustunne sõltuma ühiskondlikest protsessidest kombel, mis tõstab privileegipuuduse omal moel uueks privileegiks, ohvriprivileegiks. See aitab muundada vajakaoleku nõudlikkuseks. Võib tajuda vananevate meeste soovi taastada oma kunagisi positsioone, sh oma privilegeerituse enesestmõistetavust, seisundit, mis ei sunni privilegeeritust teadvustama – selleks aga kasutatakse just nõudmist, et muutus algaks ümbritsevast ühiskonnast, mitte iseendast.

Võimalik, et näiteks EKRE edukus põhinebki võimel panna paljude inimeste sisemine jõuetustunne sõltuma ühiskondlikest protsessidest kombel, mis tõstab privileegipuuduse omal moel uueks privileegiks, ohvriprivileegiks.

Kui ma kehastan privileegi, siis on paratamatu, et see on mu kehaga kohakuti, ning privileegi kõrvalt vaatamine eeldab eraldi pingutust.

Ohvriprivileeg – veendumus, et mu enesetunde eest vastutavad ennekõike teised ning mul on vastutuse nõudmiseks rohkem õigust kui teistel – ei puuduta aga ainult EKRE valijaid, seda võib harrastada igaüks, ka kõige nüüdisaegsem ja progressiivsem meist. Iga inimene võib nõuda maailmalt (olgu selleks siis lähikond, ühiskond või kõiksus ise) oma ahistuse lahendamist. Alati on mugavam leida ebamugavuse, pettumuse, ahistuse põhjusi kusagilt mujalt kui enda seest. Küsimus on selles, kas me nõuame parandusi ainult enda keskkonnalt või suudame me suunata sama nõudlikkust ka iseendile. Küsimus on selles, kui tundlik olen ma teistelt tundlikkust soovides. Mu meelest tuleks jälgida, et inimesed ei hakkaks oma nõudmisi edastades üht ebaõiglust teise ebaõiglusega asendama, aga see eeldaks kõigilt mitte ainult ühiskonnale, vaid ka iseendale suunatud tundlikkust. Enesestmõistetavusest võib saada väga ohtlik jõud. Pean olema oma privileegide ja nende jaotumise suhtes tähelepanelik. Esiteks, ei saa olla süüdi paratamatustes ega nende tõttu ka halvemas positsioonis – ning nahavärv ja sugu kuuluvad paratamatuste hulka. Teiseks jagavad kõik inimesed ideaalis teatud puhtinimlikku vastutust oma koosolemise organiseerimises, sest osavõtt selles on paratamatu, olgu osavõtu vorm milline tahes. Nimetaksin seda vastutust pidevaks *tähelepanelikkuseks*, üldinimlikuks katseks mõista teistsuguste inimeste eksistentsi, võtta tõsiselt mitte ainult nende vaateviise ja meelelaade, vaid ka nende paratamatusi, mõista teistsugususe paratamatust ja sellest tulenevat teistsugususe üldisust. Julgen pidada sellist tähelepanelikkust iga inimese pealisülesandeks, kuigi see saab hakata tõeliselt toimima ainult teistsugususte vastavuses, ainult nii, et kõik pooled võtavad teiste teistsugusust tõsiselt. Igaüks meist on millegi või kellegi suhtes teistsugune – miks siis eirata, pisendada, välistada teiste samasugust teistsugusust?

Foto: Renee Altrov

Jan Kaus on… ah, on, mis ta on, peaasi et oleks enam-vähem normaalne inimene.

Alati on mugavam leida ebamugavuse, pettumuse, ahistuse põhjusi kusagilt mujalt kui enda seest. Küsimus on selles, kas me nõuame parandusi ainult enda keskkonnalt või suudame me suunata sama nõudlikkust ka iseendile.

Ühiskond, kus meil on iga kell võimalik privileegide üle vaielda, üksteise privileege kahtluse alla seada, on ise omamoodi privileeg.

Tõsi, asi pole siingi nii lihtne – privilegeeritusest tulenevate reljeefsuste tasandamiseks ei piisa ainult teistsuguste teadvuste teadvustamisest, sest sageli tuntakse, et ühe privileegiga kaasneb automaatselt teise privileegipuudus, mis tähendab kohe ka positsioonide ebavõrdsust. Vabaduse ja võrdsuse omavaheline paradoks – vabaduse võrdne jaotumine on pehmelt öeldes keeruline võrrand. Aga see ei tähenda, et seda ei peaks proovima kõikide jõududega lahendada (õieti sõltubki lahenduse õnnestumine lahendust otsivate tahete ühisest kandepinnast). Võimalik, et lahendus ei peitugi ehk reljeefsuste ümberjaotamises või eesõiguste kaotamises, vaid nende laotamises, võimalikult laiapindses levitamises. Õieti võibki laotamine olla kaotamise eeltingimuseks.

KOSMILINE EESÕIGUS

Asjalood tundub muutvat veelgi keerukamaks tõsiasi, et elame maailmas, kus kõiksugu privileegid on pidevalt ohus. Võib vaid mõelda, milline oleks Eesti siis, kui 2022. aasta veebruaris oleksid täitunud Venemaa luupainajalikud taotlused. Praegu on meil kasutada ühiskond, kus on iga kell võimalik privileegide üle vaielda, üksteise privileege kahtluse alla seada. Selline ühiskond ise on omamoodi privileeg, järjekordne enesestmõistetavus, millele me mõtleksime aktiivselt alles siis, kui see oleks meilt käest rebitud (seda oli sunnitud tegema mu vanavanemate põlvkond). Kummalisel kombel on see jube sõda pannud mind meie praegust, oma spasmide, afektide ja hädade käes vaevlevat Eestikest pea heldinult hindama.

Lisaksin lõpetuseks veel kaks universaalset privileegi. Esimene paneb meid sööma ilma eriliste süümepiinadeta kõiksugu loomade liha, kelle me oleme oma liigi tahtele allutanud. Kui nahavärvus ja sugu on paratamatud privileegid, siis suhe loomade ja taimedega seda pole – me oleme otsustanud olla teiste liikide tundlikkuse suhtes tundetud, hoides kinni usust, et tõeline mõistmine saab olla vaid inimlik. Meenub tuntud juudi kirjaniku **Isaac Bashevis Singeri** ütlus: „Loomade suhtes on kõik inimesed natsid."[3]

Teiste liikide allutamise ja hävitamise tagant paistab veelgi laiem privileeg – privileeg olla elus. Elu tõsiasi on kosmilises plaanis ülimalt ebatõenäoline nähtus. See, et kosmoses, mõõtmatus kõikkonnas, on tekkinud orgaaniliseks eluks, kusjuures elu mõtestavaks orgaaniliseks eluks sobilik ruumipunkt, on tõeline vedamine, uskumatu, raskesti põhjendatav eelis. On absurdne mõelda, kui hoolimatult me oma kosmilisse eesõigusse suhtume – seda osalt just seetõttu, et elu asub kõikjal me ümber ja igas meie keharakus, me elame keset elu, elu tuksub meis, voolab me veresoontes, eristab ja liidab meis aineid, hoiab meis peidus bakterite tsivilisatsioone. Elu on nõnda enesestmõistetav, et selle täieliku lakkamise perspektiiv ei mahu meile lihtsalt pähe. Tundub aga, et on viimane aeg elusolemise privileegi teravalt, igapäevaselt ja ennekõike kollektiivselt teadvustada. Kuigi siin on üks sügav häda: kui meeste privilegeeritusele saavad osutada naised, valgete privilegeeritusele teist nahavärvi inimesed jne, siis kosmos vaikib, kosmosel pole meie püsimisest või hävingust sooja ega külma. Üks Päikesesüsteem ees või taga.

[1] *Houellebecq, M. 2008. Elementaarosakesed, lk 66. Tlk Indrek Koff. Varrak.*
[2] *Houellebecq, M. 2015. Saare võimalikkus, lk 161. Tlk Triinu Tamm. Varrak.*
[3] *Vt Singer, P. 2021. Loomade vabastamine, lk 112. Tlk Martin Garbuz. Tartu Ülikooli Kirjastus.*

STUUDIOS

KODUTU MÄNGUR JOHHAN ROSENBERG

„Stuudios" on Müürilehe rubriik, mis vaatleb ühe päeva vältel loomeinimeste tööd, paotades ust nende harjumuspärasesse töökeskkonda, milline see ka poleks ja kus see ka ei asuks. Seekord külastasime lavastaja ja etenduskunstniku Johhan Rosenbergi ajutist stuudiot Veneetsias.

Kirjutas ja pildistas **Aleksander Tsapov**

23. oktoober, Island, Keflaviki rahvusvaheline lennujaam. Istume Johhan Rosenbergiga suvalises kohvikus, kus saab juua suvalist kohvi ja hammustada suvalist võileiba, ning ootame suvalist Riia lendu. Johhan esines viimase nädala jooksul viis korda kunstifestivalil Sequences: oma soololavastusega „Traps", etendajana **Netti Nüganeni** lavastuses „Müüt: päeva äärel" ja Young Boy Dancing Groupi perfokal. Lisaks sellele käis ta üleeile Reykjavíki lähistel jääseinal ronimas, kus ta jaapanlasest kaasronija libises ja seejärel köiega ligi pool tundi tema küljes rippus, kuni abijõud ta lahti päästsid. Tal on tuumaväsimus ja küünarnukidki paistavad kergelt marraskil olevat. Eelmise õhtu perfokal lohistati teda mööda betoonpõrandat ja ta pandi köitega söögilaua kohale rippuma. Riiasse maandudes seab ta aga sammud kohe Jurmalasse, kus ootavad ees **Rūta Ronja Pakalne** lühifilmi võtted Arte kanali jaoks. Eile pidi tal olema tegelikult enesehoole spaapäev, aga YBDG vajas oma perfokale ootamatult asendusesinejat ja tuli vahvasti tulle astuda. Ta räägib mulle, et pärast Jurmala filmivõtteid tuleb tal koos **Jette Loona Hermanisega** Riias veel korra „Eden Detaili" etendada, sest kohalikud olevat õudselt tahtnud. „Trapsi" ta sellisel kujul enam mängida ei kavatse, Island oli viimane kord ja ta jäi selle lõpuga rahule. Ta julgeb arvata, et äkki see oli isegi parim etendus üldse. Aga ta ei jaksa neid suuri paberist seinu enam käsitööna üles ehitada ning kärbseid, kes lavastuses ringi lendavad, transportida ja puputada. Pärast Riiat ootab teda aga juba Veneetsia arhitektuuribiennaali Eesti paviljon „Home Stage / Kodupeatus", kus ta rolliks on olla novembris kuni biennaali sulgemiseni viimane üürnik-etendaja. Soovime lennukisse astudes üksteisele head teed ja lubame peatselt kohtuda.

Pea kuu aega hiljem, 17. novembril kõnningi mööda Veneetsia hilissügisese päikesega üle valatud kaldapealset „stuudio" poole, kus Johhan on end parajasti sisse seadnud. Ilm võiks novembri kohta isegi veidi melanhoolsemalt hall ja niiskem olla, aga ei maksa viriseda oma pseudoprobleemide üle, elus on ka olulisemat kui esteetiline hala. Jõuan Arsenale väljapääsu juures asuvasse üürikorterisse, mis on pooleks aastaks Eesti paviljoni tarbeks üürile võetud ja kuhu on rajatud kontseptuaalne kodu. Tänavuse paviljoni kohta on üks selle kuraator-arhitekt **Aet Ader** öelnud, et nad proovivad läheneda oma näitusega üksikult üldisele: iga inimese isikliku kogemuse kaudu jõutakse ühiskonnas laiemate protsessideni, nagu eluasemepoliitika.[1] Enne Johhanit on seal elanud veel kaheksa etenduskunstnikku ja näitlejat. 27. novembril, kui hakkan seda teksti kirjutama, näen, et Johhan on lisanud oma Instagrami profiilile märke, et ta otsib Tallinnas detsembris kaheks nädalaks kodu. See on nüüdisaja etenduskunstnike elu tavaline osa, et projektide, residentuuride ja esinemiste vahepeal otsitakse sotsiaalmeedia kaudu ajutist elu- või tööpinda. Ka Johhani elu möödub praegu peamiselt nomaadina, kelle stuudio ja kodu on parajasti seal, kuhu ta oma seljakoti maha paneb.

VETS EGA DUŠŠ POLE IGAÜHEÕIGUS

Enne sisenemist pean kirjutama uksel alla lepingule, mis sätestab muu hulgas, et mul pole õigust näiteks tualetti kasutada, see on etendaja privileeg. Või noh, see poleks tema privileeg, kui ta peaks külastajate järel õhtuti vetsu koristama. Astun sisse hetkel, kui Johhan tutvustab parajasti kahele külalisele tuba, kuhu on kogutud kuue kuu tolm – seda uuritakse hoolikalt luubiga. Pärast ta muidugi selgitab, et kuue kuu tolm see pole, aga see pole oluline. Ta ütleb, et on oma uude kodustuudiosse sisse elanud ja kuigi isiklik elu on visanud vahepeal sisse korraliku vingerpussi, mis on lõiganud ära kõvasti unetunde, kohtleb Veneetsia teda üldjoontes hästi. Kuna paviljoni fookuses on kodu ja eluase, saan teada, et ta on elanud viimased neli aastat nomaadina ilma püsiva koduta. Vaid ajutiselt, kui ta oli Tallinnas tunde andmas, üüris ta kolmesaja euro eest 11 m² suurust stuudiokorterit, et saaks külje kuskil maha panna. Johhan on lõpetanud Amsterdami SNDO kooli ega pelga panna end füüsiliselt paljunõudvatesse olukordadesse, mida kinnitab ka mu oma silm. Johhan räägib ka enda kunagisest esinemiskogemusest Amsterdamis, mis kestis 120 tundi ja kus publik tõi talle vahepeal süüa jne. Ta ei karda pikki ja kurnavaid katsumusi, ebamugavust ega stsenaariumita kohtumisi sadade võõraste külalistega, kellest nii mõnelgi võib ilmneda üsna huvitavaid erisoove ja kes võivad piire kombata.

Näiteks toob ta ühe võõra, kes soovis, et Johhan oma aluspüksid talle müüks. Ta võttis väljakutse vastu ja allarid leidsid kuuekümne euro eest uue omaniku. Kui päevakavas oli ette nähtud ihukasimine, üritas üks teine külaline teda aga provotseerida, et läheks koos duši alla. *No problema*. Küll aga hakkas dušidiletandil endal imelik ja ebamugav, kui pesuks läks. Too olevat oma peakese vaevu märjaks teinud ja kohmetu vestlusega eetrit täitnud ning siis ummisjalu paviljonist nelja tuule poole plagama pannud.

Johhan ütleb, et tema jaoks on paviljon korraga nii professionaalne kui ka antropoloogiline harjutusväljak, kus katsetada ja õppida. Neil nädalatel on see nii tema stuudio, kodu kui ka lava ühekorraga ning ta proovib nende vahel laveerida. Laudlina all on tema järgmise lavastuse kavandid, mis esietendub 2024. aasta kevadel Tartu Uues Teatris, ja maikuus koos EMTA lavaka tudengitega Balti Jaama tunnelis tehtava *performance*'i struktuur. Neid ta siis piilub ja kohendab n-ö vabal ajal. Igal hommikul kirjutab ta valgele seinale üles konkreetse päeva kava ja õhtul käib selle valge värviga jälle üle. Minu külastuse päeval on päevakava näiteks järgmine:

Johhani elu möödub praegu peamiselt nomaadina, kelle stuudio ja kodu on parajasti seal, kuhu ta oma seljakoti maha paneb.

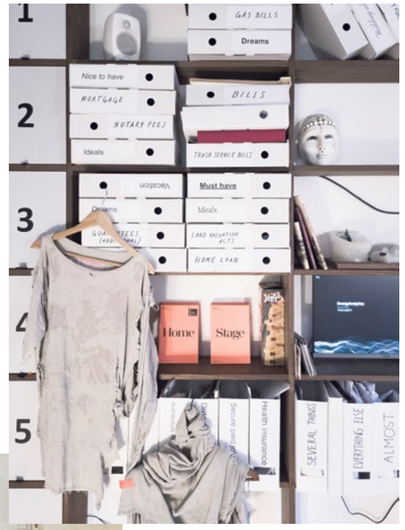

11 Deep cleaning + workout
12 pancakes + tuna salad
13 palat nr.8
14.30 Pausa
15.30 Fountain
(*Johhan hakib suure koguse sibulat, istub töötasapinnal ja pisarad voolavad. Ta võtab suure sõõmu vett ja purskab selle välja, kordab seda, kordab seda veel.*)
16 home is dancing
(*Muusika mängib, Johhan keerleb dervišina mööda elutuba. Siis tulevad kaks külalist, koos võetakse jalge alla käterätikud ja tantsitakse nendega mööda korterit, et eelmise perfoka vett põrandatelt ära kuivatada.*)
17 Alchemy // SPA TIME
(*Johhan istub ringis koos rühma noorte horvaatlastega, peas rätik ja nägu kreemitatud, hoitakse kätest kinni ja korratakse rahaloitse, nagu „money will come to me" ja „money is my birthright", millele järgneb ühine lõõgastus ja puhkus.*)
18 body building body
(*Koos samade horvaatlastega ehitatakse köögi ja elutoa vahele suur onn, kus võetakse kambas istet, rüübatakse teed ja veini ning jagatakse saladusi minevikust, tulevikust ja olevikust.*)
18.30 Repainting the wall

Külalisi käib kahtlemata igasuguseid, kuid biennaali keskmist külastajat võib pidada pigem privilegeeritumaks ja ohutumaks, millest kõneleb ka *data*, mida külalisteraamatusse jäetakse. Sarnast projekti mõnes teises linnas tehes võimenduksid küllap ka riskid. Külalised saavad panna kirja oma kodu suuruse, omandisuhte, hinna ja rahulolu sellega – nii palju kui jõuan lapata, nenditakse valdavalt, et oma koduga ollakse rahul. Keegi ei paista suures kitsikuses elavat või siis sellised külalised pole soovinud end afišeerida. Samas oli tal ühel päeval kirjutatud seinale „ceasefire" ja selgelt eristusid rahvused ja grupid, kes selle peale minema jalutasid. Üks paviljoni külastanud palestiina poiss hakkas aga külastuse ajal lohutamatult nutma.

Johhan ei karda pikki ja kurnavaid katsumusi, ebamugavust ega stsenaariumita kohtumisi sadade võõraste külalistega, kellest nii mõnelgi võib ilmneda üsna huvitavaid erisoove.

KROKODILLIPISARAD KIVIPÕRANDAL

Tunnen end stuudios nagu kodus ja keedan mokakannuga tummise kohvi, istun maha ja veedan „Kodupeatuses" ligi viis tundi, kuigi liigun ringi ja proovin siiski tavakülalisena mõjuda. Pannkookidest jäin küll ilma, aga tõkat mekib ka hea. Johhan hakib sibulat, paneb seda silmade juurde ja nutab, joob vett ja puristab seda välja, rinnaesine märg. Kõiki tegevusi saadab pidev muusika, nii **Markus Robami** paviljoni jaoks loodud *soundtrack* kui ka näiteks **Amanda Lear** ja *Gqom*'i tantsuträkid. Johhan ütleb, et tema unistus oleks minna Ugandasse Nyege Nyege muusikafestivalile, mis pidavat keskenduma aafrika elektroonilise muusika autsaiderlikumale ja performatiivsele poolele. Räägime ka „Kodupeatuse" teemapüstitusest, mis tegeleb siis muu hulgas kodu kui varaklassi ja kodu kui varjupaigaga. Järgmisel päeval peakski Veneetsias toimuma suur meeleavaldus, kus üliõpilased ja teised nõuavad mõistliku hinnaga eluasemeid. Veneetsia üürihinnad on juba ammu ebamõistlikult kõrged ja suunatud suuresti turistidele, mistõttu kohalik elanikkond kahaneb järjepidevalt. Spekulatsioon ja segregatsioon. Seesama paviljongi, mis ühelt poolt räägib õigusest eluasemele ja vajadusest selle järele, on ju teisalt kohalikus mõttes ka osa probleemist. Johhan küsib ka külalistelt, kui suur nende arvates tema kodu üür siin on. Enamik ei tea täpselt pakkuda, siis Johhan parandab, et 6000 eurot kuus. Üüripinna omanik, kes paar korda õues mööda läheb, paistab sellega muidugi rahul olevat. Kunstibiennaali ajal saab ta veel soolasemat hinda küsida.

Külalisi käib kahtlemata igasuguseid, kuid biennaali keskmist külastajat võib pidada pigem privilegeeritumaks ja ohutumaks, millest kõneleb ka data, mida külalisteraamatusse jäetakse.

Magamistoas on voodi peal väljas ka Johhani Authentic Appareli aluspüksid – see on kokkulepe kõigi etendajatega, et aluspüksid peavad voodi peal olema.

Magamistoas on voodi peal väljas ka Johhani Authentic Appareli aluspüksid – see on kokkulepe kõigi etendajatega, et aluspüksid peavad voodi peal olema. Akna tagant läheb kanal, kus hakatakse juba varahommikul edasi-tagasi podistama. Johhan ütleb, et uni on tal siin magus ja sügav ning paadiliiklus ei häiri. Hommikuti püüab ta enne avamist jalutuskäigu teha ja võtta kohvi lähedasest kohvikust, kus teenindaja teda juba tunneb ja tervitab. Samuti näeb ta pea iga päev kodutänaval istumas kohalikku Giorgiot, kellega saab segakeeles väikest vestlust pidada ja taeva üle romantiseerida. Ta ütleb, et see mees on tema kohalik ankurisik.

Ta raputab endale ka tuhka pähe, öeldes, et ta ei dokumenteeri oma töid praktiliselt kunagi, s.t ei pildista, ei filmi jne. Seda harjumust on ta püüdnud Veneetsias muuta – siin ta pildistab, filmib GoProga, peab päevikut, ühesõnaga püüab sellest pikast protsessist ka midagi jäädvustada. Lihasmälu ja meelepildid on küll toredad, aga äkki kunagi on ka huvitav salvestatud materjali juurde naasta.

LEITSAKUSTRIPP

28. novembril saabub mu kirjakasti teadaanne, et Eesti paviljoni külastas tänavusel biennaalil 13 000 inimest. See on siis keskmiselt 2000 inimest kuus ja sada inimest päevas. Korraga üle 10–15 inimese sisse ei lasta, siis läheks paljuks. Ometigi näib 100+ inimesega päevas sellisel individuaalsel tasandil suhestumine korralik väljakutse – tervitused, mäng, vestlused, ühistegevused ja mis kõik veel parajasti kavas pole. Selline nädalatepikkune avatud stuudio projekt. Johhan ütleb, et ta saab hakkama. Vahepeal tuleb ka väsimus, aga siis ta tõmbab end omade trikkidega jälle käima.

Astun pühapäeva õhtul korra veel läbi. Teel stuudiosse satun läbi käima ka Santa Maria della Salute barokkstiilis basiilikast, kus tähistatakse parasjagu Madonna della Salute püha, mis märgib 17. sajandil Veneetsiat tabanud katkuepideemia lõppu. Pihikambrites käib vilgas töö. Kui patukahetsuskamber on hõivatud, annab sellest märku punane tuli. Ühes tühjas pihikambris näen vaimulikku igavusest telefonis skrollimas. Öues toimub naistevastase vägivalla vastu suunatud meeleavaldus. Öö niiskus hiilib ligi. Jõuan paviljoni, Johhan on laua peal, muusika mängib ja ta vehib peaga vasakule ja paremale, köögisaare ümber on kogunenud mingi seltskond, kes seal midagi asjatab. Varsti on sulgemisaeg ja siis ootab meie kunstnikku ees kaks puhkepäeva. Millegipärast meenub mulle lugu ühest Oaxaca nudistide rannast, kus Johhan talvel käis ja kuhu oli pandud püsti stripipost. Kas sellest stuudiost oleks olnud tore lugu teha, mõtlen oma pisikesi mõtteid ja astun tänavale soolast ööõhku nuuskima.

[1] *Ritval, K. 2022. Kodu, kallis kodu! – Sirp, 15.07.*

VANUS ON VAID NUMBER, BEIBI

Samal ajal kui keskmine eluiga tõuseb ja arusaam keskeast nihkub ülespoole, pommitatakse inimesi, peamiselt just noori naisi, varakult juttudega vananemise ohtudest. Kellele jääb privileeg rahulikult ja loomulikult vananeda?

Kirjutas **Hele-Mai Viiksaar**, illustreeris **Maria Dimancea**

Meie peres on naised alati kauem elanud kui mehed. Kui Vargamäel tappis lävepakk Krõõda, siis minu esiemade konte muutis töö vaid tugevamaks, hinge heideti alles siis, kui majad said valmis ehitatud, kartulid võetud ja hoidised tehtud. Mulle tundus alati, et need naised ei vanane, nende käed on alati tugevamad kui minu omad, nende silmad teravamad, sõrmed täpsemad. Pidev vajadus hoidistada, korrastada, kaevata, parandada, tassida ja tarida tekitas minus aga õudu. Kas selline ongi vanaks saamine? Kas neid ei häiri hallid juuksed ja põlvedest väljaveninud retuusid? Kas kodus toimetamise asemel ei taha nad lugeda, reisida, teha kõiki neid asju, mida lubame ise vanaduses tegema hakata?

Kuidas vananeda edukalt ühiskonnas, kus juba 30–40-aastased naised räägivad meedias julgusest vananeda ja on näited „hästi säilinud" ilust?

Vananemist mõistetakse riigiti erinevalt. Seoses keskmise eluea kasvuga on nihkunud ka arusaam keskeast, mis eestlaste silmis algab valdavalt 43. eluaastast (näiteks vähem kui kümme aastat tagasi peeti Hispaanias keskealiseks 36-aastast inimest, nüüd on see hinnang muutunud sarnaseks Eesti omaga[1]). Nooremale põlvkonnale heidetakse tihti ette, et nad ei käitu eakohaselt, sest varem järgnesid keskkoolile või ülikoolile tihti kindlad eluetapid või käitumismallid: lapse saamine, auto ostmine, natuke hiljem maja. Inimese vanuse eeldamine käib lisaks füüsilistele aspektidele suuresti just nende märkide järgi: mis positsioonil ta töötab, on tal oma auto, kas tal on lapsed, on ta abielus; milliseid riideid ta kannab, mis seltskonnaga ta lävib, mis pidudel ta käib. Kui meie vaatepunktid ei kattu, võib teine pool olla kas *zoomer*, *boomer*, tädi, keskealine mees, proua või mutt. Üksiti vaadatuna pole kõikidel neil sõnadel tingimata negatiivset konnotatsiooni, ometi on need konteksti asetatuna üldiselt kasutusel teises ebamugavuse tekitamiseks ja ta pisendamiseks.

Keegi ei taha rääkida vanade meeste spermakvaliteedist sama palju kui noorte naiste emakatest, olgugi et elustiilivalikud ja vanus mõjutavad märgatavalt ka meeste viljakust ning järeltulijate tervist.

On selge, et mehed ja naised vananevad erinevalt, kui mitte bioloogiliste tegurite mõttes, siis kindlasti sotsioloogiliste. Euroopa Sotsiaaluuringute andmete[1] kohaselt saavad naised kõikides riikides varem vanaks kui mehed, peamiselt just meeste hinnangul. Lisaks oma laste kasvatamisele langeb naise õlgadele üldiselt ka lapselaste eest hoolitsemine, enda ja/või mehe vanemate eest hoolitsemine ja väga tihti ka oma partneri eest hoolitsemine, mehed seevastu on altimad haige lapse või partneri puhul lahkuma. Mõneti on naised sunnitud muutuma tädideks, muttideks ja eitedeks, sest neil pole luksust jääda igavese lapse positsiooni, kus keskeakriisi leevendab lihtsalt uute mänguasjade ostmine. Samadele Euroopa Sotsiaaluuringute andmetele tuginedes on Tartu Ülikooli ajakirjandusuuringute teadur ja Karlstadi Ülikooli järeldoktor **Marju Himma** välja toonud, et „naiste saatus on olla kauem vana, sest naiste eluiga on küll pikem kui meestel, kuid nad saavad ühiskonna arvates varem vanaks"[1].

Foto: Hanna Bender

Hele-Mai Viiksaar omab kirjandusteaduse magistrikraadi, mida ta on kasutanud edukalt ära internetis vaidlemiseks, tasuta raamatute saamiseks ja reklaamtekstide kirjutamiseks.

Foto: erakogu

Maria Dimancea on vabakutseline illustraator ja animaator, keda huvitab inimkeha ja selle kujutamine. Ta elab koos oma koeraga Bukarestis.

KES KANNATAB, SEE KAUA EI ELA

Akadeemilises maailmas tugineb arusaam edukast vananemisest suuresti **John W. Rowe'** ja **Robert L. Kahni** teadustööle[2], mille kohaselt ei ole edukalt vananeval inimesel haigusi, tal on säilinud kõrge füüsiline ja kognitiivne võimekus ning aktiivne töö- või sotsiaalelu. Just seetõttu eristame me keskmisest elueast rääkides ka tervena elatud aastaid, mis on märksa kõnekama väärtusega. Statistikaameti andmetel on Eestis näiteks meeste keskmine eluiga ja tervena elatud aastate pikkus lühem kui naistel – meeste eeldatav eluiga on 73,6 aastat ja tervena elavad nad sellest keskmiselt 57,9 aastat, naistel on need arvud 82,3 ja 60,6.[3] Seega moodustavad tervena elatud aastad suurema protsendi meeste elust kui naiste puhul. Statistika ütleb meile ka seda, et suurem tõenäosus Eestis pikalt elada on neil, kes elavad linnapiirkonnas, on eesti rahvusest ja kõrgelt haritud. Kõige vähem elavad põhiharidusega mehed, mis on tõenäoliselt seotud näiteks tervist kahjustava töö või üleüldiselt tööohutuse, sissetuleku ja elustiiliga. Olgugi et eestlaste tervena elatud aastate arv on sellel aastal rekordtasemel, on vahe kõrgelt haritud inimeste keskmise eluea (81,8 aastat) ja põhiharidusega inimeste keskmise eluea (71 aastat) vahel jahmatavalt suur – kümme aastat. Kui panna see kontekst, kus meil ei jätku õpetajaid, koole suletakse ja ligi 300 000 inimest elab suhtelises vaesuses, saame üsna musta stsenaariumi. Pensionisüsteemi kokkukukkumise valguses näib ühiskonna lahendus olevat lihtsalt lootus, et vaesed surevad enne ära, kui neid toetama peab hakkama.

NOORED VANAINIMESED JA IGAVESTI NOORED AIVARID

Mitte keegi ei karda vananemist nii hüsteeriliselt kui noored naised. Kivil istumine hävitab su munasarju, alkohol ja suitsud teevad su vanaks (mehi ei tee), päevitamine teeb su vanaks (vähk on suva), kortsutamine teeb su vanaks (Botoxiga tasub alustada juba ENNE kortse). Kohe kui hakkad lähenema kolmekümnele, peaksid igaks juhuks oma munarakud külmutama, sest mõne aasta pärast, „soliidses" eas ei pruugi sa enam lapsi saada. Parem oleks, kui sul on Tuleva pensionisammas, millele sa peaksid maniakaalselt mõtlema juba alates oma esimesest tööotsast suvel malevas maasikaid korjates. Kuidas vananeda edukalt ühiskonnas, kus juba 30–40-aastased naised räägivad meedias julgusest vananeda ja on näited „hästi säilinud" ilust?

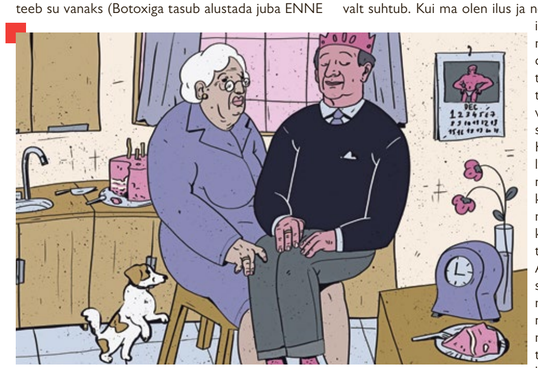

Kui eelnevalt tõin välja, et naised saavad meeste silmis varem vanaks, siis mündi teisel poolel on asjaolu, et paljud mehed ei suuda hinnata adekvaatselt ka iseenda vanust. On peetud tuliseid vaidlusi teemal „kas armastus küsib vanust?", mis puudutab suhteid alaealiste tüdrukutega, kelle arvamust needsamad keskealised mehed muidu igas teises teemas ebaadekvaatseks ja lapsemeelseks peaksid. Kodulaenude, investeerimisfondide ja muude keeruliste valemite ja tehete asemel osutub kõige olulisemaks: vanus / 2 + 7 = kui sa pead seda arvutama, on ta sinu jaoks liiga noor. Kui naistele korrutatakse maast madalast, et kui ta ei ole karske ja öko ning kohe noorelt ei sünnita, jääb ta viljatuks või sünnitab haige lapse, siis meeste puhul on tegu tabuteemaga, millest ühiskond sujuvalt üle libiseb. Keegi ei taha rääkida vanade meeste spermakvaliteedist sama palju kui noorte naiste emakatest, olgugi et elustiilivalikud ja vanus mõjutavad märgatavalt ka meeste viljakust ning järeltulijate tervist.[4] Seetõttu ongi naised, kes vanuses 40+ lapse saavad, osade silmis „vaprad", aga teiste silmis „isekad", ent 60+ vanuses mehed lihtsalt elavad oma teist noorust läbi. Meeste tervena elatud aastate ja keskmise eluea kontekstis on aga asjakohane küsida, kumb hakkab teise eest hoolitsema, kas vanem lapse või teismeline eaka isa eest?

Naised hakkavad äärmise kiirusega vananema alates sünnihetkest, põhikoolis peetakse tüdrukuid poistest arenenumateks, keskkoolis peetakse neid piisavalt küpseteks vanemate meestega suhtesse astumiseks ning alates ülikoolist hakkab nende bioloogiline kell nii armutult tiksuma, et kui julged kusagil oma diplomiga lehvitada, saad põlastavalt külge tädi tiitli. Naistele meeldib öelda, et me oleme ilusad iseenda jaoks, mitte meestele meeldimiseks, aga ma ei ole selles eam täiesti kindel. Ilus olemine on kaitsekilp ühiskonna eest, mis su muudesse väärtustesse muidu pisendavalt suhtub. Kui ma olen ilus ja noor (aga mitte liiga ilus ja noor!), siis mul on õigus avaldada arvamust ja väita asju, ilma et selle taga oleks väidetavalt ebakindlus seoses mu välimusega. Kui neil ei ole millestki kinni võtta, siis nad on sunnitud keskenduma sellele, mida sa ütled. Õllekõhuga, näost punetavad ja hingeldavad Aivarid võivad olla sellised, nagu nad on, maailm hindab neid nende kõrgete sisemiste väärtuste tõttu. Ja vanade naiste kohustus on Aivarite elu võimalikult mugavaks teha, isegi kui see tähendab igavesti hoidiste tegemist ja küünarnukkideni mullas olemist.

[1] *Himma, M. 2021. Naised saavad ühiskonna arvates vanaks meestest varem. – Novaator, 21.07.*
[2] *Kahn, R. L.; Rowe, J. W. 1997. Successful Aging. – The Gerontologist, nr 4, lk 433–440.*
[3] *Eestimaalased elavad üha kauem tervena. – Statistikaamet, 28.06.2023.*
[4] *Johnson, S. L.; Dunleavy, J.; et al. 2015. Consistent age-dependent declines in human semen quality: A systematic review and meta-analysis. – Ageing Research Reviews, kd 19, lk 22–23.*

KONSERVATISM KAITSEB TRADITSIOONI NIME ALL MORAALSELT ÕIGUSTAMATUID PRIVILEEGE

Vestleme värske debütandiga kirjanduse köögipoolest, vahust, õhust ja õrnusest, muidugi armastusest, aga ka konservatismist ja fundamentalismist, traditsioonide kaitsmisest, moraalselt õigustamatutest privileegidest ja viimaks sellest, mis on ja mis ei ole *päris raamat*.

Intervjuu **Sven Mikseriga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Madis Katz**

Elupõlise poliitiku Sven Mikseri paljude jaoks ootamatu sisenemine kirjandusmaastikule ei ole mööda nud kärata, juba enne romaani „Vareda" (Rahva Raamatu Kirjastus, 2023) ilmumist tehti suvel Eesti Kirjanike Liidu romaanivõistluse kinni pannud autoriga ohtrasti intervjuusid nii trükimeedias, raadios kui ka teles. Eks alustasin minagi selle jutuajamise asjus pinnase n-ö kompimist tõtt-öelda juba augustis, sest kuidagi tundus eriti oluline, et see intervjuu tuleks teha Brüsselis.

Sven Mikserile Brüsselisse külla saabuda õnnestus meil õnneliku juhuse (või nõunik **Silver Meikari** heasoovliku sättimise?) kaasabil 8. novembril, mil noorautor ise oma 50. sünnipäeva tähistas. Tähistamisest saime osa ka meie fotograaf **Madisega**, ehkki meie põhjalikku ebaõnnestumist näiteks seltskonnaajakirjanduse rindel näitab värvikalt tõik, et kui pärast restoranikülastust suunduti edasi karaokebaari, võtsime meie otsustavalt suuna hotelli poole. Sest järgmine päev oli tööpäev ja vaja oli saada valmis alljärgnev intervjuu! Hommikusöögilauas me reisikaaslased, kel polnud olnud tarvis tööpäeva pärast muretseda, muljeid küll vaka all ei hoidnud – oli lauldud ja oli lauldud hästi.

Sinu romaan „Vareda" on saanud debüüdi kohta kahtlemata tavatult palju tähelepanu, nõnda oled ohtrates varasemates intervjuudes päris paljud teemad juba mitmekordselt ära käsitlenud. Samas tundub mulle, et sind ennast vist eriti ei häiri korduvalt samadel teemadel rääkimine?

Nojah, ma olen olnud 25 aastat poliitikas, kus korduseid on põhimõtteliselt väga head ja olulised asjad (*naerab*) – tuleb püsida sõnumi juures ja rääkida, rääkida, hoolimata sellest, et oled sama asja juba sada korda rääkinud. Kui vaja, kui on uus auditoorium, siis räägid saja esimest korda. Aga raamatu puhul tahaksin, et seda loetaks, mul ei ole kinnisideed, et peaksin hakkama seda ümber jutustama või seletama, mida mina tegelikult mõtlesin või kas ma üldse midagi mõtlesin. Ma kirjutasin eelkõige ikkagi lugu, mis on loodetavasti mingil moel huvitav, haarav ja kedagi puudutav, ma ei ole istutanud kuhugi süvakihtidesse teadlikult mingisuguseid alltekste või varjatud mõtteid, mis peavad ilmtingimata kohale jõudma just sellisel moel, nagu mina olen kavandanud. Selles mõttes ei ole see laetud tekst.

Saladust ei ole, kõik on esil?

Minu kirjanikukreedo – nii palju kui mul seda on – on see, et lugeja asi on lugeda välja seda, mida tema oskab välja lugeda. See pole ju nagu põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, et autor kirjutab raamatu ja siis veel eraldi teise raamatu juurde, et mida siin siis mõeldud on.

Oled rääkinud mitmel pool näiteks sellest, kuidas ilma vaikse koroonaajata poleks seda raamatut ilmselt sündinud, aga lisaks oled jaganud ka protsessi tehnilisemat külge, nimelt seda, kuidas tudeerisid internetist loo ülesehitamise, dialoogi kirjutamise jne peensusi. Mulle tundub, et see pole liialt tavaline, et kirjanik nõnda oma kirjutamise

jätkub >

< eelneb

n-ö köögipoolt avaks. Kas sa ei karda sellega seoses mingit müstika kadumist oma teksti ümbert – et polegi jumalik inspiratsioon, vaid seda saab lihtsalt internetist õppida!?
Mind natuke kummastab, et millegipärast arvatakse, et kirjutamine on midagi sellist, mis peab tulema kuskilt n-ö pühast vaimust, et inimene ei tohi ennast selles kuidagi teadlikult täiendada. Enamikus kunstivaldkondades ei panda seda pahaks. Näiteks kui muusikaliselt andekas inimene on võtnud siin ja seal meistriklasse. Samamoodi on kujutavas kunstis see, kui maalikunstnik on ennast täiendanud või läbinud lausa stuudiumi kunstiakadeemias, pigemini pluss ega tähenda, et ta on hajutanud sellega ära mingi maagia või jumaliku alge ja on järelikult lihtsalt vilunud käsitööline.

Võib-olla meil Eestis ei ole sellist kultuuri, sest loovat kirjutamist meil väga palju ei õpetata ja seetõttu ehk tundubki, et miks seda peaks üleüldse õppima. See tuleb ju iseenesest! Ka sportlane ei tule ju staadionile ega jookse seal n-ö jumala armust (*naerab*), vaid ande juurde käib tohutu hulk tööd, tehnika omandamist parimate traditsioonide vaimus ja teistelt õppimist. Ma arvan, et kirjanduses on samamoodi ja pigemini on Eestis sellest puudus. Inimesed kirjutavad ja on andekad, aga tegelikult on nurki, mida võiks täiesti teadlikult lihvida, mille kallal võiks töötada. Ma soovitaks kõigil seda teha. Kindlasti paljud küll ka teevad.

Väga hea, et tõid sisse võrdluse teiste kunstivaldkondadega, sest kirjutamine on ainus või üks väheseid kunstivaldkondi, mida ei saa näiteks ülikoolis praktilises mõttes eraldi õppekavana omandada – näitlemist ja lavastamist saab, skulptuuri, maalikunsti, laulmist… aga mitte kirjutamist ennast (kui küll dramaturgia kõrvale jätta, mida saab õppida lavakas).
Olles ise ju diplomi poolest lingvist, olen õppinud ka tõlkimist, sealhulgas mingil määral ilukirjanduse tõlkimist, mis ei ole muidugi päris sama kui loovkirjutamine. Aga ka kirjutamist võiks võib-olla rohkem õpetada, liiati on näiteks *screen writing*, *stage writing*, *novel writing* kõik erinevad asjad. Meil on ju olemas ka vähemalt poolprofessionaalsed *ghost writer*'id, kelle abi kasutatakse väga palju igasuguste kuulsuste ja poolkuulsuste elulugude kirjutamisel.

Kui ütleksin, et üks esimesi märksõnu, mis mulle sinu raamatut lugedes pähe turgatas, oli *korralik*, siis kuidas see sulle tunduks?
Ma ei tea, ma ei ole niimoodi mõelnud. Aga kui, siis… Vahepeal on olnud ka moeröögatus, et ilukirjanduteoses püütakse kirjutada midagi, mis oleks hästi naturalistlikult räige, ja kuigi see võib mõnel juhul olla ka õigustatud ja anda soovitud efekti, siis sageli ei tee see teost mitte jõuliseks ja loomulikuks, vaid muudab selle odavaks. Nii et seal on ka omad riskid. Üks inimene kasutas mu raamatu kohta sõna „õrn". Ma arvan, et ma küll proovisin selle materjaliga õrnalt ümber käia, kuigi see on teatud mõttes võib-olla ajastu vaimu vastu. Aga ma arvan, et see annab jällegi mingi teistsuguse efekti.

Sellist (näiteks keelelist) puhtust on siin tõesti ka, aga ma mõtlesin praegu peamiselt just ülesehituslikku ja teostuslikku *korda*. Algus, lõpp, käivitav jõud, vahepealsed ajastut edasi andvad ekskursid, kunstiajaloolised ekskursid (mis on aga samal ajal nimelt peamise liini teenistuses), kirjeldused jne jne. Mõtlen, et see on väga *korralikult* tehtud raamat.
Skelett tekkis ikkagi kirjutamise käigus ja ma struktureerisin seda jooksvalt ka päris palju ümber. Kirjutamise ajal olen ise ka päris palju toimetanud, visanud muu hulgas sealt ka *väga* palju välja ehk järginud kuulsat maksiimi „kill your darlings" – kõik, mis ei sobitu üldisesse struktuuri, ikkagi maha.

Kas kahju ei ole? Näiteks terveid kirjapandud süžeeliine lõpuks kustutada?
See ongi kirjanikule ilmselt üsna raske. Ma olen ka näiteks poliitikas – ilmselt oma keeletausta tõttu – kolleege päris palju abistanud. Tihtipeale on inimestel raske mahutada oma mõtteid näiteks 4500 või 5000 tähemärgi sisse, mis on tavapärane arvamusartikli maht.

Kuigi peab ütlema, et arvamusartikli žanr on totaalselt moest väljas, olemata väärt ajalist investeeringut, mis selle kirjutamiseks kulub, kuna seda lihtsalt loetakse vähe. Näiteks Twitteri säutsud on palju efektiivsemad ja vähem töömahukad. Aga kui inimene kirjutab valmis artikli, milles on 6000 tähemärki, ja ütleb, et ta ei oska seda rohkem lühendada, siis mina enamasti suudan sealt lihtsasti 1000 tähemärki maha võtta, minemata seejuures üldse sisusse, vaid tõmmates maha lihtsalt ebavajalikke epiteete, omadus- ja määrsõnu, ning pärast lugedes on inimesed mööönnud, et tegelikult tekst ei läinud seeläbi mitte nõrgemaks või vähem jõuliseks, vaid pigemini vastupidi.

Aga süžeeliine, kindlasti on! Seepärast öeldaksegi, et *kill your darlings*. Eks looja ikkagi klammerdub oma väljamõeldud süžeeliinide ja karakterite ja muude asjade külge, aga kokkuvõttes saab harvendades lugu enamasti parem. Üks oluline juhtmõte on ikkagi see, et parim raamat on iseenda minimaalne versioon – mida vähem on vahtu ja õhku, seda parem. Üks asi, milles ka Eestis ilukirjandust – või ka näiteks telesarjadele dialooge – kirjutades väga palju eksitakse, on see, et ilmselt mingis loomulikkuse taotluses pannakse sisse väga palju liiasust, mis on küll päriselus olemas, aga kunst on teine asi ja seal on liiasus koormav ja ebavajalik.

Mida sa liiasuse all silmas pead?
Näiteks seda, et loomulikult sisaldab päriselu dialoog üle poole seda, mille kohta öeldakse inglise keeles „small talk". Paiguti püütakse seda päriselu kunstivormis justkui võimalikult ehedalt edasi anda, mis tähendab, et ka kirjandusliikku dialoogi kirjutatakse sisse palju *small talk*'i. Aga see on väga halb mõte.

Ehk see on siis sisuline küsimus?
Sisuline ka, aga lõpuks on see väga suurel määral stiililine küsimus. See hakkab tegelikult koormama ega too juurde mitte loomulikkust, vaid muudab teksti lohisevaks, raskepäraseks ja halvemini jälgitavaks, ja koormab ka lugejat ning tekitab ebavajalikku tekstimahtu.

Teine koht, kus sageli libastutakse, on see, et kirjanduses hakatakse joonistama karaktereid mingisuguse hästi markeeritud idiolekti kaudu – kes räägib slängis, kes murdes, popp ja noortepärane on panna sisse räigeid vägisõnu (*naerab*). Aga enamasti ei anna see soovitud efekti, vaid tekitab teatavat võõristust. Selleks et see töötaks, tuleb seda teha tõepoolest hästi, aga isegi siis ei tohiks sellega üle pakkuda. Tihti juhindutakse dialoogides liialt ka aabitsatõest, mille kohaselt on sõnakordused väga halvad asjad ja nende asemel tuleks varieerida, kasutada sünonüüme jne. Samas näiteks otsekõne saatelausetes tasub sellega tagasi hoida. On halb mõte, kui dialoog kubiseb sellest, et üks inimene aina ohkab ja teine aina hüüatab (*naerab*). Tavapärane *he said, she said* on tegelikult tõhus põhjusega – see ei hakka segama seda, mis on sisuliselt oluline, ega tekita võõristusefekti vaatamata sellele, et on sõnakordusi.

Varasematest intervjuudest on mulle silma hakanud näiteks seegi, kuidas kasutad oma raamatust rääkides kohati üsna umbisikulist ja distantseerivat keelt – ikka „selles raamatus", „loos väljendatakse" jne. Kuidagi eriti armas oli mu meelest see, et Joonas Hellerma paistis (vähemasti mulle) sellega „Plekktrummis" (30.10.23) äkki isegi natuke kimbatuses olevat, kui ta küsis sinu isikliku kogemuse kohta – mida kirjanikelt ikka küsitakse –, kuid sina hakkasid rääkima sellest, mida raamat väljendab!
Ma arvan, et kui kirjanik kirjutab loo, siis see lugu peab pärast kaante vahele saamist autorist lahus elama. Mina ei pea seda kogu aeg inimestele vahendama või esitlema, seda peaks raamat suutma ise teha. Tihtipeale need inimesed, kes kirjutavad millestki, muutuvad… Noh, okei, **James Cameron** oma „Titanicuga" käis tõepoolest sukeldumas ja mingil moel temast saigi selle ala ekspert, aga mitte kõik, kes kirjutavad ilukirjandusliku teose näiteks perevägivallast, ei osutu tänu sellele vastava valdkonna ekspertideks. Samas nad sageli tahavad hakata nendena esinema või siis neid hakatakse niisugusena võtma. On küll arusaadav ja isegi positiivne, et mult neid asju küsitakse, aga ma ise tahan siin teadlikult mingit distantsi hoida.

Millegipärast arvatakse, et kirjutamine on midagi sellist, mis peab tulema kuskilt n-ö pühast vaimust, et inimene ei tohi ennast selles kuidagi teadlikult täiendada.

Mitte kõik, kes kirjutavad ilukirjandusliku teose näiteks perevägivallast, ei osutu tänu sellele vastava valdkonna ekspertideks. Samas nad sageli tahavad hakata nendena esinema.

Peamised žanrimääratlused, mis on „Vareda" kohta – kahtlemata õigesti – läbi käinud, saab võtta kokku kolme a-ga: arenguromaan, armastusromaan ja niivõrd-kuivõrd ka ajasturomaan. Lisaks on siin aga sees ka geiliin, ütleksin, et muu hulgas selgelt ka teemana. „Plekktrummis" küll mainisid, et sa ei ole kuulnud, et keegi ütleks, et mõni raamat räägib heteroseksuaalsusest!
Mõni raamat kindlasti räägib! Aga on huvitav – ja ilmselt see annab edasi ka seda, kui tabu see teema on –, et tundub, et inimestel on ebamugav isegi selle kohta küsida. Ühes pealkirjas omistati mulle näiteks selline kohmakas ja kohmetuvõitu lause, et „armastus, mida „Varedas" kujutan, ei ammendu armastusega vastassoo vastu". Päriselt ma niimoodi ei öelnud. Aga võikski ju lihtsalt otse öelda, et jah, minu peategelane on noormees, kes armub teise noormehesse. Oluline mõte, mis raamatust läbi tuleb, on see, et armastus on armastus. Ja armastus, mida see noormees tunneb teise noormehe vastu, ei erine – välja arvatud ainult sotsiaalse stigma kontekstis – armastusest, mida ta tunneks, kui ta oleks armunud tütarlapsesse.

Selles mõttes mulle ei meeldi see käsitlus, et *teemaks* on homoseksuaalsus, sest kui näiteks armastusromaani puhul, kus mees armub oma sõbra naisesse ja tekib armukolmnurk, ütleks keegi, et see raamat räägib heteroseksuaalsusest, siis see oleks omajagu kummastav. Aga millegipärast on nii, et kui armastuse objekt on samast soost, tehakse teemaks homoseksuaalsus. Aga see ei ole nii, teemaks on ikkagi ju armastus (*naerab*)! See on see, mida ma proovisin öelda.

Millegipärast on nii, et kui kirjanduses on tegelase armastuse objekt samast soost, tehakse teemaks homoseksuaalsus. Aga see ei ole nii, teemaks on ikkagi ju armastus!

Mulle tundub, et „Vareda" puhul see ikkagi ei ole päris tõsi, sest armastuslugu on ju esitatud siin tekstis endas kuidagi tavatuna – näiteks selles 90ndate alguse kontekstis, kuhu tegevus paigutub. Homoseksuaalsus tekitab kimbatust siin ka tegelastes, sealhulgas ju ka peategelases. Ma ütleksin küll, et homoseksuaalsuse (mh teemana) käsitlemine pole siinpuhul kohatu, pigem oleks kohatu selle käsitlemata jätmine.
Jah, seda küll, aga see, mis mängib paratamatult kaasa, on just nimelt sotsiaalne stigma või hirm selle ees. See on kindlasti oluline, jah. Aga mitte see, et tunne ise oleks kuidagi paradigmaatiliselt teistmoodi.

Selge see. Aga… kas keegi üritab seda väita?
Ma arvan, et seda suhtumist võib siiski päris tihti leida.

2023. aastal võeti Eestis viimaks vastu abieluvõrdsust puudutav seadus, mis lehe ilmumise hetkest vähem kui kuu aja pärast ka jõustub. Viimaks saavad samasoolised paarid Eestis abielluda. Kas sina tead, miks see just nii kaua aega pidi võtma?
Julgen väita, et kui sotsiaaldemokraatide ja reformierakondlaste valitsuskoalitsioon ei oleks 2014. aastal kooseluseaduse eelnõuga parlamenti tulnud, ei oleks abieluvõrdsuse seadust 2023. aastal vastu võetud. Kümme aastat tundub ühe seadusalgatuse menetlemiseks pikk aeg, aga tegelikult ei räägi me siin mitte mõne paragrahvi muutmisest kusagil seadusaktis, vaid ühiskondlike hoiakute muutmisest. Ja siin on kümme aastat üsna lühike aeg, arvestades, kust me alustasime ja kuhu oleme jõudnud.

Kas nüüd lähebki elu paremaks või on võimalik, et teostub see, millega ähvardas mälestusväärselt nn PESA mõttekoda, et ühiskonna lõhestumus süveneb mühinal, levivad umbusk ja kibestunud meeleolud, usaldus kahaneb jne?
Vastupidi, ma arvan, et nüüd, kus ühele moraalselt põhjendamatule diskrimineerivale piirangule on lõpp tehtud, näevad peaaegu kõik, et see on positiivne muutus, mis ei kahjusta kedagi ega midagi. Pigem kaob ära kogu selle teema potentsiaal ühiskonnas pingeid tekitada.

Kuna selle lehenumbri teema on meil „privileeg", siis nüüd oleks võib-olla õige hetk küsida, kui privilegeerituna sina ennast tunned? Kas mõtled üldse selle peale? Neil päevil on näiteks hästi tavaline rääkida valgest keskealisest heteromehest, kes olevat kõige privilegeeritum ühiskonnaklass.
Jah, kindlasti on. Ilma mingi kahtluseta on. Ja noh, ju ma jällegi kipun ennast kordama, aga ma arvan, et see ongi üks põhiline probleem näiteks liberalismikonservatismi vahelises vastasseisus tänapäeva ühiskonnas – ja põhjus, miks mina ei saa ennast pidada ega ole kunagi pidanud poliitilise identiteedi mõttes konservatiiviks –, et minu arvates tänapäeva konservatism tegeleb traditsiooni nime all väga palju moraalselt õigustamatute privileegide kaitsmisega. Alates sellest, et naine teeb kodus süüa ja mehed otsustavad riigiasju.

Aga millegipärast tundub, et just selline *traditsioonide* kaitsmine on osutunud paljudes lääneriikides viimasel ajal poliitiliselt pigem tulemuslikuks praktikaks.
Ma arvan, et kuigi sellised reaktsioonilised tendentsid võivad mõnikord saavutada mingit ajutist edu, on see kokkuvõttes ikkagi taganemislahing. Tuleviku ennustamine suurte ühiskondlike protsesside kontekstis on tänamatu töö, aga kui üldistada möödunu pealt, siis vaatamata tagasilöökidele minnakse kokkuvõttes ikkagi edasi.

Samas, kui vaadata arenguid lääneriikides, kas või viimatiste või peatsete valimiste võite või reitinguid, siis tekib küll küsimus, et kas enda või lähiriikide vahepealsetest kogemustest polegi midagi õpitud.
Kui vaadata, miks poliitiline äärmuslus ja poliitiline populism on nii edukad, siis seal on natukene teistsugused põhjused. Jah, see on küll lõpuks paljude tegurite koosmõju, aga kui omal ajal sai võimalikuks selline esindusdemokraatia, nagu me seda praegu teame, siis see toimus eeskätt tänu kahele asjale. Esiteks jõuti enam-vähem üldise kirjaoskuseni ja teiseks tekkis n-ö massimeedia. Ühesõnaga, inimestel tekkis juurdepääs informatsioonile, mis oli vajalik selleks, et osaleda otsuste langetamises. Nii ei olnud enam põhjendatud, et on mingisugune valitud haritud eliit, kes teab, kuidas asjad on, ja on seetõttu sobivam otsustama kui massid, kes ei tea ega oska arvamusi kujundada.

Aga nüüd on tekkinud mingisugune küllastumispunkt, informatsiooni on tohutult palju ja selle informatsiooni puhul ei ole põhjust rääkida enam kättesaadavusest, vaid peame rääkima sellest, et informatsiooni selekteerib juba masin – selle põhjal, mida ta arvab meid meie varasemate tarbimisharjumuste põhjal vajavat või tahtvat. Seetõttu suletakse inimesed oma väikestesse väga personaliseeritud infomullidesse, mida valitsevad algoritmidel põhinevad infopakkumised. See kõik hakkab võimendama meie eelnevalt kujunenud arvamusi ja eelistusi ning tõukab meid tsentrist eemale. Ma arvan, et see on poliitilise äärmusluse tekkepõhjus.

Populismi puhul on muidugi huvitav selle üleüldine eliidivastasus, mis on teatud määral kindlasti ennast eliidiks pidava poliitilise klassi tekitatud, aga see poliitikute suhtes tekkinud eliidivastasus kandub üle ka teistesse eluvaldkondadesse, kaasa arvatud sellistesse, mis on loomulikult elitaarsed, nagu teadus. Kusagil Toompeal või Kapitooliumi künkal istuvad poliitikud ja arvavad, et nad teavad paremini kui meie, tavalised inimesed, aga sedasama hakatakse kohaldama ka näiteks arstidele – kes teavadki paremini kui meie! Kes ongi 20 aastat õppinud. Kui selline eliidivastasus muutub kõikehõlmavaks, on sel väga halvad tagajärjed.

Lisaks eliidile näeme populistide ja nende valijate sõnavaras ka mingeid kummalisi väljamõeldud vaenlasi. Pole ülemäära raske aru saada, miks võiksid konservatiivsetele meestele paista suure ohu ja vaenlasena näiteks feministid või naised üldiselt, soouurijad, LGBT-inimesed, pagulased, inimõiguslased jne, aga kas sina näiteks tead, mis ohtu kujutavad nende hegemoonilisele maailmale veganid või kliimakriisile tähelepanu juhtijad?
See ei ole iseäranis uus fenomen. Fundamentalism on pärit küll kristlikust kultuurist, aga võime näha sedasama paljudes kultuurides ja religioonides, kus eksisteerib mingisugune müütiline aeg, kui asjad olid veel õigesti. Ka selline ideaalist kaugenemine on mütoloogias tuntud. Põhimõtteliselt on see soov pöörduda tagasi mingisugusesse imaginaarsesse hetke minevikus, kus kõik ei olnud veel korrumpeerunud, kus allakäik ja moraalne laostumine ei olnud veel jõudnud sinna, kus see praegu on (*naerab*)! Võib küll vaielda selle üle, kuidas tänapäeval on, aga on täiesti võimatu eitada, et sada või kakssada aastat tagasi olid mehed enamikus Lääne ühiskondades väga-väga suurel määral privilegeeritumas seisus kui naised. Ka rassiline diskrimineerimine on olnud vaieldamatu tõsiasi. Privileeg eksisteeris ja kindlasti eksisteerib ka praegu mitmes kohas, kus seda ei peaks enam olema. Üks

jätkub >

< eelneb

asi on see, et selline privileeg ei ole moraalselt põhjendatud, aga lisaks ei ole see tihtipeale ka ratsionaalselt põhjendatav.

Kas see varem oli ratsionaalselt põhjendatav?
Põhjendatav ehk mitte, aga seletatav küll. Sel ajal, kui suurem füüsiline jõud andis paremad šansid karmis maailmas ellu jääda, kui mees suutis… ma ei tea, näiteks raskemat asja tõsta või suurema nuiaga lüüa, oli sel privileegil mingisugune ratsionaalne seletus, mis enam ei päde. Selleks et tänapäeva maailmas toime tulla, edukas olla ja raha teenida, pole suurem füüsiline jõud või see, et sinu õlgade laius või keskmine pikkus on suurem, enam faktor. Ja apelleerida siis mingisugusele traditsioonile on kuidagi eriti rumal.

Äkki see oli algusest peale illusoorne?
Kui lähed ikkagi spordivõistlusele ja mehed tõukavad seitsmekilost kuuli 22 meetri kaugusele ja naised neljakilost kuuli 20 meetri kaugusele, siis see ei ole ju juhus (*naerab*). Midagi seal on. Või mingisuguses lahingurollis, kus tuleb kanda seljas 40-kilost kuulivesti, et ellu jääda, on kindlasti *by large* põhjendatud, et seda funktsiooni võetakse täitma rohkem mehi kui naisi. Samas kusagil hävituslennuki kokpitis, kus eeliseks on pigem väike kompaktne kogu, ei ole iseenesestmõistetav, et seda võiksid justkui teha ainult mehed. Ma arvan, et teatud avatud pilguga vaatamine on siin põhjendatud, aga kindlasti mitte mingisuguste ebaratsionaalsete, ebamõistlike ja eriti veel moraalselt õigustamatute privileegide kaitsmine.

Vikerkaare *podcast*'is (oktoober 2023) ütlesid Aro Velmetile näiteks, et „illiberalismi tõusu põhjuseks on sotsiaalmajanduslik ebavõrdsus, kõrvalejäetus, võõrandumine". Ma arvan, et see on väga oluline ja õige, aga millegipärast töötavad populistide loosungid enim vist ikkagi meeste puhul – lihtsustus muidugi, aga selge on see, et EKREt valib eelkõige mees, mitte naine, samas on naised ka Eestis ikka olnud sotsiaalmajanduslikult kehvemas positsioonis. Milles siin asi?
See ei ole kindlasti ainus põhjus, aga kui vaadata jällegi religioosset fundamentalismi ja äärmuslust, siis millistes ühiskondades ja millistes klassides on see tekkinud? Reeglina ei ole religioosse fundamentalismi ideoloogid tulnud kõige kehvematest sotsiaalsetest straatumitest, vaid pigem on nad olnud oma ühiskonnas võrdlemisi edukad ja isegi privilegeeritud positsioonil. Aga frustratsiooni, mis tekib inimestes ja tervetes ühiskonnaklassides, ei saa vaadata staatiliselt ühes ajahetkes, seal on oluline suurem dünaamika, ka ei ole see absoluutne, vaid alati suhteline. Inimesele, kes tunneb ennast kõrvalejäetuna – kellele tundub, et tal ei ole võimalusi, kes otsib väljapääsu mingisuguse ekstreemse sammu või käitumisega –, ei ole mingit põhjust öelda, et ole rahul, sest vaata, saja aasta eest oleks sinusugused juba ammu surnud olnud.

Kui vaadata suures plaanis ühiskondlikku dünaamikat, siis näeme, et mehed on kaotanud oma privileege ja staatust. Ja kaldumine populismi äärmuslusse on pigem reaktsioon sellele, et kuigi meeste positsioon on võrreldes naistega jätkuvalt privilegeeritud, on nende *suhteline* positsioon ühiskonnas olnud halvenev. Ja naised on võtnud n-ö järele, saanud järjest õigusi ja positsioone. See tegelikult tekitabki olukorra, kus populistid räägivad sellest, kuidas tänapäeva Lääne ühiskondades hoopis võetakse sellelt valgelt heteroseksuaalselt kristlasest mehelt järjest ära sünnijärgseid privileege! (*Naerab*)

Ma arvan, et nüüd, kus abieluvõrdsusega on ühele moraalselt põhjendamatule diskrimineerivale piirangule lõpp tehtud, näevad peaaegu kõik, et see on positiivne muutus, mis ei kahjusta kedagi ega midagi.

Päris sageli räägitakse, kuidas europarlamendi saadikud kaovad kodumaise inimese jaoks justkui kuhugi ära. Sinu saadikuaeg (väliskomisjoni liikmena vast iseäranis) on sattunud aga – küll mitte just parimas mõttes – n-ö huvitavasse perioodi. Koroona, sõda Ukrainas, Iisraeli-Hamasi sõda, mistõttu välisteemadega tegelevad ajakirjanikud küsivad sinult ikka kommentaare. Kuidas on see aeg sinu jaoks olnud?
Tihti tundub, et just praegu on rahvusvahelises poliitikas nii keerulised ajad, millesarnaseid pole varem olnud. Külma sõja lõpu Pax Americana rahu, kus **Fukuyama** kirjutas oma „Ajaloo lõpu", oli pigemini ikka harv erand ja tegelikult on igal kümnendil toimunud maailmapoliitikas suuri kataklüsmilisi sündmusi. Lihtsalt selle puhul, mis praegu käimas on, me ei tea, kuidas see lõppeb, ja see tekitab tunde, et see on midagi suuremat, määramatumat ja potentsiaalselt fataalsemat kui kõik need asjad, mis on juba lahenduseni jõudnud. Ja mille puhul me teame, et need ei olnud päriselt fataalsed.

Aga kodumaalt kadumine on selles mõttes huvitav teema, et ühest küljest inimesele tundub alati, et see, millega ta parajasti tegeleb, on maailma kõige tähtsam asi, ja kui ma tulen igal hommikul tööle ja töötan pikki tunde, siis see peaks olema kõigile väga hästi näha. Aga tegelikult tuleb nähtav olemiseks pidevalt pingutada, poliitikas muidugi pingutatakse sellega tihtipeale lausa üle. Natuke tõesti kodumaa unustab ära inimesed, kes Euroopasse saadetakse.

Viimaks tahaksin tõstatada veel korraks „päris raamatu" küsimuse. Nimelt hindan kirjandustoimetajana vägagi, et oled rääkinud intervjuudes läbivalt sellest, et tahtsid kirjutada *päris* raamatu (ehk siis ilukirjandusliku teose, romaani), mitte publitsistikast kokku pandud kogumiku või poliitiku eluloo vms. Aga kas see teiste poliitikute (või nende raamatute) suhtes väheke üleolev ei ole?
Poliitikud on kirjutanud väga häid raamatuid, ma pean tunnistama, et viimase kümne aasta jooksul olen ma lugenud ilukirjandusest kindlasti rohkem näiteks populaarteaduslikku ajalookäsitlust, publitsistikat ja ka poliitikute kirjutatud käsitlusi žanrist *current affairs*. Aga see on selles mõttes teine asi!

Muidugi on!
(*Naerab*) Loomulikult on raamat raamat, kui kaaned on ümber ja tekst on sees. Suhtun kindlasti tohutu respektiga näiteks inimesse, kes kirjutab hea kokaraamatu, ja inimesse, kes kirjutab hea manuaali selle kohta, kuidas olla efektiivne sotsiaalmeedias. Aga ei ole ka mingi saladus, et poliitikud panevad tihtipeale kokku raamatuid, mille järele ei ole võib-olla tegelikult vajadust ega tellimust. Seda selleks, et jagada neid valijatele, kes näevad siis, et nende ees on kandidaat, kes on kirjutanud raamatu, ja järelikult on tema üks kirjaoskaja ja tark inimene. Ma ei halvusta seda, see on lõppude lõpuks kindlasti parem ja mõistlikum kui jagada lihtsalt šokolaade või jääkaabitsaid või tikutoose või pastakaid. Miks mitte seda teha, aga see kindlasti ei ole sama asi, mis on romaan või näidend. Ma arvangi, et see on päris raamat, nii nagu on olemas päris skulptuur – sest võiks ju panna endale laua peale ka 3D-prinditud Mozarti büsti. Aga IT-inimeste suhtes poleks ju halvustav öelda, et mul on ikkagi päris skulptuur (*naerab*)!

Fundamentalism on pärit küll kristlikust kultuurist, aga võime näha sedasama paljudes kultuurides ja religioonides, kus eksisteerib mingisugune müütiline aeg, kui asjad olid veel õigesti.

AASTA NÜÜDISKULTUURIS 2023

Üha enam pihustunud ja laiali venitatud kultuurielus on aasta kokkutõmbamine ja allajoonimine aina keerulisem ülesanne. Ometigi on Müürilehe toimetus taas oma subjektiivse valiku teinud ja mõned seigad poodiumile tõstnud, puudutagu need kismasid, raha või koostööd.

Müürilehe toimetus

Raadio 2 õhtuse vööndi sulgemise vastase meeleavalduse plakat. Kujundus: Johann 3000

RAADIO 2 ÕHKIMINE

Aastaid eri muusikastiile, subkultuure ja mitmekesisust pakkunud Raadio 2 õhtune vöönd otsustati sügisest uueks peatoimetajaks asunud **Margus Kamlati** eestvedamisel, ERRi juhatuse liikme **Tiina Kaalepi** heakskiidul ja **Bert Järveti** abijõuga buldooseriga kokku lükata. Fenomenaalne juhtimis- ja kommunikatsioonikäkk, mis suudeti mõne kuuga kokku keerata, jätab kahtlemata kohalikku muusikaskeenesse pikka paranemist vajavad haavad. Just fenomenaalseks teeb kogu Raadio 2 reformatsiooni peaaegu ikonoklastiline tung kõik kuvaldaga puruks peksta, omavahel vastuoluliste ütluste andmine, vastumeelsus meediaga suhtlemisel, v.a ERRi enda ökosüsteemis, aastaid Raadio 2-s praktiliselt tasuta saateid teinud saatejuhtide alandav lahtilaskmine SMSi teel või kultuuriministeeriumi meedianõunik **Andres Jõesaare** kombel nende pleilistide koostajateks pisendamine jne. Veider on mõelda, et aastal 2023 viiakse muutusi ellu selliste jõuvõtete ja spinnimisega. Praeguseks on pärast korralikku kisa sotsiaalmeedias, arvukaid ümberlükkavaid ja kriitilisi artikleid ning Politseipargi meeleavaldust tulnud Tiina Kaalep lagedale avaliku „vabandusega": „Mul jääb üle vaid Raadio 2 asjus nördinud inimeste ees vabandada."[1] Teades, et enam pole ju vahet, kuna paljude jaoks on juba toimunud värske ja vaba Raadio 2 matused. 1. detsembril avalikustatud Raadio 2 uus programm kinnitas kardetut ehk alles oli jäänud vaid luu ja nahk, mille tuul ilmselt varsti ära viib.

[1] *ERRi juhatuse liige Tiina Kaalep Raadio 2s tekkinud lahkhelidest: mul jääb üle vaid nördinud inimeste ees vabandada.* – kroonika.delfi.ee*, 29.11.2023.*

ÜLEKÄTE TEATRIPUBLIK

Oktoobri lõpus tuli hulk Eesti teatreid, teiste hulgas VAT Teater, Eesti Noorsooteater, Ugala ja Rahvusooper Estonia, välja kampaaniaga „Märka, et oled teatris", mis pöörab tähelepanu teatrikülastuse elementaarsetele käitumisnormidele. Nimelt näevad teatrid üha süvenevat probleemi, kus etenduse ajal räägitakse kõvasti, kasutatakse nutitelefoni, hilinetakse ning süüakse ja juuakse, rikkudes nõnda nii kaaskülastajate kui ka näitlejate kogemust. Teatrite sõnul on säärane käitumine enim tajutav just noorte- ja lasteetendustel ning seetõttu on fookus suunatud just noortele. Kampaaniat saadavad kolm animeeritud videot, millest igaüks osutab suurimatele murekohtadele. Kampaania sõnum on ilmselgelt oluline, aga videoid vaadates tekib küsimus, kas laste-*horror*'i rakendamine on just see kõige parem lähenemine.

KOOSTÖÖ ON TEEMAS

Sel aastal on kultuurivaldkond jõudsasti koostööusu ja -oskuse musklit näidanud, milles võib täheldada ka suurenenud vajadust kogukonnatunde järele jätkuvalt kõledas individualismituisus. Esile tõusevad kollektiivsed kureerimised näiteks SAAL Biennaalil või kunstifestivalil Sequences Islandil. Asutati Eesti Noorte Kaasaegse Kunsti Liit ja need, keda suurde saali veel ei lubatud, panid etableerunud kevadnäitusele vastukaaluks püsti oma „Suvenäituse". Haiguslik kirjutamistung tõi mõni aasta tagasi kokku hulga noori, misjärel loodi ühendus Kirjanike Liidu Noored, mis näib samuti liikmetele jätkuvalt toetavat kogukonda pakkuvat. Kui tahad minna kaugele, mine koos? Üheskoos toimetamine eeldab kompromisse, see võib võrreldes harjumuspärase autoripositsiooniga teha sisu vahest liiga kõigilemidagilikuks ühtlaseks massiks, ent lõppeks võib koos tehtu tähendada horisontaalsemat tööd ning tagada rikkama ja targema tulemi, millest võib küll ainult rõõmu tunda.

EESTI NSV RAHVAKIRJANIKU BARELJEEF

Tänavu kevadel said paljud eestimaalased teada, et 1) Tallinna Kirjanike Maja seinal on rippunud juba aastakümneid Eesti NSV rahvakirjaniku **Juhan Smuuli** bareljeef ja 2) misasi üldse on bareljeef. **Pekka Erelti** arhiivileidudest, mille ta ka Ekspressi lugejateni tõi („Kas rahvakirjanik Juhan Smuul oli küüditaja?", Eesti Ekspress, 12.04.), ilmnes, et Smuuli niigi, ütleme, problemaatiline suhe Nõukogude võimuga oli veelgi otsesem kui seni aimatud, nimelt osales ta otseselt vähemalt ühes küüditamisepisoodis. Kirjanike Liidu listis ja sealt edasi laiemas meedias tõstatus tänavu kevadel küsimus, kas küüditaja bareljeef peaks tingimata väärika Harju 1 hoone külge jääma ka edaspidi. Pärast tsiviliseeritud arutelusid, maailmavaatelisi tülisid ja paraku ka pretsedendituid sõimlemisi otsustas kirjarahvas mäletatavasti demokraatlikult, et peaks.

Mööduv kodanik uudishimulikult rahvakirjaniku bareljeefi seiramas. Foto: Priit Mürk / ERR / Scanpix

jätkub >

< eelneb

KISMA *CATWALK*'IL

Sel kevadel uhtus Tallinn Fashion Weekist üle kriitikalaviin, mis oli juba mõnda aega paisu tagant väljapääsemist oodanud. Muu hulgas heideti üritusele ette nii ajale jalgu jäänud kontseptsiooni, stiili ja moe puudumist kui ka seda, et üritus ei esinda valdkonda tervikuna, maalides kohalikust moeväljast kallutatud pildi. Teemast kantuna tõstatas noor moekunstnik **Karl Joonas Alamaa** Müürilehe veergudel laiema küsimuse selle kohta, milline üldse on siinse moevaldkonna kasvulava ja tugivõrk, ning pidi tunnistama, et kui nime tegemine võib Eestis olla lihtsam, siis kõik muu on ellujäämiskunst ning olemasolevate moeplatvormidega pärast tudengielu lõppu kaugele ei lenda, kui just ise tugevat võrku ei punu. Sügisesel moenädalal tunnistasid korraldajad ise, et nende pihta sihitud kriitikat on arvesse võetud, ning laval sai näha ka noorte disainerite, näiteks Londonis tegutseva **Johanna Parve**, selleaastase Hõbenõela võitja **Julia Maria Künnapi** ja **Mairo Seire** loomingut. TFW tormi vaibumine ei tähenda siiski, et finišijoon on lähedal – moekunstnikke kasvab peale niigi, oluline on leida viise, kuidas neil oleks motivatsiooni oma valitud liistude juurde ka jääda.

ANNA HINTS KÜTAB SUITSUSAUNA

Kui eelmisel aastal saime elada kaasa **Sander Joone** animafilmi „Sierra" auhinnamaratonile, siis 2023. aasta kuulub Anna Hintsi „Savvusanna sõsaratele". Alates jaanuarist, kui Hints Sundance'il maailmakino dokfilmide võistlusprogrammi parima režissööri auhinna kotti pistis, on punane vaip „sõsarate" jalge ees aina kaugemale rullunud. Muu hulgas kandideerib linateos Euroopa filmiauhindadel parima dokfilmi kategoorias ning on esitatud ka Eesti Oscari kandidaadiks. EFI kokku kutsutud kohaliku valikukomisjoni sõnul „on see tundliku pildikeelega ja visuaalselt lummav film, millel on õnnestunud tabada korraga ajalikku ja ajatut, konkreetset ja universaalset, poliitilist ja poeetilist". Ja näib, et, savvusanna hõng ninas, „aitjumma-aitjumma" ümisedes ei kulge mitte ainult eestlased, kui juba The Guardian Lõuna-Eesti metsade vahele leili viskama saabub ning BBC eestlaste vihtlemispraktikate kohta uurib. Soovime „Savvusanna" tiimile hüva leili (loe: rohkelt auhindu). On tõesti olnud sauna-aasta!

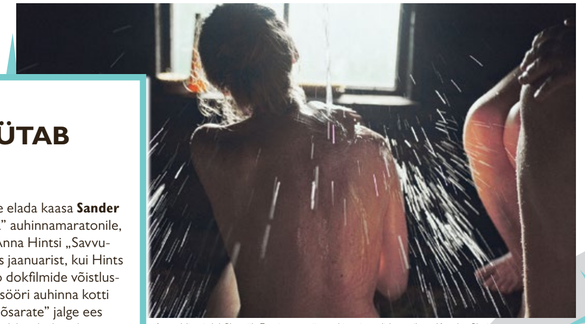

Anna Hintsi dokfilm viib Eesti saunariitused ja -rituaalid maailma. Kaader filmist

QUO VADIS, ERR?

Aeglaste ja sisukate süvasaadete koorekihti kuuluvad „Ööülikool" ja „Plekktrumm" on ERRilt tänavu korralikult vastu päid ja jalgu saanud. Levis isegi kuuldus, et mõlemad saated lõpetatakse, mis päädis kultuuriinimeste pahase ja mureliku pöördumisega saadete saatuse pärast, kus ERRi juhtkonda süüdistatakse „kultuurivõõra ametkondliku ja ärilise mõtteviisi" ilmingutes. Kümnendat hooaega jooksev „Plekktrumm" küll jätkas ERRis, kuigi see tõsteti hilisemaks; Ööülikool lõpetas aga sedapuhku koostöö ERRiga täitsa ära. Kui tüliõun pooleks lõigata, vaatab vastu säärane olukord: Ööülikooli sarja kontseptsioon valmis enne Eesti Raadios kanna kinnitamist ja **Jaan Tootsenile** kuulub Ööülikooli nimeõigus, mistõttu ta on vastutanud (ja soovib ka edaspidi vastutada) sarja sisulise käekäigu eest. Ometi ei olnud ERR enam mingist hetkest alates sellega rahul, oli isegi jagelemist patendiametiga, mille spetsialistid jäid Tootseni poolele. Vikerraadio juht **Janek Luts** lubas „Ööülikooli" lahkudes küll selle aasta kevadhooajaks uue nimega võrdväärset loengusaadet, kuid sellest pole ei kippu ega köppu. Tootsen otsustas selja sirgu liüa ja Ööülikooliga emantsipeeruda, nüüdseks on Ööülikoolil päris oma leht *ylikool.ee*.

Keset linna lapsed, rohelus, jalakäijad, autovabadus! Ei, see foto pole tehtud Amsterdamis ega Kopenhaagenis, vaid siinsamas Kalamajas. Foto: Taavi Sepp / Postimees / Scanpix

VANA-KALAMAJA TÄNAV

Pole just tavaline, et üks tänav avatakse festivaliga ning samale tänavale pühendatakse Sirbis ka eraldi arvustus. Vana-Kalamaja tänavaga läks aga just nii. Ekspertide sõnul on tegemist Eesti ruumiloomes täiesti uue standardi loonud tänavaga. Äärekivide kummardamise ja toruporno asemel domineerivad visuaalselt hoopis kivisillutis, taimekastid, pingid ja nendega üheskoos vahepeal Tallinna avaliku ruumi punasesse raamatusse kantud jalakäijad. Tõepoolest, kui luua inimmõõtmeline linnaruum, tulevad inimesed sinna tagasi! Praegu on Vana-Kalamaja tänava kujul tegemist paraku veel väikese oaasiga keset Tallinna kesklinna nimelist liikuvuspõrgut. Ka hea ruumiloome tavade juurutamine pole rekonstrueerimistööde puhul pealinnas mingi läbiv praktika, mida võib tajuda samuti tänavu uuendatud Pronksi tänavat jala või rattaga läbides. Aga vähemalt on meil nüüd Vana-Kalamaja tänava näitel olemas püsiv eeskuju, mille poole pürgida.

GRAAFILISE DISAINI KAKLUS

Juulis kirjutas **Asko Künnap** Postimehesse artikli „ÄKA-disain. Süsteemne pettus EKA graafilise disaini osakonnas", mis vääriks ilmselt aasta kultuurirändi tiitlit, sest artiklis üritati korraga tühistada nii Eesti Kunstiakadeemia graafilise disaini osakonda kui ka tervet noorte disainerite põlvkonda. Artikli keelekasutus oli enam kui piinlik, mõnitada said erivajadustega inimesed ja toodi paralleele natsionaalsotsialismiga. Z-põlvkonna esteetilisele maailmale tõmmati vesi peale. Samas lõi see sümpaatse pinnase avalikeks aruteludeks disainiteemadel, mida poleks ilma artiklita ilmselt juhtunud. Küll oli Künnapi kiitjaid, et lõpuks keegi julges tõe välja öelda, et noored ei oska korralikku korporatiivdisaini teha. Küll oli disainereid, kes rändi tükkideks võtsid, valeväited ümber lükkasid ja kriitika alla sattunud disainikeelt kaitsesid. Ehkki oli neid, kes said haiget, võib diskussiooni tekkimist pidada positiivseks.

Teiste seas jäi Asko Künnapi hambusse Henri Kutsari disainitud plakat näitusele „Koolnu jalad, tekid, kangrud, muna"

TURBULENTS FILMIMAAILMAS

Juba ammu pole ükski film sellist tormi tekitanud kui **Greta Gerwigi** „Barbie" ja **Christopher Nolani** „Oppenheimer". Kuna filmide esilinastus langes samale kuupäevale ja nende sisu peegeldab kahte täiesti erinevat äärmust (vt ka *counterprogramming*), pani „Barbenheimer" juba mitu kuud varem meemimeistrite veskid jahvatama, meedia kihama ning linastuste saabudes rahva kinno jooksma. Kui selline entusiasm viirusena vaid ka muul ajal leviks! Filmimaailma telgitagused meenutavad aga pigem Oppenheimeri kannatusi kui Barbie roosat universumit. Kui Hollywoodis lõppes äsja eduka kokkuleppega nii näitlejate kui ka stsenaristide streik, siis Eestis kurdavad filmitegijad tööpuuduse üle, mille on põhjustanud osalt kõrge inflatsioon ja sellest tulenev välisprojektide äralangemine, kuid ka Eesti filmi rahastus. Tuleviku lootuskiirena terendab taamal filmilinnaku projekt, seni peame aga lootma kliimamuutustele majanduses.

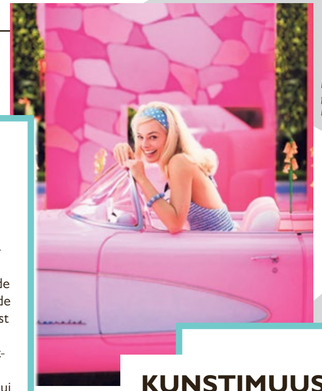

Filmimaailma telgitagused meenutavad pigem Oppenheimeri siseilma kui Barbie roosat universumit. Kaader filmist „Barbie"

KUNSTIMUUSEUMID JA RAHA

Raha, raha, raha – see igavene tüliõun kultuuriväljal. Igal aastal paneb raha lahvatama suuremaid ja väiksemaid kirgi. Tallinnas avas tänavu Poco nime all oma popkunstiteostel baseeruva eramuuseumi **Linnar Viik**. Peagi selgus, et kultuuriministeerium oli eraldanud uuele muuseumile 100 000 eurot taotletud 280 000 eurost. Mitmed kunstivälja esindajad leidsid, et kroonilises finantskitsikuses siplevad kunstiinstitutsioonid oleksid seda raha rohkem vajanud, ning samuti pani kulme kergitama sellise summa erakorraline eraldamine. Samal ajal alustati aga Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumi liitmist Eesti Arhitektuurimuuseumiga ühe sihtasutuse alla põhjendusega, et nii säästetakse kuludelt 50 000 eurot aastas. Kõlab kui mõistulugu kahe tilaga kannust. Samuti võeti vastu otsus suunata järgmisel aastal 3,3 miljonit eurot Tallinna Kunstihoone renoveerimiseks mõeldud raha hoopis Rahvusraamatukogu renoveerimisse ja teadmata ajaks pandi pausile riiklik pärandihoidlate projekt.

KIRJANDUSVALDKONNA *KATASTROOFILINE* OLUKORD

Kevadel ametisse asunud kultuuriminister **Heidy Purga** ütles septembris toimunud kunstivaldkonna visioonipäeval **Maarin Ektermanniga** kunstivaldkonna olukorda arutades, et ministeeriumisse jõudes avanes talle kultuurivaldkonnast šokeeriv pilt, kusjuures kunstisfäärist veel kehvemas (lausa katastroofilises!) seisus on Purga sõnul hoopis kirjandustander. Kirjandusinimesed tegid seepeale sotsiaalmeediasse natuke üllatunud postitusi, paar korda mainiti värskendavalt otsekohest väljaütlemist ka kultuurimeedias, kuid siis… jälle vaikus. Septembris selgus, et 2024. aasta eelarves suurendatakse Autorihüvitusfondi laenutushüvitise mahtu miljoni euro võrra. Väga tore! Aga vaevalt siin on tegemist mingi suurejoonelise juhusega, sest laenutushüvitise kesine olukord on olnud viimasel ajal ainus teema, mille puhul autoreid esindavad organisatsioonid on (küll ettevaatlikult) ähvardanud lausa kohtusse mineku võimalusega. Loodame vaid, et see julgustab kirjarahvast enda eest adekvaatselt seisma ka valdkonna teiste – mis siin salata, vägagi arvukate – probleemide puhul.

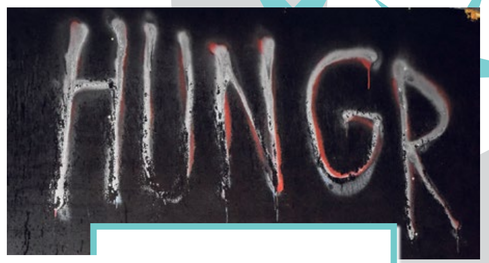

Sel aastal avas Tallinnas uksed kväärklubi HUNGR. Foto: HUNGR

VISAD HINGED TUMEDAS ÖÖS

Eelnevate kriiside laksudest ja praegusest majanduslikust olukorrast hoolimata sai Tallinna alternatiivskeene tänavu rikkamaks kväärklubi HUNGR ning Paavli Kultuurivabriku võrra. Enne lehe trükki minekut selgus aga, et samal ajal oleme varsti kahe subkultuuridele olulise koha võrra vaesemad: 1. jaanuarist sulgeb oma uksed Sveta Baar ja tulevikus peab uusarendusele alla vanduma rokiklubi Barbar. Kuidagi tumedaks kisub see aasta lõpp meie muusikaskeenel. Kuigi üritusi toimub palju, on Eestile kombeks, et inimesi kõikjale ei jagu. Järgmisel aastal tõotab anda uue paugu piletite käibemaksu tõstmine 20 protsendilt 22 protsendile, samal ajal kui Soomes on see 10% ja Lätis 0%, kuigi korraldajad ja esindusorganisatsioonid on seisnud mitu aastat selle langetamise eest. Kõige kiuste rühivad mitmed klubiomanikud, mõnel kontol vaid kahekohaline summa, ikka edasi, et tuua koju kätte maailmanimesid ja pakkuda mitmekesist programmi. Nüüd on **Roman Demchenko** (Sveta Baar, Paavli Kultuurivabrik), **Elena Natale** (HALL), **Villem Varik** (Mulks) ja **Jaan Kroon** (Genialistide Klubi) ametlikult jõud ühendanud ning asutanud Eesti Ööelu Liidu, mille eesmärk on seista öökultuuri valdkonna eest mh rahastamise, töötingimuste parandamise ja valdkondlike sõnumite edastamise rindel ning mille liikmete arv loodetakse kergitada aasta lõpuks neljakümneni. Koostöö *is the key*! Jääb vaid loota, et mitmel rindel toimuv vähikäik ja rahalised maksahaagid klubikultuuri päris paljaks ei riisu.

SOLIDAARSUS VIIB SIHILE

Veebruari alguses sai Kinoteatri rahval mõõt täis Eesti kultuuripoliitikas valitsevast pantvangidraamast, kus otsuseid kipub dikteerima läbivalt privilegeerituim ja häälekaim teatrisfäär. „Kui muudes kunstivaldkondades tilgub katus läbi, siis Eesti teatris valitseb n-ö lõputu kasvu mudel," deklareeris teatri personalidirektor **Paavo Piik**, viidates taaskordsele erakorralisele rahasüstile, mis teatrisektorisse armulikult tehti. Nii annetas Kinoteater 10 000 eurot oma tegevustoetusest Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumile, põhjenduseks toodi see, et erinevalt mitmetest teatritest on EKKM *päriselt* asendamatu, kuid samas detsembrist aprillini sunnitult suletud, sest raha hoone kütmiseks polnud ja katus lasi läbi. Kinoteatri avaldusest möödus vaevalt nädalake, kui juba leidis kultuuriministeerium toona eesotsas **Piret Hartmaniga** EKKMi katuse jaoks ootamatult lausa 20 000 eurot! Seda, et kära tegemisest on kasu (olgu või teise valdkonna abiga), näitab aga ilmekalt tõik, et 2024. aasta eelarves otsustas uus kultuuriminister **Heidy Purga** tõsta arvestatavalt EKKMi riigipoolset tegevustoetust ehk uuest aastast hakkab asutus saama otse ministeeriumilt 180 000 eurot aastas.

ARUTELU SAI KLASSIKALISE MUUSIKA KÄTTE

Tänavu käis Sirbi veergudel klassikalise muusika teemal kõva andmine. Juttu tuli muusikaharidusest, institutsioonidest, vähemuste esindatusest – ületati isegi lehe tavapäraseid lugejaarve. Kui teistes valdkondades on võrdsuse teema olnud üleval juba mõnda aega, siis kohaliku klassikalise muusika kogukonna kaitsvate seinte vahele hakkab see alles nüüd jõudma. EMTA kooridirigeerimise tudeng **Lisanna Laansalu** kritiseeris interpreetide vähest üldhariduslikku võimekust mõista teoseid, mida ette kantakse, ning tõi esile, et EMTAs võiks näha rohkem haritust. **Aurora Ruus** pani ette, et klassikaline muusika ei ole püha lehm, kaanonid pole kõigutamatud, vaid vajavad avardamist. **Gregor Kulla** provotseeris artikliga „Klassikaline muusika on sumbunud", kus ta kritiseeris samuti meestekesksust. Sellele vastas koorijuht **Taavi Hark**, kes tõi muu hulgas praktilise sammuna esile noodimaterjali korrastamise vajaduse, mis aitaks kaasa (nais)heliloojate võrdsele esindatusele. Tšellist **Valle-Rasmus Roots** luges noorte avaldustest aga välja, et harjutamise peaks täielikult nurka viskama ning noored professionaalsed pillimängijad lokaalidesse ja luuleõhtutele kihutama. Kuigi esines valestimõistmist, mõõdarääkimisi ja pisendamist, käivitas see arutelu. Üle jääb vaid soovida rohkem sisukaid kohvilauavestlusi ja -vaidlusi trükimustal ja avalikkuse ees. Rohkem konstruktiivset arutelukultuuri!

LAGUNENUD LINNAHALLI APOLOOGIA

Linnahalli puudutavates debattides antakse liiga vähe sõna noortele, kes on andnud hoonele selle praeguse iseloomu. Linnahall on Z-generatsiooni jaoks koht, mis resoneerib nende kogemusega. Uus Noblessner või konverentsikeskus võtaks noortelt ära viimase paiga, mis võimaldab neil vaidlustada pealesurutud identiteedinarratiive.

Kirjutas **Gregor Mändma**, illustreeris **Villem Roosa**

Olen sündinud 2000. aastal. Minu põlvkond on praktiliselt esimene, kellel puudub läbielatud kogemus Nõukogude perioodist. Esimene põlvkond, kelle mälu sellest perioodist ei moodusta mitte ajalugu, vaid lugu ajast – vanavanemate küüditamisest, leivasabadest, stalinistlikust terrorist, lõhutud perekondadest, kuid teisalt ka nostalgilistest maitsemeenutustest Võidu väljaku kuumade saiade putkast, erutusest, mida tunti **Bulgakovi** käsikirja salajasest lugemisest, või uhkusest, mis langes õlgadele koos esimeste Adi dressidega. Ühelt poolt see, millest jutustab igati õigustatult **Mart Laari** ajalooõpik, teisalt mitteametlikud mälupudemed, mis (vana)vanemate veiniga ülevoolavast hingest nende keelele valguvad ja melanhoolsete nostalgiatilkadena minu teadvusesse jõuavad.

Linnahall on tõestanud, et ta hakkab vastu igasugustele lõplikele lahendustele, tõrgub konkreetse määratluse vastu.

Sinna ambivalentsesse mälusuppi tahaksin lisada veel mõned nii-öelda vahetud kogemused. Näiteks **Viktor Tsoi** ja Кино laulud, mille sõnadest ma hästi aru ei saa, kuid mis räägivad siiski sedasama tuttavat keelt nagu The Cure. Või **Tarkovski** visuaalid. Või selle vaimsuse, mis istub vanavanaema Mustamäe korteri sektsioonkapi riiulil Norma valgete täppidega plekist suhkrutoosis. Sellises mälukultuurilises kliimas – olgu siis irratsionaalsest mässumeelsusest või siirast segadusseaetusest – muutub monoliitselt mustvalge mälulugu aina vähem tõsiselt võetavaks. Kuidas orienteerub üks Z-põlvkondlane sellisel meenutuslikul võitlustandril?

Foto: Nadia Gil

Gregor Mändma tudeerib Leideni ülikoolis kultuurija mälu-uuringuid ning poliitökonoomiat. Püüab palju lugeda, natuke kirjutada ja olla rohkem nagu Nuuskmõmmik.

Foto: erakogu

Villem Roosa mängib hommikust õhtuni teravate kildudega – filmide montaažiread, puntras võttegraafikud, pildid ja helid ning poolikud inimesed, nagu me oleme. Sabana jooksevad punased täpid.

IDEAALNE MÄLULINE OBJEKT

Üks ruum, kus kõik need aja lood minu jaoks ristuvad, põimuvad ja põrkuvad, on Linnahall. Linnahalli tulevik on jälle päevakajaline. Õigemini paistab, et see on alati olnud päevakajaline. Linnahall on tõestanud, et ta hakkab vastu igasugustele lõplikele lahendustele, tõrgub konkreetse määratluse vastu. Ja tänu sellele on ta mäluline objekt *par excellence* – kollektiivselt konstrueeritud kogemus, mille määratleb palju enam subjektiivne olevik kui minevikuline materjal. Kui mälu ei saa linnavalitsuse otsusega lammutada või rootslastele maha müüa, siis füüsilise objekti puhul on see paraku võimalik. Selles suhtes on eriti alarmeeriv äsja Pealinnas avaldatud artikli pealkiri „Linnaplaneerija: Linnahall on füüsiliselt ees. Uut linnaruumi vana Linnahalliga ei saavuta".

Võim on alati nõudnud selgust, lahendust; ta tahab asjale punkti panna. Tallinna linnavalitsuse konkreetsete soovide taga seisab muidugi vähem metafüüsiline vajadus – raha. Võimumeeste jaoks on praegune Linnahall nagu kõnnumaa, millel pole mitte mingisugust väärtust ega funktsiooni. Sellepärast tahabki **Kõlvart** rajada Linnahalli kontserdisaali või rahvusvahelise konverentsikeskuse, teisisõnu rakendada ta kultuuri või äriajamise vankri ette. Kahjuks on sellised dihhotoomsed lahendused postsovetliku võimu puhul ootuspärased ning meedias lahtirulluvad mustvalged vaidlused leiavad laiemat kajastust just tänu sellele, et üks pool viitab alati oma vastaspoolele. Nüansseeritumad vaatepunktid jäävad tagaplaanile.

Seetõttu on kahetsusväärne – ent üldse mitte üllatav –, et Linnahalli-teemalises avalikus debatis ei ole saanud oma sõna noored, tänu kellele on Linnahall tegelikult saavutanud oma praeguse iseloomu. See ruum kuulub just nendele, kes ei käi ooperis ning kellel pole mingit asja ühelegi rahvusvahelisele ärikonverentsile. Veel hullemad on vihjed lammutamisele. Olgu linna otsus milline tahes, oma „lahendustega" sulgeks linnavõim ühe nendest vähestest noortele ligipääsetavatest ruumidest, mis pole lammutatud või turumajanduslikus eufoorias erastatud. Usun, et minuealiste noorte eelistatud lahendus liiguks edasi „raisatud potentsiaali" ja Kõlvarti „laiema visiooni" retoorikast.

TALTSUTAMATA TSOON LINNA SÜDAMES

Kui ma pärast pikemat aega Eestist eemalolekut uuesti koju jõudsin, oli Linnahall oma hallide toonidega esimene koht, mis mind enesesegaduses lohutas. Oli soe suvepäev, ostsin pätsi Muhu leiba ja Saaremaa soolavõid (sest mida sa ikka sööd pärast pikalt võõrsil viibimist) ning – kui õigesti mäletan – paar pudelit Saku Ice'i ja lonkisin mööda Põhja puiestee alleed Linnahallini. Oma mahajäetuses oli see üks ainsaid kohti Tallinna kesklinnas, mis ei lajatanud mulle kohe vastustega. Vastik on näha igal pool vastuseid, kui ise kubised igasugustest küsimustest. Vastik on näha kaubanduskeskusi, parklaid, ameerikalikku autostumist, Tornimäe kõrghooneid. Vastik on näha, et ainus, mida avalik ruum pakub, on mingisugune vilets püüdlemine läänelikkuse või põhjamaisuse poole.

Kuid jah, õnneks oli Linnahall. Ta on selline huvitavalt taltsutamata tsoon linna südames. Just nimelt Tsoon. Sest ma ei saa üle ega ümber Linnahalli ja Tarkovski Tsooni võrdlusest. Mõlemad on mingid metsikud ja mahajäetud kohad, kus noored, kes tunnevad, nagu ülejäänud maailm oleks nad maha jätnud – maailm, mida valitsevad ostukeskused, finants-*start-up*'id ja frantsiiskohvikud –, suudavad isegi iroonia seljataha jätta ja küsida sama naiivselt sügavamõttelisi küsimusi, nagu seda tegi Tarkovski Pisatel. Tol päeval läksin minagi Linnahalli umbes samasuguste küsimustega: mis on tõde ja kas ma ikkagi tahan olla taimetoitlane, kui süda ihkab mahlakat lihatükki – või mida ma üldse tahan?

Nagu Tsoon, ei anna ka Linnahall vastuseid. Kuid ta ärgitab küsima ja otsima. Ühelt poolt on ta ümber piiratud selle lääne-/põhjamaise moderniseerimismissiooni spekulantidest, kes lendavad nagu raisakotkad ümber ta sureva keha. Teisalt kummitab teda nõukogude nostalgiline pärand. Selles mõttes on ta umbes samasuguses segaduses nagu meie, noored, kelle ühel õlal on Mart Laari ajalooõpik ja sealt vastandina võrsuvad kaudsed läänelikku masstarbimise kutsed ning teisel need rõõmsamad raasukesed ajast, mida me kunagi tundma ei saa, kuid mis vist ikkagi moodustab tükikese meist endist. Linnahallis leiame omale koha, mis resoneerib meie kogemustega. Tahaks isegi öelda, et noored loovad Linnahalli, mis omakorda annab neile liminaalse paiga, kus seedida ja vaidlustada pealesurutud identiteedinarratiive, ning võimaluse ise öelda, kes me oleme ja mida me tahame.

Linnahalli kultuuriline väärtus ei peitu kaugeltki mitte lammutatud tühermaa ruutmeetrihinnas, mida saaks teise Noblessneri ehitamiseks kinnisvaraarendajatele müüa, ega ka mitte kuskil kauges potentsiaalis, mis avaldub ainult kontserdisaali või rahvusvahelise konverentsikeskuse kujul. Linnahall on väärtuslik siin ja praegu sellisena, nagu ta on – demokraatlik, nooruslik, liminaalne, isetekkeline. Ning seetõttu tuleb linnal leida võimalus selle metsiku vaimsuse ja välimuse säilitamiseks oma kujus ja vormis nii, et ta ei langeks rahvusvahelise rahanduse, tarbimisdüstoopiate ega eksklusiivse kõrgkultuuri ohvriks.

Vaateid viimaselt Survival Kiti näituselt ajaloolises turuhoones Riias. Fotod: Lauris Aizupietis / Survival Kit

MAJANDUSKRIIS, VENE RAHA JA RIIA HOONETE UUS ELU

Üle 20 aasta Läti kaasaegse kunsti keskust juhtinud ja majanduskriisis kunstifestivalile Survival Kit aluse pannud Solvita Kresel on öelda nii mõndagi nii Riia arengu, musta raha kui ka isetegevuslike praktikate väärtuse kohta.

Intervjuu **Solvita Kresega**. Küsis **Aleksander Tsapov**, tõlkis **Keiu Krikmann**

Solvita Kresel. Foto: Läti kaasaegse kunsti keskus

Juba üle kümne aasta toimub Riias igal sügisel Survival Kiti nimeline kunstifestival, mille kontseptsioon näeb muu hulgas ette, et festivalile leitakse alati uus koht. Näituseid on tehtud vanas tsirkuses, jõude seisvas hiiglaslikus südalinna ärihoones, majamuuseumites ja ajaloolisel toiduturul. Eesti kunstnikest on osalenud varasematel aastatel näiteks **Mia Raadik**, **Kris Lemsalu** ja **Sigrid Viir**, tänavu oli kutsutud **Jaanus Samma**. Riias on ruumi, hooneid ja pompöössust, mis kahtlemata sellise lähenemise võimalikuks teeb. Kuid igal roosil on ka okkad ning intervjuu käigus festivali asutaja ja korraldaja Solvita Kresega avaneb pisut ka Läti kunstivälja võitluste, edasiminekute ja vajaduste taust. Mul endal õnnestus külastada festivali kolmandat korda ja ajalooline turuhoone oma 90ndatest sinna jäänud müügiputkade ja keraamiliste plaatidega kaetud müügilettidega mõjus kui soe, kuid valelik nostalgia. **Inga Lāce** ja **Alicia Knocki** kureeritud tänavuse peanäituse „Kauged sõprussuhted" idee tuleneb 1960. aastatest, kui Nõukogude Liit ja teised sotsialistliku bloki riigid tegid sihipärast koostööd Aafrika riikidega – alates majanduslikust ja sõjalisest abist kuni haridus- ja kultuurivahetusprogrammideni, püüdes samal ajal kaudse koloniseerimise kaudu sotsialistliku ideoloogiat peale suruda. Sealjuures üritasid paljud festivalile kutsutud kunstnikud jagada kohalikke lugusid ja mikroajaloolisi narratiive, kus näiteks lätlaste ja eri Aafrika riikidest tulnud üliõpilaste vahel tekkisid pere- ja sõprussuhted, mille jätkamine pärast taasiseseisvumist oli keeruline.

14. Survival Kit on nüüdseks lõppenud, kas rääägiksid lühidalt, kuidas see festival üldse alguse sai?

Alustasime 2009. aastal. Ega me tegelikult ei arvanud, et sellest festival saab. See oli spontaanne reaktsioon majanduskriisile, mis tabas Lätit eriti rängalt. Katsuge ette kujutada, et Riia peamised ostutänavad, nagu Krišjāņa Barona, olid peaaegu täiesti tühjad. Üks kauplus teise järel läks pankrotti. Mööda tänavat minnes vaatasid vastu tühjad aknad. Ka kultuurieelarvet vähendati, mäletan täpselt – 62% peale varasemast. Kultuurivaldkonna eelarve kuivas kokku ja ühiskonnas oli ka üldine meeleolu väga masendav. Otsustasime toona need poed legaalselt ära skvottida, püüdsime peaaegu ilma rahata kunstnikega üheskoos midagi ikkagi teha. Kasutasime selleks DIY-strateegiaid ja kollektiivseid tegevusi, et kriisi tekitatud tühimikku täita. Meil olid odavatest materjalidest tehtud *pop-up*-poed, raamatupood, ümbertöödeldud rõivaste kauplus ning näiteks **Katrīna Neiburga** ning tuntud läti kunstniku ja luuletaja **Agnese Krivade** üles seatud supiköök. Koos teiste luuletajate ja kunstnikega kutsusid nad igal õhtul inimesi tasuta suppi sööma ning *performance*'eid ja *pop-up*-näitusi vaatama. Me tõime elu tühjadele tänavatele tagasi, mis meeldis nii kunstiväljale kui ka tavapublikule. Järgmisel aastal tundsime juba päris suurt survet seda korrata. Võtsime asja jälle ette, kusjuures saime selleks Sorose fondi loomeprojektide toetuse. Arendasime välja Miera tänava, millest sai hiljem loometegevuslik piirkond. Inimesed tõesti nõudsid, et me seda uuesti teeksime. Hakkasime siis ka mõtlema, et mis see ikkagi on, mida me juba kolmandat aastat järjest korraldame. Tundus, et sellest on saamas midagi festivaliladset.

Jagasime kleepse kirjaga „occupy me" ja rääkisime Riia arvukatest tühjaks jäänud majadest – idee levis ja inimesed hakkasid ise neid „occupy me" kleepse tühjade majade peale kleepima.

Küsisime endalt pidevalt, kas niisugust festivali on mõistlik teha. Aga nii kohalikus kui ka globaalses kon-

jätkub >

< eelneb

tekstis kerkisid üles teemad, mis panid meid ellujäämisstrateegiaid arutama – mida on vaja muuta, et ellu jääda? Enamasti reageerib Survival Kit olulistele ühiskondlikele ja poliitilistele probleemidele. Üks Survival Kit oli pühendatud Occupy liikumisele ja araabia kevade sündmustele. Jagasime kleepse kirjaga „occupy me" ja rääkisime Riia arvukatest tühjaks jäänud majadest – idee levis ja inimesed hakkasid ise neid „occupy me" kleepse tühjade majade peale kleepima. Siis võtsid ajakirjanikud teema üles ja sellest tegevusest kasvas välja Free Riga nimeline organisatsioon. Free Riga hoolitseb vanade majade eest ja püüab Riia linnavalitsuse, omanike ja kultuurisektoris töötavate lühiajaliste rendilepingutega inimeste huvisid vahendada. Nii et Survival Kitiga on seotud mitmed kultuuri- ja poliitikaküsimused. Iga kord liigume järgmisesse tühja hoonesse või ruumi, järgides nii linna arenguloogikat. Tühje poode enam ei ole, aga tühjaks jäänud hooneid siiski leidub ning me üritame neile uusi (enamasti kultuuriga seotud) funktsioone välja pakkuda.

Riias on gentrifikatsioon ilmselt aeglasem kui Tallinnas, mida külastades näen, et tühje hooneid ei ole enam palju alles.

Kui kolisime endisesse rahvusraamatukogu hoonesse, tahtsime ühtlasi avalikku arutelu alustada. Meie rahvusraamatukogu uus tohutu hoone on projekteeritud 1990. aastatel. See ehitati valmis 20 aastat hiljem korraldada kokkusaamisi kogukondade vahel, kes pole ehk kõige sõbralikemates suhetes.

Ütlesid, et olete võtnud Riias kasutusele paljud tühjaks jäänud ruumid ja hooned. Tallinnas on niisugused kohad peaaegu otsa saanud. Kinnisvaraarendajad on suutnud peaaegu iga ruutmeetri ära arendada, aga ma saan aru, et Riias on veel küllalt hooneid, mida ajutiselt üle võtta?

Jah, aga mul on samas ka kahju, sest Riia on kahanev linn. Asi võib olla ka halbades haldusprektikates ja -süsteemides, kui inimesed ei näe, et nad võiksid sellistesse hoonetesse investeerida või neid renoveerida. Paljud hooned kuuluvad eraomanikele, kes ei suuda nendega midagi ette võtta. Linna ja valitsuse omanduses olevad hooned on ka sageli üsna halvas seisukorras, nad ei renoveeri neid ega tee midagi hoonetele uue funktsiooni leidmiseks. Palju leidub oma algse funktsiooni kaotanud tööstushooneid. Riias on gentrifikatsioon ilmselt aeglasem kui Tallinnas, mida külastades näen, et tühje hooneid ei ole enam palju alles.

Nooremad põlvkonnad ei pruugi isegi teada, et Lätis ja teistes endistes Nõukogude Liidu riikides on olnud suur Aafrika üliõpilaste kogukond.

Kui Survival Kit 2009. aastal alustas, oli tühje hooneid tohutult, sest paljud olid laenu võtnud ja neil olid pankade ees kohustused, aga kriisi ajal jäid nad oma kinnisvarast ilma ja hulganisti tühje hooneid läks Skandinaavia pankade omandusse.

Sa kureerisid esimesed Survival Kitid, kuid viimastel kordadel pole sa seda teinud. Kas sul said ideed otsa või tundsid, et tahad teistele ruumi teha?

Ideid on mul veel küllaga, aga igal kuraatoril on oma käekiri. Ma arvan, et asi oleks mingil hetkel igavaks muutunud, kui mina oleksin igal aastal festivali kureerinud. Esimesed viis aastat kureerisin mina, pärast seda aga tegime seda juba koos Inga Lācega. Siis andsime võimaluse rahvusvahelistele kuraatoritele ja nüüd astun ma ise kõrvale, kuid hoian jätkuvalt toimuval silma peal. Esimestel aastatel oli formaat vabam ja paindlikum. Korraldasime avatud konkursi ja lisaks kutsusime ise kunstnikke festivalil osalema, olime avatumad eri initsiatiividele. See oli rohkem nagu platvorm, mis hõlmas kureeritud osi, aga ka need osad kujunesid paindlikult protsessi käigus. Aastate jooksul muutus Survival Kit rahvusvahelisemaks. Nüüd on see institutsionaliseeritum ja selle juurde kuuluvad igasugused lisaelemendid, mida üks suur rahvusvaheline näitus vajab. Eks muidugi leidub inimesi, kes teatava sentimentaalsusega just esimesi festivale meenutavad.

Seekordne Survival Kit tõi esile Ida-Euroopa ja Aafrika vahelised sidemed ja mikroajalood. Pealkirjaks oli „Kauged sõprussuhted".

On huvitav mõelda, et nooremad põlvkonnad ei pruugi isegi teada, et Lätis ja teistes endistes Nõukogude Liidu riikides on olnud suur Aafrika üliõpilaste kogukond. Kui Nõukogude Liit lagunes, kadusid nad ajaloo hämarusse. Paljudel neist oli siin ka pere ja nüüd on meil siin noor afrolätlaste põlvkond. Ja meie jaoks oli oluline seda teemat puudutada ka põhjusel, et Ukrainas toimuva sõja tõttu on geopoliitiline kaart muutumas, tegu on pöördelise ajaga. Ida-Euroopa hääl on valjemalt kõlama hakanud, me oleme rohkem kohal ja muu Euroopa on meid rohkem kuulama hakanud. Külma sõja ajal oli Nõukogude Liidul Aafrikaga mitmeid tugevaid programme, mis olid ühest küljest ideoloogia levitamise tööriistad, teisalt võimestasid välistudengeid näiteks tasuta hariduse kaudu. Ja kuna praegu toetavad paljud Aafrika riigid **Putinit**, on näha, kuidas need sidemed on püsima jäänud. Ka globaalse lõuna kohalolu on aina tuntavam ja nähtavam. Püüame mõelda näitusega utoopilisele küsimusele, kas väikeste lugude ja mikronarratiivide kaudu oleks võimalik uusi liite sõlmida. Ja sealjuures mitte mööda Lääne või Moskva narratiive liikuda, n-ö kesktelge vältida. Lääne-Euroopa suhtub Ida-Euroopasse endiselt patroneerivalt, ehk meil õnnestub tagaukse kaudu sisse hiilida.

Kuidas on laiem publik viimastel aastatel Survival Kiti vastu võtnud?

On olemas publik, kes on kasvanud koos Survival Kitiga. Noored, kellest said festivali külastajad ja isegi vabatahtlikud. Mingil hetkel märkasime, et meil käib tõesti palju noori, aga mitte vanemaid inimesi. Niisiis lõime publikuprogrammi festivali enda, aga ka kõikide teiste näituste juurde. Meie projektide juurde kuuluvad näitusetuurid ja muud haridustegevused. Meie haridustöötajad on väga erineva taustaga. Näiteks üks naine oli filosoofiaõpetaja, teine bioloog. Kuidagi on neil õnnestunud meie näitustele ka eakamaid inimesi tuua, sest nad räägivad nendega sama keelt. Nii et nüüd on meil näitustel ka palju vanemat publikut. Üritame pidevalt jälgida, mis meie publikuprogrammist puudu on. Pöörame tähelepanu ka kaasamisele – et näitused oleksid ligipääsetavad ka erineva füüsilise ja vaimse võimekusega inimestele. Loome selleks eriprogramme.

Foto: erakogu

Keiu Krikmann on kirjutaja, tõlkija ja kuraator. Alates 2021. aastast töötab ta kunstiajakirja A Shade Colder toimetajana.

Näitusel osales ka eesti kunstnik Jaanus Samma uute graafiliste lehtede ja käsitsi kootud vaipadega. Foto: Lauris Aizupietis / Survival Kit

Oled olnud Läti kaasaegse kunsti keskuse juht enam kui 20 aastat. Kuidas on selle aja jooksul muutunud Läti kaasaegse kunsti väli ja laiem suhtumine sellesse?

Muutused on olnud tohutud. 20 aasta jooksul kasvab peale uus põlvkond ja nad on eelnevast täiesti erinevad. Aga mulle teeb rõõmu, et Lätis on nii palju kunstiasutusi. Kui 2000. aastal alustasime, olime peaaegu ainsad. Viimase viie või veidi rohkema aasta jooksul on palju *artist-run* initsiatiive tekkinud. Kui mõtleme kunstiväljast kui püramiidist, siis n-ö rohujuuretasand oli tegelikult puudu. Nüüd on Riia linna peal aga üsna palju väikeseid paindlikke ettevõtmisi. Kaasaegse kunsti muuseum on meil aga ikka puudu. Meil pole piisavalt rahastajaid. Mulle meeldiks väga, kui kunsti toetataks rohkem.

Väljastpoolt vaadates tundub just vastupidi, et teil on suuri erakogujaid küll, näiteks meenub Zuzānsi ja Vītolsi kogu. Selliseid mastaape meil Eestis naljalt ei leidu.

Ma arvan, et Eestis on teil tegelikult rohkemgi kogujaid, aga mitte sellises mastaabis. On ka **Vita Liberte**, **Vilnis Štrams** ja **Jānis Borgs**, kes asutasid VV fondi. Nad ehitavad kogu, aga keskenduvad rohkem Pävilosta kunstiresidentuurile ja toetavad kaasaegset kunsti. VV fond toetas näiteks ka selleaastase Survival Kiti hariduspROgrammi. Varem oli meil ka ABLV fond, mis toetas samuti kaasaegset kunsti ja pidi kaasaegse kunsti muuseumisse panustama. Nad tegid muuseumi ehitamiseks koostööd **Boriss** ja **Ināra Teterevi** heategevusfondiga, see oli plaanis avada 2021. aastal. Aga Teterevide fondi juht suri ja ABLV pank kukkus 2018. aastal rahapesuskandaali tõttu kokku ning sama juhtus ka plaanitud muuseumiga. ABLV fondil on väga hea kaasaegse kunsti kogu, mis osteti spetsiaalselt uue kaasaegse kunsti muuseumi tarbeks, aga praegu on see arestitud, nii et avalik ligipääs sellele puudub.

Mis mõttes arestitud?

Pangaga seotud juurdlus alles käib. Kuniks see pole lõppenud, ei pääse kogule ligi.

Ka RIBOCA3 biennaal otsustati hiljuti ära jätta. Kui RIBOCA 2018. aastal alguse sai, oli see siinses regioonis enneolematult suur kunstiüritus. Kas sellest juhtumist on ka midagi õppida?

RIBOCA juhtum on väga huvitav. Ütleksin, et RIBOCA tõi Riia rahvusvahelise kunstimaailma kaardile. Oli väga hea, et nad said nii palju inimesi siia tuua. Muidugi, kui su eelarve on kuus miljonit eurot, pole see kuigi raske. Aga õppetund on sama mis ABLV panga puhul: poliitikud nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil veeretavad rõõmuga vastutuse kellegi teise kaela, annavad asja erasektorile, sest kui keegi juba teeb sellist suurt üritust, siis mis meie siin ikka enam sellest mõtleme ja miks meie peaks muuseumist hoolima, kui keegi teine sellega tegeleb. Aga see ei ole õige. Kultuuriministeerium ja ka linnavalitsus peaksid investeerima nii kohalikku välja kui ka kohalike hoonete, muuseumide ehitamisse. Jah, võib juhtuda, et keegi hüppab kusagilt põõsast välja ja hakkab järsku ise neid hüvesid pakkuma, aga sellele ei saa pikas perspektiivis lootma jääda. Kui nende üritus kokku kukub, mis siis saab? Ei tohiks loota kellelegi väljastpoolt tulnule; sellele, et keegi rikas võtab linna või riigi vastutusel olevad tegevused enda kanda.

RIBOCA tõi Riia rahvusvahelise kunstimaailma kaardile. Muidugi, kui su eelarve on kuus miljonit eurot, pole see kuigi raske.

Nüüd, kui on selgunud, et RIBOCAt rahastavad Vene oligarhid, kellel on kahtlased seosed Putini režiimiga, üritab kunstimaailm üllatust teeselda. Ja huvitav on ka see, et Lätis on palju inimesi, kes on justkui Putini Venemaalt põgenenud, kes ei toeta tema režiimi, aga vaatavad Lätit ikkagi imperialisti pilguga. Kuni nad ei mõista ajaloolisi tagajärgi ega tagane imperialistlikust mõtteviisist, on väga keeruline mõtestatud vestlust pidada. Teine asi, mida RIBOCA meile õpetas, on kohaliku konteksti tundlikum käsitlemine. Kui sa tuled riigist, mis on teist riiki 50 aastat okupeerinud, siis ilmselgelt ei saa rääkida sellist juttu, et nüüd tood järsku suure õnne kohta, kus enne sind pole mitte midagi toimunud. Siis on ju arusaadav, et kohalikul väljal vaadatakse sulle viltu, olgugi et RIBOCAd on olnud suurepärased üritused. Ma ei kahtle nende kunstilises kvaliteedis ega selles, kui palju need on Riiale andnud, aga oma õppetund on siin siiski. Kohalikule kontekstile ja väljale tuleb läheneda tundlikult, mitte nagu elevant portselanipoele. RIBOCA viitas oma avalduses SUPERFLEXi teosele „There is an Elephant in the room", aga kui sa ise tood selle elevandi, siis peaksid sellest algusest peale rääkima. Kui RIBOCA oleks end kohe teisiti positsioneerinud ja avatum olnud, oleks kõik ehk hoopis teistmoodi lahenenud.

DJ-ANKEET

LENE MA RUE

Fota: Tarik Labrighli

Peosarja ja plaadifirma Halal Club residendi ja kaasasutaja Lene Ma Rue DJ-debüüt oli küll alles kolm aastat tagasi, kuid ta on löönud selle aja jooksul käed Hollandi agentuuriga Vaulted Music, jaganud lava selliste artistidega nagu Paula Temple, Nico Moreno, SPFDJ, Daria Kolosova, Fjaak jpt ning astunud üles Taanis, Ungaris, Itaalias, Hispaanias, Hollandis, Saksamaal ja mujal. Ta on tuntud oma kiireloomuliste settide poolest, mis tähendab, et tema mängitud muusika süda tuksub harva alla 150 löögi minutis.

Debüüt: Minu debüüt jääb aastasse 2020. Sõpradel toimus klubis 911 pidu ning sain enda peale õhtu avaetteaste. Tegin kuu ajaga põhitõed selgeks ja läksin. Kolm inimest äkki kuulas, kaks neist olid sõbrad, aga süda puperdas rinnus. Mäletan, et ühe ülemineku pidi mu sõber tegema, sest ma ei osanud eri žanre kokku miksida, aga ei tahtnud enda oskamatuse pärast selektsioonis allahindlusi teha ja „turvaliselt" mängida.

Muusikas oluline: Kuidas ta sind end tundma paneb.

Muusikas ebaoluline: Kuidas on tulemuseni jõutud ning millist stiili keegi produtseerib/miksib. Muusika on mingis mõttes nagu peidupaik ja soe koht – peame lõpetama arvustamise ja olema tänulikud, et kõigile leidub midagi.

Mida mängin: *Techno*, *hardcore*, *gabber*, *hard trance*, *hardgroove*, *psytrance*. Minu setid algavad 150–155 BPMi pealt ning ma miksin väga erinäolisi helisid ja energiaid, kuid peamiselt inspireerivad mind kiired, järsud ja ootamatud saundid, kõrged noodid ja *heavily distorted kick*'id.

Eredaimad mängumälestused: Minu esimene „suurem" esinemine välismaal toimus Cocoricòs Ricciones Itaalias. Uskumatu mõelda, et nemad mind märkasid ja esinema kutsusid. Tänapäeval on pea igaüks meist DJ, nii et konkurents on tihe. Mäletan ikka veel seda tunnet enda sees, kui pidin mitu korda silmi nühkima, enne kui uskusin, mida lugesin.

Muidugi ka minu enda videosalvestusõhtud. Kutsusin sõbrad kokku ja hakkasime mulle uut miksivideot salvestama – näevad välja nagu koduvideod ikka, aga jäävad elu lõpuni meelde. Veel meenub mulle see, kui mind pandi mängima väga väikesesse ruumi, mis oli pilgeni inimesi täis. Kuna ruumi ei olnud ja tehnika polnud kuidagi kaitstud, läks keegi kogu aeg *link*-kaabli pihta ja nii ma need kaks tundi mööda saatsin, *emergency loop* silme ees.

Pane kõrv peale aadressil soundcloud.com/lenemarue.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Ascendant Vierge „Petit Soldat"

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Kui kunagi Time Warpil mängiksin, oleks päris *crazy*.

***Guilty pleasure*:** Šokolaad.

Alt üles vaatan…: Kõikidele inimestele, kes tahavad enamat ja suudavad oma ideed ellu viia.

Viis klassikut:
Dune „Can't Stop Raving"
Planetary Assault Systems „In From The Night"
Parasense „Arizona Dream"
Yves Deruyter „Back to Earth"
Frozen Sun „Cold"

Viis hetkekummitajat:
DBBD „Speed'd Up" (*feat.* Miss Bashful & Loco Candy)
BIIA „Domain"
ORBWD x GUTKEIN „XENIAL"
Peska & Neuro „Metal Trip"
Shlømo + Krl Mx „<3"

Tehnilist: Mul on *gig*'idel alati kaasas viis USBd, kõik eri tootjate omad – lootuses, et üks ikka töötab. Praegu on minu tehnilises raideris 3 × CDJ-2000 või uuemad ning Xone 96 mikser. Kasutan lisaks efektipedaali, mille enda esinemistele ise kaasa võtan.

Lõppsõna: Unistage suurelt ja julgege erineda – erinevus rikastab! Näeme juba järgmisel Halal Clubi üritusel 29. detsembril <33.

TÕUKEJÕUD

ROLAND SEER

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Kuigi animaator Roland Seer tegutseb ka muusikuna, uurime temalt seekord animeeritud muusikavideote lavastamise kohta.

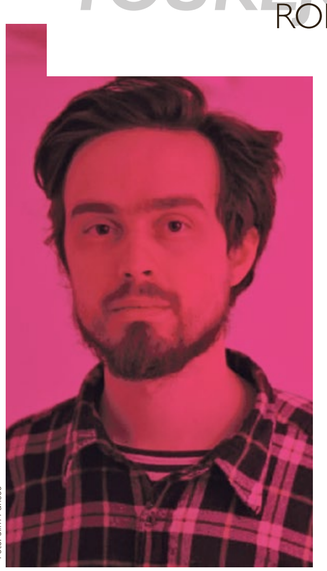

Fota: Siim Parisoo

Mainisid, et oled kasvanud üles MTV peal, kus on kasutatud samuti palju animeeritud sisu. Kuidas sa animatsioonini jõudsid?
Isa käis kunagi 80ndate lõpus Inglismaal sugulaste juures ja tõi suures ratastel kohvris kaasa satelliidipanni. Kuna maal polnud ümbruskonnas üleliia sõpru, sai palju teleka ees aega veedetud. Aastal 2000 sain Digital8 kaamera ja üsna kohe tuli idee proovida läbi kõik žanrid, nii õudus, vestern, dokk kui ka ulme. Mingil hetkel toimus suurtootmine, kus kõik mu klassivennad vehkisid põllu peal ja mina kamandasin neid kaamera tagant. Lõpuks jõudsin oma žanrikatsetustega animatsioonini ja sellest ajast alates olen sellega tegelenud.

Milline on animeeritud muusikavideo tegemise protsess?
Päris tihti on nii, et bänd annab paar lugu, mille vahel valida. Kuulan ja tunnetan, kas on mingi emotsionaalne side, ja sealt edasi hakkab hargnema. Võib-olla kõige huvitavam oli Tenfold Rabbiti „Oblivioni" videoga, mille puhul ma nägin unes valmis versiooni. Seda sürreaalsust oli raske teistele tiimiliikmetele ära põhjendada. On hea, kui musavideol on narratiiv, aga see pole vajalik. Inimaju ongi ju selleks, et luua seoseid.

Kuidas sa enda käekirja kirjeldaksid? Mis tehnikaid kasutad?
Segatehnikat. Meeldib leida stilistikat ja tehnilisi lahendusi, mis aitavad loole kaasa. Olen alati Michel Gondry segatehnika fänn olnud. Viimasel ajal olen langenud rohkem 3D- ja digimaailma, aga kindlasti tahaksin kunagi analoogtehnika juurde tagasi tulla. Praegu pole selle jaoks lihtsalt ruumi.

Mis trende võib täheldada animeeritud muusikavideote sfääris? Kas animatsiooni kasutamine on muutunud populaarsemaks?
Eks animatsioon on olnud lisaelemendina alati musavideote suur osa, aga ei oskagi öelda, kas see on populaarsemaks muutunud. Pigem on sagenenud igasugused digitrikid, AI ja rotoskoopimised. Tundub, et relevantsed on ka *pure data* ja programmeeritud visuaalid (vt näiteks Squarepusher „Terminal Slam"). Endale meeldib, kui on mõnda klassikalist tehnikat loomingulisel ja ootamatult kasutatud (Throne „Tharsis Sleeps"). Digikollaažid on ka alati väga lahedad (Max Cooper „Repetition", Bonobo „Cirrus" ja muidugi Cyriak „Breakfast").

Milline on su lemmik animeeritud muusikavideo teistelt autoritelt?
Reproachi „Onward to Destruction". Kogu IMOV Studiose looming on super. „Twice" Little Dragonilt on tore näide nukuteatrist, mis mõjub animatsioonina. King Gizzard & The Lizard Wizardi „Robot Stop" on hea näide pikast videost, mis ei väsi enne lõppu ära, vaid paneb käike juurde.

Küsis **Mariliis Mõttus**

PUNK-MUNK, DEEMON-NAINE JA POTENTSIAALNE ÕIGEUSU PROPAGANDA

Vaatas **Maara Parhomenko**

Pole lihtne eesti komöödiafilmimaastikul laineid lüüa ja kinosaale täita, kui siinseid standardeid kujundavad ja latti hoiavad kõrgel saunalavavahesse kinni jäänud valge keskealise mehe munandid. Skeene tippmargi ehk „Klassikokkutuleku" triloogia varju jäävad paljud, seni on selle kassahiti vaatajanumbreid suutnud ületada vaid „Tõde ja õigus". Edetabelitele otsa vaadates tundub Eesti keskmise kinoskäija maitse olevat tumedavõitu – kinno meelitavad must huumor ja tüviteksti(de) süngus. Filmitegijatel ei maksa siiski raskepärasusega liialle minna, sest näiteks sel sügisel esilinastunud „Tume paradiis" kadus kinokavadest üsna kiiresti. Detsembrikuu pimeduses Eesti kinolevisse jõudev **Rainer Sarneti** värske komöödiafilm „Nähtamatu võitlus" ei ole kaugeltki sama groteskne kui Sarneti varasem auhinnatud linateos „November", kuid seal leidub siiski elemente *black metal*'ist kuni nõukaaja rõhuvuseni välja. Eks aeg näitab, kas ja kuidas selline sümboolne kogus tumedust filmi populaarsusele mõjub.

Sarneti puder ja kapsad õigeusumunkadest, heavy metal*'ist ja nõukaajast on kvaliteetse komöödia gurmaanide jaoks maitsev kõhutäis.*

Kogu filmi kireva sündmustiku sisu saab mahutada ühte korraliku nõukaaegse poejärjekorra pikkusesse lausesse: „Nähtamatu võitluse" mässumeelne peategelane Rafael (**Ursel Tilk**) saab Nõukogude-Hiina piiri ääres aega teenides külge *kung fu* pisiku, kuid satub teel koju hoopis õigeusukloostrisse, kus nähtamatut võitluskunsti valdavate munkade käe all lahtub tema kirglik soovunelm *black-metal-kung-fu*-ässa tiitlist ning algab elumuutev teekond alandlikkuse kui ülima seisundi poole. Kui loolt endalt metafoore laenata, on film võrreldav kloostri väärikaima munga Staretsi keskmise toidukorraga – kõigi soolaste ja magusate käikude segu ühes kausis. Kui Staretsi eesmärk oli mitte nautida toidu maitset, siis Sarneti puder ja kapsad õigeusumunkadest, *heavy metal*'ist ja nõukaajast on kvaliteetse komöödia gurmaanide jaoks maitsev kõhutäis.

Filmitegija pole mingi jumal, ta on vähemalt sama haavatav ja paheline kui tema loodud tegelaskujud.

Film annab ka vaimulikele võimaluse inimlikkust varjav pühapaiste maha raputada ning tunnistada, et isegi kõige vagam munk pole kadeduse vastu immuunne.

Sõna on „Nähtamatus võitluses" muude väljendusvahenditega võrreldes piiratud ressurss – valitseb ajastutruu defitsiit, keegi ei ütle rohkem kui hädavajalik. Taolist minimalistlikku tunnetust võib märgata ka Sarneti verbaalsetes naljades, mis meenutavad oma täpse ja terava olemusega veidi *stand-up*-komöödiat. Lisaks nõukogude inimese sõnaahtruse matkimisele võib sellise lööklauselise stiili juuri otsida ka filmi helikujundusest. Täpsemalt Black Sabbathi lauludest (nt „Lord of This World" ja „The Wizard"), mille vahuvabad sõnad on konkreetsed ja tabavad. Tundub, et imiteeritud on ka vaimulike kõnepruuki, mis koosneb tihti vaid paikapanevalt lüheldastest ütlustest ja mõistatuste moodi tõdedest.

Fota: autoportree

Maara Parhomenko on to(o)re(s).

MAITSE ÜLE EI VAIELDA, HUUMORI ÜLE AGA KÜLL

Kuigi Sarnet on „Nähtamatut võitlust" tutvustavates intervjuudes jutustanud, et filmi valmimisprotsessi jooksul kohatud õigeusumungad ja muud pühakojalised oskavad huumorit hinnata, peab minu arvates peast ikka natuke *jurodivõi*[1] olema, et tänapäeva maailmas kellegi uskumuste üle naljatha. Seda enam imetlen ma aga neid loojaid, kes suudavad hoolimata teatud inimgruppide pahameelest rebida ka õrnadest teemadest välja elegantseid kilde, millega irooniapositiivsemat seltskonda toita. Sarneti huumor ei naeruväärista õigeusku ega devalveeri selle tõsiseltvõetavust. Vastupidi, teatud nurga alt võib filmis näha hoopis religiooni halle alasid valgustava õppematerjali potentsiaali, nt seletatakse õpiklikult peatükkideks jaotatud linateoses korduvalt lahti õigeusuikoonidel kujutatud käemärkide tähendusi. Lisaks tekitavad filmi multikalikud sündmused ärätundmisrõõmu ja see on kiirtee noore vaatajani – pelmeenitreening meenutab kangesti stseene „Kung fu pandast" ning Staretsi (**Indrek Sammul**) tegelaskuju sarnaneb välimuselt väga Gandalfiga „Kääbikust". Veel enam, juukseid viskavad punk-mungad teevad õigeusu vaataja jaoks niivõrd atraktiivseks, et „Nähtamatut võitlust" võiks vabalt propagandaks nimetada. Filmi režissöör on ise elav näide selle reklaami mõjususest, Sarnet tunnistas nimelt Sirbile antud intervjuus, et temast sai filmi tegemise käigus õigeusklik.

Rafael ehk Ursel Tilk. Fota: press / Homeless Bob Production

„NÄHTAMATU VÕITLUS" (EESTI, LÄTI, KREEKA, SOOME), 1 H 55 MIN. REŽISSÖÖR JA STSENARIST RAINER SARNET, PRODUTSENT KATRIN KISSA, OPERAATOR MART TANIEL, MONTEERIJA JUSSI RAUTANIEMI, HELILOOJA HINO KOSHIRO. OSADES URSEL TILK, ESTER KUNTU, INDREK SAMMUL, KAAREL POGGA JT. KINODES ALATES 8. DETSEMBRIST.

„Nähtamatu võitlus" tiktoklikult hoogsa tempo, rõõmsa värvigamma ja krutskeid täis tegelaskujudega maailma sisse mahtus ka hetki, kus kõht ei tõmmanud krampi mitte naerust, vaid valust. Räigeim maksahaak oli stseen, kus peategelane Rafael sundis oma silmarõõmu Ritat (**Ester Kuntu**) istuma taburetile, kuhu ta oli tühjendanud äsja tomatikastmega kalakonservi. Üleüldse kandis naine filmis deemoni rolli, ta oli maine ahvatlus, millest üks mungaks pürgija peab kindlasti loobuma. Siinkohal on eriline rõhk sõnal „kandis", sest tegelikult oli filmi sõnum see, et suurimad deemonid on meie endi mõtted. Hoolimata sellest arusaamast jäi mind kokkuvõttes ikkagi kriipima, et kõikide „naine kloostris" peatükkide pealkirjad on seostatud deemonitega, sest ma pole kindel, et filmi vaatama juhtuvad (mitte kala)konservid alltekstide hoomamiseks piisavalt läbinägelikud on. Tõele (ja õigusele) au andes olen ma aga siiralt õnnelik Ester Kuntu üle, kel ikka tööd jagub, kui on vaja jälle eesti mehe küljeluud mängida. Samuti oli „Nähtamatu võitluse" deemon-naisele loodud võluv karakteerne koreograafia talle kindlasti huvitav väljakutse, seega suures plaanis võib olukorraga rahule jääda küll.

Filmitegija pole mingi jumal, ta on vähemalt sama haavatav ja paheline kui tema loodud tegelaskujud. „Nähtamatu võitluse" võtteplatsil toimunust valmis ka loodusdokumentaali stiilis tudengifilm „Rainer Sarneti nähtamatu võitlus" (režissöör **Gert Põrk**), mis jälgib oma loomulikus keskkonnas aeg-ajalt loomahääli tehes ringi möllavat musta peapaelaga Sarnetit kui eesti filmitegijate haruldase liigi isendit nii loominguliste heitluste kui ka heureka-hetkedel. Ka film ise on ühe lennuvõimelisi lihtsurelikke kujutava teose kohta üllatavalt realistlik. Loo tegelaskujud on vabastavalt ebatäiuslikud – nende teekond oma tahte saavutamiseni pole valutu sõit punktist A punkti B, vaid meenutab pigem peategelase Rafaeli punase sapaka sisyphoslikku mäest üles lükkamist. Film annab ka vaimulikele võimaluse inimlikkust varjav pühapaiste maha raputada ning tunnistada, et isegi kõige vagam munk pole kadeduse vastu immuunne ning loobib kloostri hierarhilises võimuvõitluses ligimesele kaikaid kodaratesse. Samas polnud taoline inimlike vigade portreelugu kuskilt otsast depressiivne, vaid tuletas pigem meelde, et lonkav inimloomus ongi normaalsus ning kui olukord nõuab, saab seda treenida suitsuvorsti ja viinaga.

[1] *Püha hull.*

HEA AEG NÕUSOLEKU ÕPPIMISEKS

Viimase aja kultuuriürituste puhul paistab silma aina järjepidevam kehalisuse ja seksuaalsuse käsitluse uuendamine. Kehade autonoomia ja seksuaalse väljendusvabaduse teemad on valdkondadeüleselt sünkroniseerumas ja võimendavad üksteist. Sellised arengud annavad sooja lootust, et püüdlemine empaatilisema ja aktsepteerivama tuleviku poole jõuab laiema publikuni ja võib-olla isegi peavoolu.

Anita Kodanik

Ühes vestluses kõlas mu tuttavalt lause „on hea aeg, et olla feminist". Loomuliku reaktsioonina püüdsin vastata mõne ümberlükkava kommentaariga, kuid tabasin end mõttelt, et me tõepoolest kipume positiivseid hetki ja lainetusi ühiskonnas tihti kiiresti unustama, selmet neid välja tuua ja väärtustada. Novembris täitus viis aastat #MeToo kampaania algusest ja ka Eestis intensiivistus taas arutelu nõusolekuseaduse teemal, sealjuures mitte ainult ajakirjanduse veergudel. Keha ja seksuaalsuse teemalisi näitusi avatakse ka meie rahvusgaleriis, PÖFFil oli äärmiselt menukas **Vanessa Filho** film „Nõusolek", mis on tehtud **Vanessa Springora** samanimeliste memuaaride põhjal, mõned „Savvusanna sõsarate" seansid on ikka veel välja müüdud. Seega võiks loota, et mõtted teema akuutsusest ühiskonnas jõuavad aina suurema tõenäosusega laiema publikuni. Samal ajal on ka kultuurivaldkonna trend signaliseerimas kaasaegse kunstiloome keelekasutuse muutust.

melanie bonajo „TouchMETell", 2019. Stoppkaader videost. Installatsioon koostöös Théo Demansiga. Kunstniku ja AKINCI loal

Nõusolekuseaduse, abordiõiguse, samasooliste abielu ja muud moel või teisel kehalisi õigusi puudutavad teemad kipuvad paraku ühiskondlikes infomullides polariseeruma. Tulisemad vaidlused seisavad abstraktselt fundamentaalsete arvamuste ja anonüümse statistika vahel, mida ilmestavad aeg-ajalt üksikud julgemad isiklikud lood. See ongi mõistetav, sest ilmselgelt ei ole ühiskonnas kehast rääkimiseks veel ruumi ega sobivat hetke. Ehkki eriliselt tõsiste teemade puhul on vahel isegi kohatu taandada inimeste reaalseid kogemusi tasandile „aga kunstisaalis…", sooviks ma välja tuua, et tänavusi kultuuriüritusi jälgides on võimalik näha selget lootust uue kehalise mõtlemisrežiimi arendamiseks ühiskonnas.

On ilus vaadata, kuidas uue aja radikaalsus nihkub valjust vastupanust radikaalse hoole, empaatia ja kehalikkuseni.

Foto: autoprtree

Anita Kodanik on Tallinnas tegutsev eesti-ukraina juurtega kuraator ja haridustöötaja, keda köidavad identiteedid ja tugev usk visuaalkultuuri võimu. „Kodanik" ei ole pseudonüüm.

TERAPEUTILINE KEHALINE KASVATUS KUNSTIMUUSEUMIS

10. novembril avati Kumus **Maria Arusoo** kureerimisel hollandi kunstniku **melanie bonajo** videoinstallatsioonide näitus „Kui keha ütleb Jah+", millega kaasnes tihe avamisprogramm kuraatorituiride, kunstnikuvestluse ning puudutuse ja nõusoleku töötoaga. 59. Veneetsia biennaalil Hollandi paviljonis publikumagnetiks olnud installatsioon koos kunstniku kolme varasema teosega muudab Kumu viienda korruse inimliku eneseteadlikkuse ja progressiivse maailmavaate utoopiaks, millel on potentsiaali pakkuda mugavat kohta kõigile. Pühapäeval näitust külastades saabki päriselt näha hulgaliselt peresid, eri vanuses ja erikeelseid külastajaid näitusel lesimas ja paljaid õliseid kehasid jälgimas.

bonajo praktika keskendub igas mõttes kehale kui tõestusele meie siinolekust. Näituse neljas ruumis avaldub radikaalne küsimusepüstitus inimeste kehade suhtest loodusega, üksteisega, iseendaga, füüsilise kontaktiga, eri tüüpi intiimsusega. Neli videot on mingis mõttes nagu neli haridusklikku ettekannet inimkogemusest, mille saateks on kaasahaaravad ja illustratiivsed visuaalid. Näituse keskne teos „Kui keha ütleb Jah", mis oli ka Hollandi paviljoni väljapanekuks, paistab esmapilgul silma oma provokatiivse alastusega, ent mida rohkem süveneda, seda paremini on võimalik mõista, et tegu on väga loomuliku inimestevahelise läheduse vahetusega, mida saadavad isiklikud lood kehadest, puudutusvajadusest, võimalikest ohtudest ja tähendustest meie kultuuris.

Kuna teost kogetakse kollektiivselt vööraste inimestega padjamäestikul lesides, tekkis korraks tunne, et olemegi jõudnud päris *safe space*'ini rahvusgalerii näitusesaalis. Paraku aga juhtus hetk hiljem mööda kõndima pahur keskealine mees, kes seletas oma abikaasale raevukalt, miks tema sellist kunsti vaadata ei kavatse. Seda öeldes võib aga tõdeda, et ilmselt on taolisi külastajaid Kumus vähe ja isegi kui neid on, siis on ju väga hea, et nad Konrad Mäe kõrvalt sellisele näitusele üldse jõuavad. Kusjuures naine jäi siiski videot vaatama.

MEDUUSA NAER JA SOLIDAARSUSTANTSUD

Tänavu on EKKMis üle pika aja suure erandina uksel silt, mis soovitab alla 14-aastastel külastada näitust saatja või kunstiprofessionaaliga. Midagi traumeerivat ei tundu aga näitusesaalis olevat, pigem on tegu intensiivse väljapanekuga, mis väärtustab üldinimlikku, ent kultuuriliselt rangelt piiratud seksuaalse vabaduse vajadust. **Maria Helen Kännu** kureeritud „Meduusa naer" tegeleb kehalisuse, iha ja seksuaalsusega eeskätt mitte-mehe vaatepilgust. Puudutavad ja paljastavadood oma kehaga seotud võimu, hirmu, piiride ja soovide kohta on koondatud rahvusvaheliseks grupinäituseks, mille pooled kunstnikud on Eesti feministliku kunstikaanoni möödapääsmatud esindajad (**Terje Ojaver**, **Ly Lestberg**, **Anna-Stina Treumund**, **Kris Lemsalu**). Selleaastane külmade kuude näitus pälvib sooja emotsionaalset tagasisidet, uudishimu ja kaasaelamist, sealjuures ka EKKMi esimest korda külastavalt inimeselt ja haridusprogrammis osalevatelt gümnaasiumiõpilastelt.

Sõltumatu Tantsu Laval käisin vaatamas **Sveta Grigorjeva** lavastust „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada", kus tehti täpselt seda, mida pealkirjas lubatakse. Kui enne etendusele minemist hirmutasid kolleegid naljaga pooleks, et publik pannakse *twerk*'ima, siis reaalsuses osutus teos üheks kõige hellemaks näiteks vastupanust, mida olen kohanud. Seejuures olid väljendatud solidaarsus haavatavate kehadega ja unistused universaalsest turvalisusest võimestavalt otsekohesed ja füüsilised. Taas on pärast etendust võimalik end saadud teadmistest ja kogemusest hästi tunda.

Oma 2016. aasta videoteoses „Matrix Botanica" seletab melanie bonajo inimese suhet loodusega, andes jutustajahääle just „loodusele" endale, sest peategelasega peab ju vaataja suhestuma – ja kui tekib suhestumine, siis on ka empaatia. Paraku on teravaid teemasid, mille üle võib riigikogus lõpmatult debatte pidada, kuid mis millegipärast päris suurele osale ühiskonnast siiski arusaamatuks jäävad. Neil hetkedel võiks panna viimase lootuse inimlikule empaatiale.

Muuseumides ja kunstihariduses on sõna „empaatia" viimasel ajal töö lahutamatu osa ning see tundub kunsti(hariduse) vajalikkuse aruteludes juba banaalse klišeena. Kuid sama banaalne on see, kuidas kehade sõltumatuse ja teiste kehade austamise teemale tuleb ikka veel tähelepanu meelitada vaid emotsionaalsete, afektiivsete ja sihipäraselt empaatiale rõhuvate näidetega. Meie ühiskonna murekohad, mis on seotud alaealiste, naiste, vähemuste ja looduse väärkohtlemisega, pärinevad ühisest patriarhaalse võimudünaamika allikast. Selle mõju all oleme kaotanud agentsuse, kui mõtleme nii enda kehale kui ka teiste maailmas eksisteerivate kehade vahelistele seostele. Nende probleemide puhul jääbki enamasti üle vaid loota inimlikule kaastundlikkusel töötavale teadvusele.

On võimas näha, kuidas kultuur võib pakkuda teadlikkust ja treenida kaastundlikkust. On meeldiv tõdeda, et ka kõige raskemate teemade kohta käivad teadmised võivad olla lootusrikkad ja tulvil empaatiat. On ilus vaadata, kuidas uue aja radikaalsus nihkub valjust vastupanust radikaalse hoole, empaatia ja kehalikkuseni. Ja eriti hea meel on väljuda näituselt, kinost või etenduselt nii, et tunned end paremini kui sinna sisenedes – lahkud teadmisega, et on veel üks hea viis, kuidas inimestele empaatia õppetunde soovitada.

KIIRKOHTING

MARIA LEE LIIVAK

Küsis **Lisanna Lajal**

16. detsembril esietendub Kanuti Gildi SAALis **Alain de Bottoni** samanimelisest teosest tõukunud lavastus „Mure staatuse pärast". Oma loomingulisest teekonnast ja lavastuse saamisloost räägib kaasautor ja dramaturg Maria Lee Liivak.

Lavastuse kirjelduses seisab: „Mõte teha see lavastus sündis juba 2019. aasta hilissügisel, kui lugemislauale sattus Alain de Bottoni raamat „Mure staatuse pärast" (2004)." Kelle lugemislauale teos sattus ja kust see idee alguse sai?

Meil oli ebamäärane mõte, et tahaks üle tüki aja koos mingit oma asja teha, ja saime põhimõttelise nõusoleku ka Kanuti Gildi SAALilt, aga päris täpselt ei leidnud ühist teemat, mida **Priit Rauale** välja pakkuda, et saaks konkreetsemaid kokkuleppeid sõlmida. Siis sattusin de Bottoni raamatut lugema, see innustas ja avas mu jaoks huvitava perspektiivi, kuidas mõelda paljudest probleemidest, mida ei oska tingimata ühise nimetaja alla panna. 2019. aasta novembris saatsin mõttekaaslastele pika-pika kirja, mis oli täis tsitaate raamatust ja minu enda esmamuljeid, miks see teema võiks tähtis olla, ja järk-järgult teised nõustusid, et sellega võiks olla huvitav tegeleda.

Ütleksin, et otsime vist natuke teist vormi kui varasemates töödes, mõnes mõttes on see ehk rohkem lavaline essee kui klassikaline lavastus.

Mis olid järgmised sammud pärast koha ja teema väljavalimist? Kuidas jaotusid tegijate rollid lavastuse tegemisel?

Esialgu olid abstraktsed plaanid ja kokkulepped, kuid siis hakkas nii palju muud juhtuma – pandeemia, keegi sai lapse, kellelgi tulid teised projektid ja töökohad vahele. Selgust, millal ja kuidas midagi tegema hakkame, ei olnud ja väga pikka aega see töö oligi lihtsalt selline, et kui ma midagi lugesin või vaatasin, siis mõttes analüüsisin tihti ka läbi selle staatuseprisma, ning vahepeal kohtusime teistega ja jagasime materjale ja mõtteid.

Kahjuks osa inimesi algsest konstellatsioonist langes selle pika aja jooksul eri põhjustel ära ja trupiga seoses oli ebaselgus. Aasta tagasi kohtus **Lauri Kaldoja** Panso peol lavakunstikoolis **Elina Reinoldiga** ning tegi talle ekspromdt ettepaneku meiega liituda. Elinal on väga palju tööd ja väga tihe graafik, aga ta oli rõõmsalt kohe nõus võimalusi otsima. Kunstnik **Arthur Arulaga** oleme varem mitu koostööd teinud (eriti **Kertu Moppel**) ning oleme pikaaegsed mõttekaaslased. Viimasena liitus meiega sügisel **Markus Truup**, kellel oli õnnekombel just see ajaaken vaba.

Mure staatuse pärast on tegelikult meie kollektiivne vastutus. Peame mõtlema, mis kriteeriumeid me iseendale ja teistele seame ning kas need ootused on kõik vajalikud.

Selle aja jooksul on olnud palju vestlusi ja teoretiseerimist, oleme arutanud isiklikke puutepunkte seoses staatuseteemaga ja seda, mis meid ennast eriti käivitab. Viimane etapp ongi leida, kuidas seda laval näidata, sest teema on ju tegelikult väga lai ja teoreetiline, hõlmab sotsioloogiat ja filosoofiat, de Bottoni raamatut naljalt lavaolukorda dramatiseerida ka ei saa ja ega me ei tahagi seda. Ütleksin, et otsime vist natuke teist vormi kui varasemates töödes, mõnes mõttes on see ehk rohkem lavaline essee kui klassikaline lavastus. Tekstil on tähtis roll, aga oluline on siiski, et oleme kõik ka kaasautorid.

Foto: Johanna Pell

Lisanna Lajal on Tartu Ülikooli teatriteaduse magistrant.

Kas selles faasis tuli sisse ka teisi autoreid, ilukirjanduslikke või esseistlikke materjale? Kas hakkasite tegelema ka päevakajaliste teemadega?

Tegelikult oli veel väga palju teoreetilist materjali, millele aja jooksul läbi töötasime, iseasi mis kust sõelale jäi, minu enda jaoks on olnud olulised näiteks **CJ The Xi** ja **ContraPointsi** videoesseed. Aga staatuse kohta ilmus paar aastat tagasi **Will Storri** raamat „The Status Game: On Human Life and How To Play It", mis on ka huvitav. De Bottoni raamat ilmus aastal 2004, seega Storr käsitleb ka aktuaalsemaid teemasid. Paljud protsessid on praegu intensiivsemad, kas või sotsiaalmeedia, rääkimata poliitikast.

Päevakajalisega oleme ikka tegelenud ja arvestanud, et mitmed teemad võivad omandada teistsuguse värvingu vastavalt sellele, mis etenduste ajal maailmas toimub – näiteks korra tundus oluline ja aktuaalne see, kui **Will Smith** andis **Chris Rockile** Oscaritel kõrvakiilu –, aga neid sündmusi ei ennusta ette ja tegelikult aegub kõik väga kiiresti. Laias laastus püüame asju rohkem mõtestada kui etendada. Ja seepärast on olnud tegelike uudiste või sündmuste kõrval olulised igasugused tõlgendused – artiklid, *podcast*'id, videoesseed, mis lisavad kontekstikihte.

Foto: Lauri Kaldoja

Kas olete mõelnud, kes võiks olla potentsiaalne vaataja?

Alguses ma pelgasin, et hakkame tegelema mingi abstraktse isikliku murega, aga tegelikult tuleb välja, et me kõik muretseme natuke sarnaste asjade pärast. Ehk siis saali võiksid tulla inimesed, keda see teema ise paelub, ja ka need, kes tunnevad, et neil ei ole absoluutselt mingit muret staatuse pärast. Mind väga huvitaks, kuidas nemad meile oponeeriksid ja ütleksid, et see on pseudoprobleem.

Nüüd väike põige ajalukku. Kirjelda palun põgusalt, milline on su loominguline taust? Mis ajast algas koostöö Kertu Moppeliga ja kuidas on see püsinud?

Lõpetasin dramaturgina lavakunstikooli aastal 2008 ja Kertu lõpetas aastal 2010. Trupis on meil ka Lauri Kaldoja, kes oli Kertu kursavend. Oleme olnud koolist saadik kuidagi vaadete ja mentaliteedi poolest samas paadis ja küllaltki tihedalt lävinud. Sellest tekkis ka koostöö. Mulle tundub, et me kõik oleme sarnaselt analüütilise mõtlemisega ja meile meeldib tegeleda mingite suurte teemade dekonstrueerimisega eri materjalide ja rakursside kaudu – meie esimene koostöölavastus „Mõnikord on kõik nii selge" rääkis tajuhäiretest ja teine, „Liha luudel", surmast. Huvitav on vaadata, kuidas mõnes mõttes liiga suured teemad väljenduvad mingites väikestes asjades. Kuna ma ise olen tegutsenud viimasel ajal teistes valdkondades, on mul ka mingi sekundaarne huvi uurida ja sünteesida teatri vahenditega väga teatrikaugeid kogemusi ja erineva taustaga inimesi.

Kas sa soovid jagada, mis on need teised teemad, millega sa vahepeal tegelenud oled?

Ma õppisin trükitehnoloogiks ja töötasin mõnda aega trükikodades. Loodan varsti jälle sel alal töötada. Mõtteid seoses eri asjade õppimisega on muidugi veel, vahepeal tahtsin hulljulgelt sotsioloogiat õppima minna – mind käivitas kuidagi **Erving Goffmani** teatri ja sotsioloogia ristamine ning sotsioloogia on üleüldse lõputult huvitav.

Kas sul on veel midagi lavastuse kohta lisada?

Mure staatuse pärast on tegelikult meie kollektiivne vastutus. Peame mõtlema, mis kriteeriumeid me iseendale ja teistele seame ning kas need ootused on kõik vajalikud. See on ebakindlus, mis vajab ventileerimist. Liigne mure staatuse pärast ja eriti see, kui sellest ei saa rääkida, isoleerib meid ja sel on kogu ühiskonnale kahjulikud tagajärjed – see polariseerib, radikaliseerib, jõustab lühinägelikku poliitikat, süvendab mingite gruppide marginaliseerumist ja nii edasi. Tuleb pidevalt mõtestada, mille pärast tegelikult muretseda ja millest end häirida lasta, millise tundega kaasa minna. Ja suurem võrdsus ning ühendustunne inimeste ja gruppide vahel aitaks väga paljusid praeguseid probleeme natukenegi leevendada.

Kas on ka plaane, kuhu pärast selle materjaliga töötamist edasi liikuda?

Konkreetseid plaane selle trupiga ei ole, sest kõigil on palju töid ja tegemisi ees, aga meil on kujunenud välja väga hea vaibiga huvitavate inimeste kooslus, nii et ma ise loodaks küll, et kunagi teeme veel midagi.

LOOMINGU RAAMATUKOGU KULDSARI 2024

LR-i kuldsarja viies aastakäik toob värske valiku kuue kümnendi lemmikutest, mis kinnitavad, et klassika ei aegu!

2024. aastal ilmuvad

Kuldsarja uut aastakäiku saab soodsalt ette tellida 20. veebruarini 2024!

Raamatutest lähemalt: www.loominguraamatukogu.ee.

TELLIMISINFO: www.tellimine.ee/kuldsari.
Express Posti klienditeenindus E–R kell 8–16, telefon 617 7717.

IGAÜKS VÕIB OLLA ÖÖKROONIK. OLED SA ÖÖLOOM, MUUSIKAFANAATIK, RINGINUUSKIJA, DJ, ARTIST VÕI PROMOOTOR? TAHAKSID JAGADA MEIEGA OMA MÄLESTUSI, MÄRKAMISI JA MÕTTEID ÖÖELUST NING KÕIGEST SELLE ÜMBER TIIRLEVAST? VORMISTA NEED ÄRA JA SAADA MEILE! VÕI TULE IDEEGA JA MÕTLEME KOOS.

ÖÖKROONIKAD@MUURILEHT.EE

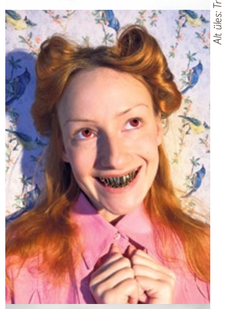

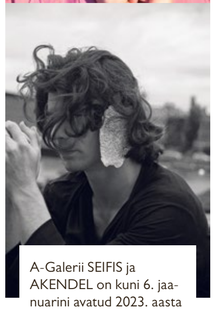

Alt üles: *Trim Kukk „Mind your step”, Liisbeth Kirss „KIHVAD”, Kati Veesaar „Hot Beyb”, Erle Nermolts „Out of Sight, Out of Mind”. Fotod: press*

A-Galerii SEIFIS ja AKENDEL on kuni 6. jaanuarini avatud 2023. aasta meeleolusid ja suundumusi peegeldav ehtekunstnike aastanäitus „HELK”. Helk on justkui tardunud aeg, imeline hetk katkematus ajavoolus. Heureka! Selgus ja avastus… see, mida otsib iga loovisiksus. Väljapanekul osaleb 45 kunstnikku, kusjuures suurem osa teoseid on vaatamiseks väljas esimest korda. Näituse on kujundanud skulptor Anna Mari Liivrand. Pilk peale: *agalerii.ee*

07.12.
INIMENE EIMILLESTKI

7. detsembril avab Urmas Lüüs Tütar galeriis (Vesilennuki 24, Tallinn) isikunäituse „Inimene! Jumal on loonud sind eimillestki ja seda on sinu puhul liiga sageli tunda”. Näitus keskendub leidmaterjalide muundamisele ning lavalaadsele installatiivsusele. Lavastatud keskkonna üheks aluseks on kalmistukultuur, kuigi indiviidi traagika asemel läheneb Lüüs teemale helgemates toonides, nähes siitilmast lahkumist kõrgeima kollektiivsuse astmega ühtesulamisena. Uuri lähemalt: *tutar.ee*

07.12.
HÄÄBUV PISIKOMMERTS

Alates 7. detsembrist näeb Telliskivi Loomelinnaku Väligaleriis fotograaf Antti Sinitsyni dokumentaalset visuaaluurimust „Poed, putkad ja teised kommertshooned”, mis vaatleb Eestis paiknevaid, kuid hääbuvaid väikeettevõtteid. Sinitsyn näitab veel alles olevaid äripindu, mida ei juhi suured rahvusvahelised firmad, vaid lihtsad ja ettevõtlikud inimesed. Sellised kaubanduskeskuste kliinilisele ühetaolisusele vastanduvad ärikesed rikastavad (kuni jaksavad!) meie igapäevast elukeskkonda märgatavalt. Infot: *telliskivi.cc*

Foto: Antti Sinitsyn

08.12.
ORASE VAIM

Kes kirjutas aasta parima kirjanduskriitilise teksti, selgub juba 8. detsembril kell 17 Tartu Kirjanduse Maja Salongis. 2023. aastal kuulusid Ants Orase nimelise kirjanduskriitika auhinna žüriisse Ave Taavet, Brita Melts, Johanna Rannik, Indrek Ojam ja Jüri Kolk, nominentide pingilt leiame tänavu aga Saara Lotta Linno, Heli Alliku, Saara Liis Jõeranna, Sveta Grigorjeva, Jaak Tombergi ning Aare Pilve. Jälgi mängu: *facebook.com/EestiKirjanikeLiiduTartuOsakond*

08.12.
KOMÖÖDIA ALANDLIKKUSEST

Nende jaoks, kes Müürilehe erilinastusele ei jõudnud, on Rainer Sarneti kauaoodatud pöörane *kung fu* komöödia „Nähtamatu võitlus” nähtav kinodes alates 8. detsembrist. Filmi tegevus toimub 1970ndate Nõukogude Liidus, peategelaseks on noor huligaan Rafael, kes pärast mitmesuguseid sekeldusi kloostris munkadelt alandlikkust õppima satub. Koomiline teekond on täis kiusatusi, usku, armastust ja rõõmu. Osades Ursel Tilk, Kaarel Pogga, Ester Kuntu jt. Uuri lähemalt: *facebook.com/invisiblefight*

09.12.
SAMOSONI VÕLUKUNST

Kunstihoone Lasnamäe paviljonis saab alates 9. detsembrist osa Hanna Samosoni isikunäitusest „Võlukunst on mõnikord väga lähedal eimillelegi” (kuraator Siim Preiman). Kuidas muutuda sulgkergeks ja loobuda üleliigsest? Viimase aasta on Hanna Samoson veetnud selle küsimuse tähe all. Näitus jutustab(ki) leinast, justkui suure tulvavee põhjustatud kaotusest, selle kaotusega leppimisest, senisest maailmakorrast lahtilaskmisest ja mõõdunud elu rusudest uue maailma ülesehitamisest… Lähem teave: *kunstihoone.ee*

09.12.
LONI JÕULUD KINOLINAL

Ansambli Lonitseera esimese jõulualbumi „Loni jõulud” loomisprotsessist on valminud samanimeline lühidokumentaal! Põhiliselt näeb filmikeses bändiliikmete ja külaliste omavahelist jauramist, aga lisaks ikka ka natuke salvestusprotsessi ning hurmavat Rapla suve. Plaadil ja filmis teevad kaasa Koeru muusikakooli flöödiõpilased, Priit Strandberg, Märt Avandi ja Haldi Välimäe. Linastus toimub 9. detsembril kell 20 Tartu Elektriteatris, järgneb vestlus režissööri Raul Markus Vaiksoo ja Lonitseera liikmetega. Infot: *elektriteater.ee*

12.—13.12.
ĢERTRŪDES IELA LAIAL TÄNAVAL

Tartu Uude Teatrisse tuleb jõulukuul kahe etendusega külla Läti teater Ģertrūdes ielas teātris. 12. detsembri õhtul saab näha Andrejs Jarovojsi (ingliskeelset) tantsulavastust „The Lost Songs”, mis jutustab (muu hulgas) maailmast ja ebakindlusest, unistustest ja tegelikkusest. 13. detsembril on järg Barbara Lehtna (eestikeelse) lavastuse „Ja kes mind siis lõpuks mäletab?” käes, mille fookuses on oma väga kummalisel moel mälukultuur, identiteediloome ja (jagatud) vastutus. Uuri täpsemalt: *uusteater.ee*

„The Lost Songs”. Foto: Janez Klenovsek

13.12.
VARJUKEHA TARTUS

Värske Betti Alveri debüüdipreemia laureaat Mirjam Parve esitleb oma igati vääriliselt pärjatud luulekogu „Varjukeha” 13. detsembril kell 18 ka Tartus Mülä baaris (Kroonuaia 76). Raamatust, luulest, elust ja asjadest vestlevad autor, raamatu toimetaja Tõnis Vilu ning üks kirjastajatest, Elisa-Johanna Liiv. Muusikaliselt kommenteerib olukorda Kaisa Kuslapuu. Jälgi mängu: *facebook.com/puantbooks*

16.12.
MIS SAAB STAATUSEST!?

Kertu Moppeli, Arthur Arula, Lauri Kaldoja, Maria Lee Liivaku, Elina Reinoldi ja Markus Truubi suurejoonelise ja laiapõhjalise koostöö tulemust ehk lavastust „Mure staatuse pärast” saab Kanuti Gildi SAALis näha alates 16. detsembrist. Mõte hakkas tegijate peas idanema juba 2019. aasta hilissügisel, kui dramaturgi lugemislauale sattus Alain de Bottoni raamat „Mure staatuse pärast” (2004), kuid paistab, et kõikvõimalike ootamatute sündmustega maailmas on staatuse küsimus ja sellekohane mure muutunud üha aktuaalsemaks. Uuri lähemalt: *saal.ee*

17.12.
PAIDE MOKUMENTAAL

17. detsembril esilinastub Paide muusika- ja teatrimaja kinolinal täispikk mokumentaalfilm „Übermensch: nali ühes vaatuses”. Režissöör Rauno Polmani film jälgib n-ö eelmise Paide Teatri näitleja Johannes Richard Seppingu teekonda, kui ta astub eemale teatrilavalt, et saada *stand-up*-koomikuks. Teekonnal saab Johannes väärt õpetussõnu nii professionaalsetelt näitlejatelt kui ka püstijalakoomikutelt. Detailsem teave: *paideteater.ee*

Kaader filmist „Übermensch: nali ühes vaatuses”

TEATER
VONNEGUT *VS.* SEMPER

Ene-Liis Semperi värske muusikaline lavastus „Nüüd võib sellest rääkida” (esietendus 2. detsembril Sakala 3 teatrimajas) põhineb Kurt Vonneguti 1973. aastal ilmunud romaanil „Tšempionide eine”. Kriis (kui niisugune) on küll ajutine ja saab ükskord läbi, aga midagi on põhjalikult muutunud, usk hüvangu ja paradiisi saabumisse on asendunud… Jah, millega? Laval Marika Vaarik, Rasmus Kaljujärv, Jörgen Liik, Rea Lest ja Vambola Krigul (löökpillidel). Mängukava, piletid jm: *ekspeditsioon.com*

KUNST
LÕPUTU VÄGIVALD

Veel kuni 13. detsembrini jõuab Tartus Kogo galeriis näha Alina Kleytmani näitust „Vägivalla lõputu sära”. Kunstnik dokumenteerib siin eri meediume kasutades Venemaa inimsusvastaseid kuritegusid sõjas Ukraina vastu. Videod on üles võetud Ukraina tulipunktides ja osutavad nii veristele ajaloosündmustele kui ka praegusele sõjategevusele. Lahingupaikadest pärit esemed muutuvad suuremõõtmelistes skulptuurides mälukapsliteks, „Bioinstallatsiooni” seerias käsitleb kunstnik moonutatud inimkeha. Lähemalt: *kogogallery.ee*

PAAVLI KULTUURIVABRIK DETSEMBER 2023

01.12-31.12

07.12 #comedy #standup
Maiduk: Muutunud mees 2

09.12 #club #techno #electro #idm
Paavli.CLUB: mad miran (NL)

10.12 #postpunk #darkwave
She Past Away (TUR)

15.12 #rock #elephantsfromneptune #gok2 #dreamkrusher
Heategevuskontsert "Bold Lines Save Lives"

16.12 #drumandbass #jungle
Tjuun In 24: HeadRead Aquasky LP esitlus

Tutvu terve programmiga kultuurivabrik.ee